

BALIKAN

Aralık 2021

İSTİK

e-ISSN: 2687-2234

Dil ve Edebiyat Dergisi

Cilt: 03

Sayı: 02

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ

EDİRNE

**BALKANİSTİK
DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ**

Cilt: 3

Sayı: 2

Aralık 2021

**JOURNAL OF BALKANISTIC
LANGUAGE AND LITERATURE**

Volume: 3

Issue: 2

December 2021

e-ISSN: 2687-2234

Edirne

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi | Owner

Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU (Dekan/Dean)

Editör | Editor

Dr. Ayşe Nur ÖZDEMİR

Alan Editörleri | Field Editors

Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ • Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR • Türk Dili ve Edebiyatı
Dr. Myumyun Yasharov ISOV • Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Dr. Şahin KILIÇ • Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Dr. Yasemin GÜRSOY ŞUMNULU • Rus Dili ve Edebiyatı

Dil Editörleri | Language Editors

Prof. Dr. Melahat PARS • Makedonca/Macedonian
Prof. Dr. Gamze ÖKSÜZ • Rusça/Russian
Doç. Dr. İbrahim KAMİL • Bulgarca/Bulgarian
Doç. Dr. Neriman HASAN • Rumence/Romanian
Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ • Boşnakça/Bosnian
Dr. Aslı ARABOĞLU • İngilizce/English
Arş. Gör. Zeynep DUYMAZ • İngilizce/English
Dr. Aykut HALDAN • Almanca/Deutsch
Dr. Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU • Yunanca/Greek
Dr. Hülya UZUNTAŞ • Türkçe/Turkish

Yayın Kurulu | Editorial Board

Başkan | Chairman

Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU • Trakya Üniversitesi

Üyeler | Members

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK • Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ • Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Melahat PARS • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ömür CEYLAN • İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. İlkan HASDAĞLI • Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Nurten ÇETİN • Trakya Üniversitesi
Dr. Yeşim DİNÇKAN • Trakya Üniversitesi

İnternet Sayfası | Internet Page

<https://bded.trakya.edu.tr>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/balkanistik>

Kapak Tasarım | Cover Design

Arş. Gör. Taner ŞEN

Dizgi | Page Layout

Arş. Gör. Atilla BİRBİR
Arş. Gör. Noyan HACIPAŐAOĐLU

Dergi Hakkında | About the Journal

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Journal of Balkanistic Language and Literature is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year June and December.

İletişim | Contact

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Balkan Yerleşkesi, Edirne -Türkiye
Tel.: 0284 235 95 27 Faks: 0284 235 95 22 e-posta: balkanistik@trakya.edu.tr

DANIŐMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdulhalúk Mehmet ÇAY • İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŐEN • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali Osman KARATAY • Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŐAGIĆ • Tuzla Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Arbër ELIKU • Tetova Devlet Üniversitesi, Makedonya
Prof. Dr. Ayla KAŐOĐLU • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR • Milli Savunma Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dėevad JAHIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Esin OZANSOY • İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Gamze ÖKSÜZ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İlker ALP • Türkiye
Prof. Dr. İsmet ÇETİN • Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kahraman BOSTANCI • Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR • Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Lindita SEJDIU RUGOVA • Priştine Üniversitesi, Kosova
Prof. Dr. Mehmet őAHİNGÖZ • Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Melahat PARS • Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nejla GÜNAY • Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ömür CEYLAN • İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Rıdvan CANIM • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sanjin KODRIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Senahid HALILOVIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Smail EKIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Vahit TÜRK • İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Zeynep ZAFER • Ankara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Emina SADIKOVIĆ • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ergin JABLE • Priştine Üniversitesi, Kosova
Doç. Dr. Fahredin SHABANI • Prizren Üniversitesi, Kosova
Doç. Dr. Georgios SALAKIDIS • Demokritus Trakya Üniversitesi, Yunanistan
Doç. Dr. Gulnara Altynbayeva MONEROVNA • Saratov Devlet Üniversitesi, Rusya
Doç. Dr. İbrahim KELAĐA AHMET • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Liliana MARUNTELU • Ovidius Üniversitesi, Romanya
Doç. Dr. Meryem SALIM-AHMET • şumen P. Konstantin Preslavski Üniversitesi, Bulgaristan
Doç. Dr. Neriman HASAN • Ovidius Üniversitesi, Romanya
Doç. Dr. Nuran MALTA-MUHAXHERI • Priştine Üniversitesi, Kosova
Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Seda TAŐ İLMEK • Trakya Üniversitesi, Türkiye

BU SAYININ HAKEMLERİ | REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU • Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Saadettin YILDIZ • Lefke Avrupa Üniversitesi

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU • Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ • Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Ergün ACAR • Sinop Üniversitesi

Doç. Dr. Meryem SALIM-AHMET • Şumen P. Konstantin Preslavski Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar UĞURLU • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Şermin KALAFAT • İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Eyüp Sertaç AYAZ • Kafkas Üniversitesi

Dr. Öznur ÖZDARICI • Kırıkkale Üniversitesi

Dr. Seda Gül KARTAL • Marmara Üniversitesi

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makaleleri | Research Articles

Emir Ali ŞAHİN

ÜSKÜP'TEN KOSOVA'YA ÖRNEĞİNDEN YAVUZ BÜLENT BÂKİLER'İN
GÖZÜNDE BALKANLAR VE BALKANLARDA TÜRK KÜLTÜRÜ
THE BALKANS AND TURKISH CULTURE IN THE EYES OF YAVUZ BÜLENT
BÂKİLER FROM THE EXAMPLE OF ÜSKÜP'TEN KOSOVA'YA

1-26

Tayfun BARIŞ

BALKAN COĞRAFYASINA FENOMENOLOJİK BİR YAKLAŞIM DENEMESİ:
DRİNA KÖPRÜSÜ VE DRİNA'DA SON GÜN ÖRNEĞİ
A PHENOMENOLOGICAL EXPERIMENTATION ON BALKAN GEOGRAPHY:
EXAMPLES OF DRİNA KÖPRÜSÜ AND DRİNA'DA SON GÜN

27-51

Büşra KÖSE

DOĞU BALKAN TÜRK AĞIZLARINDAKİ DEVRİK CÜMLELERDE DOLAYLI
TÜMLECİN DURUMU
THE SITUATION OF INDIRECT OBJECT IN INVERTED SENTENCES IN
EASTERN BALKAN TURKISH DIALECTS

52-67

İmra BARUT KAHRAMAN

EMİNE İŞINSU VE ORHAN PAMUK'TA SIFATLARIN KULLANIMI ÜZERİNDEN
TOPLUMSAL CİNSİYET AYIRIMINA DİL BİLİMSEL BİR YAKLAŞIM
LINGUISTIC APPROACH TO GENDER DISCRIMINATION THROUGH THE USE
OF ADJECTIVES IN EMINE İŞINSU AND ORHAN PAMUK

68-92

Aycan ZHDANOVİCH, Fatma Sibel BAYRAKTAR

TÜRKÇEDEN BULGARCA'YA GEÇMİŞ SÖZCÜKLERDE ANLAM İYİLEŞMESİ
ELEVATION OF TURKISH LOANWORDS IN BULGARIAN LANGUAGE

93-106

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.947512
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(2): 1-26
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(2): 1-26

**ÜSKÜP'TEN KOSOVA'YA ÖRNEĞİNDEN YAVUZ BÜLENT
BÂKİLER'İN GÖZÜNDE BALKANLAR VE BALKANLARDA
TÜRK KÜLTÜRÜ**

Emir Ali ŞAHİN*

ÖZ: Türk şiirinin son yarım asrında adından sıkça söz edilen şairlerinden Yavuz Bülent Bâkiler, şiir dışında mensur alanda da önemli eserler kaleme alır. Her zaman insanı merkeze alan sanatçı; samimi, sıcak, coşkulu dili ve kendine has üslubuyla taraflı tarafsız herkesçe ilgiyle karşılaşılır. Bir söz virtüözü olan Bâkiler'in Türkçeyi bu denli etkili kullanmasında çocukluk ve gençlik yıllarının önemli bir kısmının geçtiği Sivas'ın güçlü bir halk şiiri geleneğine sahip olması ve bununla beraber, büyük bir tutku ve özlemle her zaman dile getirdiği Azerbaycan kökeninin etkisi su götürmez bir gerçektir. Türklüğü, Türk kültürünü ve Türkçeyi millî bir dava olarak sahiplenen Bâkiler, benliğini kuşatan bu yolda gitmekten bir an olsun geri kalmaz. Şair, 1976 yılında Struga Şiir Akşamları'nda Türkiye'yi temsilen 10 günlük bir seyahatte bulunur. Türk kültür ikliminin Orta Asya ve Orta Doğu ile birlikte bir diğer sacayağını oluşturan Balkanlardaki bu gezisinin ekserisini Üsküp/Kosova yöresinde geçiren Bâkiler, yaşadıklarını *Üsküp'ten Kosova'ya* adıyla kitaplaştırır ve ayrıca *Üsküp'te Türk Eserleri* başlığıyla televizyon programı hazırlar. Bu çalışmada, Yavuz Bülent Bâkiler'in, *Üsküp'ten Kosova'ya* adlı eserinde Balkanlar ve Balkanlardaki Türk kültürünün geçmiş izleriyle hâlihazırdaki varlığı araştırılmış ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Çalışma

* Türk Dili Okutmanı Dr., Ürdün Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Asya Dilleri Bölümü, Türkçe-İngilizce Şubesi, e-posta: emiralisahin4673@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4886-1024

Geliş Tarihi (Received): 03.06.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 16.10.2021

sonucunda Bâkiler'in coğrafyadaki somut kültür mirası eserleri; Türklük/İslamlik menşeli günlük yaşama dair gelenek ve göreneklerle birlikte bilhassa İslamiyet'in Türklerce yorum ve yaşanmışlığıyla ilgili gözlemlerini, somut olmayan kültür mirasına ait birçok unsuru özgün, şairane ve çoğunlukla yanlı bir tavırla kaleme aldığı görülür. Ayrıca eserde, siyasi ve demografik yapıdan kaynaklı Balkanlardaki Türklüğün ve Türk kültürünün sürekli kan kaybetmesinin yanında coğrafya üzerinde açık ya da gizli emelleri olan büyük devletlerin zararlı faaliyetlerinin de yaşanmış anekdotlardan verilen örneklerle, okurların dikkatine sunulduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yavuz Bülent Bâkiler, Türk Kültürü, Balkanlar, Üsküp, Kosova.

THE BALKANS AND TURKISH CULTURE IN THE EYES OF YAVUZ BÜLENT BÂKİLER FROM THE EXAMPLE OF *ÜSKÜP'TEN* KOSOVA'YA

ABSTRACT: Yavuz Bülent Bâkiler, as one of the frequently mentioned poets of Turkish poetry in the last half century, writes important works in the field of prose as well as poetry. The poet who always puts people in the center; with a sincere, warm, enthusiastic language and unique style, is greeted with impartial interest by everyone. It is an indisputable fact that Sivas, where he spent most of his childhood and youth, has a strong folk poetry tradition and that his Azerbaijani origin, which he always expressed with great passion and longing, have an effect on Bâkiler, a virtuoso of words, so effectively used Turkish language. Bâkiler, who embraced Turkishness, Turkish culture and Turkish as a national cause, would not hesitate for a moment to follow this path that surrounded his entity. The poet travels for 10 days representing Turkey at the Struga Poetry Evenings in 1976. Bâkiler, who spent most of this trip in the Balkans, which constitutes another trivet of the Turkish cultural climate together with Central Asia and the Middle East, in the Skopje/Kosovo region, publishes a book about his experiences under the name *Üsküp'ten Kosova'ya*, and also prepares a television program *Üsküp'te Türk Eserleri*. In this study, the past traces and current existence of Turkish culture in the Balkans and the Balkans were investigated in Yavuz Bülent Bâkiler's work, *Üsküp'ten Kosova'ya* and the findings were evaluated. As a result of the study, it is seen that Bâkiler wrote the works of cultural heritage in the geography, traditions and customs of Turkish/Islamic origin, especially his observations about the interpretation and experience of Islam by Turks, many elements of intangible cultural heritage in an original, poetic and mostly biased manner. In addition, it has been determined that in the work, besides the constant blood loss of Turkishness and Turkish culture in the Balkans due to the political and

demographic structure, the harmful activities of the great states with overt/hidden ambitions on the geography are presented to the attention of the readers, with examples given from lived anecdotes.

Keywords: Yavuz Bülent Bâkiler, Turkish Culture, Balkans, Skopje, Kosovo.

Giriş

İlk şiiri, 1953'te *Türk Sanat* dergisinde çıkan Yavuz Bülent Bâkiler, sonraki yıllarda *Orkun*, *Hisar* ve *Türk Edebiyatı* dergileriyle *Hizmet*, *Zaman* ve *Türkiye* gazetelerinde şiirin yanında güncel konular ve edebiyat sahasındaki yazılarını da yayımlamayı sürdürür. Kaleme aldığı manzum veya mensur her türdeki eserinde, millî referanslarda tavizsiz tutumuyla tanınan Bâkiler, *Millî Kültür* ve *Hisar* dergilerindeki yazılarıyla kendini “*Yeni Millî Edebiyat*” akımı içinde gördüğünü belirtir. Bu tarz söylem ve yazım üslubundan dolayı sanatçının, Arif Nihat Asya'nın “millî, destanî, mistik şiirinin takipçilerinden” olduğu kabul edilir (Okay vd., 2010: 170-171). Geleneksel şiirimizin muhteva ve biçim özelliklerini kendi şiir potasında eriterek yeni bir şekilde sunan Yavuz Bülent'in, öncelikle memleket meselelerini işleyen şiirleri dikkat çeker. Eserlerinin Anadolu coğrafyası ve Anadolu insanına yönelen mısralarında samimi bir sevgi ile yapıcı bir tavır görülür. Yaşayan Türkçe ile rahat ve aydınlık bir üslupla yazdığı şiirlerinde, millî ve manevi değerlere bağlı kaldığı görülmektedir (Banguoğlu vd., 1977: 303). Suniliğin her hâlimden uzak duran hatta karşısında yer alan Bâkiler, kimilerine göre yapay kimilerine göre de “Öztürkçe” diye adlandırılan günlük dilden adım adım uzaklaşan/uzaklaştırılan Türkçeyi bir milletin köklerine yapılan en acımasız ve şuursuz (şuurlu!) saldırı olarak kabul eder ve bu düşünceye/düşüncedekilere karşı âdeta savaş açar. Türkçenin anlam derinliklerini iyi bilip ifadedeki zenginliklerini ve inceliklerini sezme/kullanma kabiliyetine sahip olan Bâkiler, yazmanın yanı sıra Türk dili ve edebiyatı hakkında yaptığı televizyon programları, verdiği konferanslar

ile de Türkçeye önemli hizmetlerde bulunur. O, sanat hayatını ve sahasını sadece Türkiye coğrafyası ile sınırlandırmaz. Onun eserlerinde, özelde Anadolu ve Anadolu insanı -istisnai olarak Azerbaycan- genelde ise Adriyatik'ten Çin'e kadar uzanan maziden atıya, ebet-müddet felsefesince var olan tabii bir Türk kültür coğrafyası yer alır. Ayrıca ailesinin içinden geldiği etnisiteden kopmayan sanatçı, Azerbaycan edebiyatı ile ilgili etraflı çalışmalar yapar. Sanatçının Azerbaycan edebiyatı dışında, *Türkistan Türkistan* ve *Üsküp'ten Kosova'ya* adlı gezi/anı türündeki eserleri hacim olarak mahdut olsa da muhteva olarak zengindir. Yazar, doğudan batıya Türk'ün ayak izlerini takip eder, derler ve onları anlamlı bakış ve duyularla bir terkipte birleştirir.

Yavuz Bülent Bâkiler'in *Üsküp'ten Kosova'ya* adlı eserine isim olan şehirlerden ilki Üsküp'tür. Balkan Yarımadası'nın önemli akarsularından olan Vardar Nehri'nin ikiye böldüğü Üsküp, bir yandan bölgenin tanınmış şehirleri olan Kosova/Priştine, Sofya, Selanik, Niş, Belgrad'a giden; diğer yandan Balkanlardan İstanbul'a bağlanan yol güzergâhı üzerinde bulunur. Şehrin merkezî ve stratejik bir yerde kurulmuş olması, canlı bir ticari hayatın yaşanmasında da etkili olur. Murat Hüdavendigâr döneminde Kosova ve bölgedeki önemli birkaç yerleşim yeriyle Osmanlı topraklarına katılan Üsküp, yirminci yüzyılın başına kadar beş asrı geçen bir süreçte Türk/İslam şehri olarak varlığını idame ettirir. Üsküp, Balkanlarda demografik yapısı Türklerin lehine olan ender yerleşim yerlerindedir (İnbaşı, 2012: 377-381). Üsküp, Türk milletinin çadırdan/göçebelikten meskûn ev ve saraylara, kımızdan rengârenk saray şerbetleri ve kahve tiryakiliğine geçişini simgeleyen en güçlü tanıklarından, kültür ve medeniyet merkezlerindedir. Şehir, Osmanlı/Türk siyasi idaresinden çıkmıştır ama Türk'ün gönül ve kültür ikliminde yaşamaya devam etmektedir. Yahya Kemal, Türk milletinin coğrafyaya ilk gelişinin Hazreti Peygamber'in himmeti, Sultan Murat'ın

gayretiyle gerçekleştiğini annesinden dinlediği “efsanevî” kıssaları zikrederek dile getirir (Ünver, 1980: 121).

Bâkiler'in eserine isim olan şehir/eyaletlerden diğeri Kosova'dır. Osmanlı döneminde vilayet, Yugoslavya döneminde özerk bölge, günümüzde ise bağımsız bir devletin adı olan Kosova, Balkan Yarımadası'nın kuzey-güney istikametinde uzanan, mümbit topraklara sahip geniş bir ovada bulunur. Kosova vilayeti, siyaset literatürüne Balkan komitacıları diye giren malum kişilerin faaliyetleri, Rusya başta olmak üzere dış unsurların kışkırtmaları, bölgedeki bazı güçlü siyasi şahısların isyanlarıyla 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması ile tamamen Osmanlı egemenliğinden ayrıldığında nüfusun dörtte üçü Müslümanlardan oluşur (Aktepe, 2012: 216-219). Bu oran bölgenin ne denli millî olduğunu gösteren önemli göstergelerden biridir. Ancak, ayrılıkçı grupların son çeyrek asırda Osmanlı/Türk Devleti'nin aleyhine yaptıkları fiilî ve siyasi faaliyetler nedeniyle millî olma vasfı tartışılır hâle gelir. Ömer Seyfettin'in Balkanları ve Balkanlı kimliğini konu edindiği hikâyelerinde söylem, Türk milliyetçilik değerlerinin yükseltilmesi ve karşıt unsurların değersizleştirilmesi üzerine kurulur. Dolayısıyla ilk bakışta da Balkanlı kimliğinin çoğu zaman 'öteki' ve 'düşman' olarak görüldüğü anlaşılır (Demir, 2017: 93). Kosova adı, Osmanlı fütuhatında gurur ve hüznün birlikte yaşandığı istisnai bir yerde durur; Kosova Zaferi ve Sultan Murat Hüdavendigâr'ın şehadeti... Rumeli ve Avrupa'nın Osmanlı fetih ve iskân politikasında ana istikamet olması, önemli şehircilik uygulamalarının ekserisinin bu coğrafyada vücuda getirilmesinde önemli bir etkidir. Çünkü Osmanlı Devleti bu toprakları her hâliyle kendine yurt edinmiş, bazı coğrafyalardaki şehirler gibi sadece yöneten olarak kalmamıştır. Kosova vilayeti, Türkiye'de ilk şehir planlama esaslarını uygulayan vilayetti. İbrahim Temo'nun Manastır'da doğmuş olması bir rastlantı olmadığı gibi İttihat ve Terakki esas kurucularının hepsinin taşralı olması da memleketin içine girdiği yeni bir gelişmenin

belirtisiydi (Mardin, 1994: 64). Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde önemli yer tutan Enderun Mektebi ve burada eğitilen devşirmeler, devletin en alt kademesinden en seçkin makamlarına kadar mühim yerlerde tarihe geçen hizmetlerde bulunmuşlardır. Özenle yetiştirilen bu müessesedeki insanların çoğu, devletin fütihat politikasıyla da örtüşen koşutlukta, Balkan kökenli milletlerdendir. Osmanlı Devleti'nin son çeyreğinde Balkanlarla ünsiyet bağı olan Mustafa Kemal Atatürk, Enver Paşa, Yahya Kemal, Ömer Seyfettin ve Mehmet Akif gibi siyaset ve edebiyat sahasında güçlü, etkin ve vizyon sahibi zatlar vardır. Şemsettin Sami Arnavut olmanın ötesinde şuurlu bir Türkçü ve Türk milliyetçisidir. Dikkat edilirse bu tartışmada o, Türkçenin sadeliğini, duruluğunu isterken sadece Türkiye'yi değil, bütün bir Türklüğü, Türk dünyasını merkeze almakta ve onlarla "hem-cins" olduğumuzu göz ardı etmemektedir (Topaloğlu, 2017: 236). Şemsettin Sami'nin başta sözlük çalışmaları olmak üzere Türkçeye olan hizmetlerinin yanında Mehmet Akif ve Yahya Kemal'in Türk şiir ve fikir hayatına, Ömer Seyfettin'in Türk hikâye ve fikir hayatına katkıları yadsınamayacak hakikatlerdir.

Türkçeye Fransızcadan geçen kültür sözcüğü, yüksek bir tahsil görmüş, yüksek bir terbiye ile yetişmiş hakiki aydınlarca tezhip; halkın ananelerinden, teamüllerinden, örflerinden, şifahi veya yazılmış edebiyatından, lisanından, musikisinden, dininden, ahlakından, bedii ve iktisadi mahsullerinden bahseden anlamıyla hars (Gökalp, 1976: 96) olarak iki terimle karşılanmıştır. Kültürü, "*inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar*" (Güngör, 1995: 15) dan mütevellit maddi olmayan kavramlarla yorumlayan aydınlarla, Yavuz Bülent Bâkiler aynı koşutta düşünür. Bâkiler, önemli mensur eserler de kaleme almasıyla beraber şairliğiyle maruftur. Onun edebî kişiliğinin şekillenmesinde halk şiirinin, halkın kullandığı gündelik hayatın ve dilin; anne, çocuk, sevgili, aşk, ayrılık, yurt sevgisi, fakirlik, cömertlik gibi temaların, hülâsa olarak Ziya Gökalp'in "hars" diye adlandırdığı halk kültürünün, tüm motiflerinin derin etki ve izleri görülür.

Yavuz Bülent Bâkiler hakkında yapılan çalışmaların çoğunluğu onun şiirleri ve şairliği üzerinedir. Mensur eserleriyle, özellikle *Üsküp'ten Kosova'ya* ile ilgili yapılan çalışmalar bazen birkaç cümlelik, eserin içeriğine gönderme şeklinde; *Öte yandan Fatih Köprüsü, Burmalı Cami'i, Kurşunlu Han'ı, Çifte Hamam'ı, Kazancılar Çarşısı, tuğralı çeşmeleri ve gülümseyen kubbeleriyle Üsküp de Müslüman bir şehirdir* (Çetişli, 2010: 40); bazen de onun birkaç eseriyle birlikte ele alınan kısmi çalışmalardan ibarettir (Ergüt, 2015). Yavuz Bülent Bâkiler'in *Üsküp'ten Kosova'ya* adlı eserinin, "Balkanlar ve Türk Kültürü" temasıyla ele alınıp incelenmesi sonucunda şairliğiyle maruf olan sanatçının yazarlıktaki kudretinin de görülmesi ve de işlenen konuya binaen okuyucular nezdinde coğrafyaya bakışta dikkatlerin uyanmasına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

1. Yavuz Bülent Bâkiler'in Türkçe ve Türk Tarihi Tutkusu

7

Yavuz Bülent Bâkiler, geçmişiyile barışık bir tavırla, güncel konuların evveliyatından ayrılamayacağını, köklerinden koparılmış parçalardan bir bütün oluşturulamayacağını bilen ve bu gerçeği bir hayat felsefesi olarak gören münevverlerden biridir. Tarih şuuru onda had safhada olup, tarihin Türk milletine/kültürüne menfi etkisinden çok müspet katkılarının olduğunu savunan ve bunu her platformda dile getiren aksiyoner bir fikir/sanat insanıdır. Sanatçı, Türkçeyi de değişim ve gelişimi doğal akışa bigâne olmayan, makul bir tekâmül seyri gösteren hâliyle algılar ve konjonktürel emrivakilere, kanon akımlara karşı münevver duruşu sergiler.

1976 yılında *Struga Şiir Akşamları* adlı festivale resmî davetli sıfatıyla katılan Bâkiler, sivil bir toplum kuruluşunun özel davetiyle aynı festivale gelen Fazıl Hüsnü Dağlarca ile karşılaştıkları sırada, Yugoslavyalı şair ve gazeteci Hasan Mercan, onlara Türkiye'de şiir festivalleri olup olmadığını sorar. Dağlarca, İstanbul'da halk ozanlarının katılımıyla gerçekleşen "âşık şenlikleri"ni küçümseyerek zikreder. Ayrıca Fuzulî, Nef'î, Usulî, Mahsunî... gibi şairlerin mahlaslarında son ek olarak bulunan Türkçedeki nispet

“İ”lerini kabullenmeme görüşüyle başlayan tartışmada; Bâkiler, aynı ekin yerine kullanılan “-sal/-sel” eklerinin de Türkçe olmadığını ve kullanımının dildeki estetiği zayıflattığını ifade eder. Dağlarca’nın bu tutumuna karşı Bâkiler, Hasan Mercan’a, Türkçenin bir imparatorluk dili olduğunu, tebaası olan milletlerin dilinden sözcük/yapı unsurları aldığı gibi kültürel ve siyasal ilişki içinde olduğu milletlerin dilinden de alımlama yaptığını/yapabileceğini bunun tabii bir durum olduğunu dile getirir. Bâkiler, Türkçenin başka lisanlardan alımlama yaparken, onları orijinal hâliyle değil kendi yapısına dönüştürerek (Türkçeleştirerek) gerçekleştirdiğini, ayrıca eski dil diye Dağlarca’nın küçümsediği Türkçeyi, şehirdeki münevverinden dağdaki çobanına kadar her kesimin zorlanmadan konuşup anlaştığını, “*kitap, akıl, meselâ*” gibi kelimeleri herkesin bildiğini, oysa yeni lisan diye takdim edilen, “*betik, us, örneğin*” gibi kelimelerin herkesçe bilinmediğini, yapay dilin (öztürkçe) herhangi bir tarihî ve kültürel zemininin olmadığını; ifade eder (Bakiler, 2019: 19). Gece karanlığında otelinden uzaklaşıp yolunu kaybeden Bâkiler, o esnada Müslüman bir Arnavut köylüsüne rastlar. Köylünün bildiği birkaç Türkçe kelime ile meramını anlatıp otele dönmeyi başarır. Dille ilgili gündüzki maruz kaldığı soğuk polemikler, gece Arnavut köylüsüyle Türkçe birkaç kelime sayesinde kurduğu sıcak iletişim, zihnini meşgul eder ve iç konuşma hâlinde dille irtibatlı muhakemesini yapmayı sürdürür:

“Yol boyunca yürürken düşünüyordum: Arapça asıllı olmalarına rağmen tamamen Türkçeleşen şu birkaç kelime bile bir Arnavut’la anlaşmamıza yetmişti. Acaba ben ona Allah yerine Tabgaç, peygamber yerine Yalvaç, kitap yerine betik, muhteşem yerine görkemli demiş olsaydım anlaşabilir miydik? Aramızda bir sıcak duygu alışverişi doğabilir miydi?” (Bakiler, 2019: 33)

Arnavut köylüsüyle yaşanan anekdot Balkanlara İslam ve İslami terminolojinin Türklerle/Türkçeyle gittiğini kanıtlamanın yanında; eğer Türkçe tabii akışından çıkarılırsa maddi ve manevi, müşterek birçok değere

sahip olunan bu coğrafyadaki insanlarla iletişimin sağlanamayacağını gösterir. Bâkiler, insanların dili kullanma tercihleriyle zihniyetleri arasındaki bağı, Cemil Meriç'ten yaptığı alıntıyla özetler:

“Argo, kanundan kaçanların dili. Uydurma dil, tarihten kaçanların... Argo, korkunun ördüğü duvar; uydurma dil, şuursuzluğun. Biri günahları gizleyen peçe, öteki irfanı boğan kement... Argo, yaralı bir vicdanın sesi, uydurma dil, hafızasını kaybeden bir neslin. Argo, her ülkenin, uydurma dil, ülkesizlerin!”
(2019: 43-44)

Dağlarca, Türk edebiyatında köklü bir geleneğe sahip olan âşık tarzı halk edebiyatını ve temsilcileri olan saz şairlerini küçümser. Malum olduğu üzere ozan, şaman, kam, baksı gibi İslamiyet öncesi Türk cemiyeti içinde hem sanat icra eden -şiir okuma, saz (kopuz) çalma gibi- hem de dinî/içtimai vasıflar yüklenen bu kişiler, çok saygın bir yere sahiptir. İnsanların nereden geldiklerinden ziyade ne ürettikleri daha dikkate değer bir bakış açısidir. Bâkiler, Dağlarca'nın yaşayan Türkçe ve saz şairleriyle alakalı menfi duyduğu rahatsızlığı sitemle Hasan Mercan'a anlattıktan sonra kendini Struga sokaklarına atar. Bir anda gördüğü, duyduğu ve hissettikleriyle yoğun duygular içine girer: *“Struga sokaklarında dolaşırken, kulağıma zaman zaman, Türkçe konuşmalar geliyor. Güzelim Rumeli şivesi, içimi ürpertilerle dolduruyor. Rumeli Türkleri ne güzel, ne ince, ne musikî yüklü bir dille konuşuyorlar”* (Bakiler, 2019: 23).

Balkanlardaki Osmanlı fütühatı ve iskân politikası birçok bilim ve fikir insanınca değişik şekillerde yorumlanırken ekserisinin kullandığı bazı sembolik/ütopik yaklaşımlar da gözden kaçmaz. Tuna, kimilerine göre bir Kızıl Elma ülküsünün muştusu, kimilerine göre akıncı cetleri sevgiyle kucaklayan nazlı sevgili, kimilerine göre hasretin acı lokması, kimilerine göre kalpteki küllenmeyen ateş... Bâkiler, Tuna'ya cetlerinin baktığı gözle, hissettiği kalple, bitip tükenmeyen bir aşkla bakar. Tuna ile Balkanlardaki Türk tarihi arasında biraz gerçek, biraz mecaz ve biraz da hayalî kaderdaşlık

bağı kurar ve ona göre artık şanlı mazideki, sularında akıncı beylerinin abdest aldığı, kıyılarında Kızıl Elma ülküsü uğruna ser veren, can veren, guruba doğru suyun akışına inat atlarıyla dörtnala koşularına eşlik eden alperenlerin olduğu, mavi sularıyla gürül gürül akan Tuna yoktur. Artık Tuna, Türk'ün Balkanlardaki bahtsızlığı gibi yorgun, bulanık, dağınık, kararmış, pervasız eski neşesini kaybetmiş ve âdeti öğüre öğüre akmaktadır. Tuna'nın hâli ne olursa olsun, Bâkiler'in zihninde Arif Nihat Asya'nın;

*“Orda evlek evlek havuzların var,
Burda boynu bükkük öksüzlerin var.
Ey Tuna! Ey Tuna; susuzların var.
Suyundan içem de kanam der ağlar.*

Gider Mustafa Paşa'm 'Tunam!' der ağlar.” (Bakiler, 2019: 24) mısraları ile;

*“Aral dedi, Musul dedi,
Kırım Kerkük nasıl dedi,
Anlat usul usul dedi,
Tuna yandı ben ağladım.*

*Dert yığılmıştı özüne,
Türk tütüyordu gözüne,
Sürdüm yüzümü yüzüne,*

Tuna yandı ben ağladım” (Taşyürek, 1976: 44).

Hayati Vasfi Taşyürek gibi birçok şairin onun için yazdığı şiirler, marşlar, ağıtlar sıralanır. Tuna, unutulmayan unutulmayacak olan Türk'ün şanlı mazisiyle makûs talihinin kesiştiği yerde durur. Bâkiler, milletin şanlı mazisine de bazen yaşadığı kâbus gibi talihine de sahip çıkar; köksüzlükten ve tarihi kesitlere ayırıp bazısını sahiplenip bazısına da sırt çeviren reddiyeciler gibi bir tavır göstermez, geçmişle barışık olmayı yeğler.

2. Balkanlarda Türk Kültürünün İzleri ve Türk Algısı

Hemen her adımda taşına toprağına Türk izlerinin nakşedildiğı Balkanlar, Bâkiler'in gezisi esnasında yeni hikâyelere, yaşanmışlıklara, çoğu gurur vesilesi olan söylemlere harmanlık eder. Sanatçı bir akşam vakti biraz yürümek, ferahlamak amacıyla otelinden uzaklaşır ve o esnada Müslüman bir Arnavut köylüsüne rastlar. Köylü, Türk/İslam terminolojisine ait bildiğı birkaç sözcükle yazarla iletişim kurar; bilhassa “*Muhteşem Osmanlı*” diyerek ecdadı över, Bâkiler buna hem sevinir hem gururlanır. Yaşadığı bu güzel anısını ertesi gün Balkan Türklerine anlatan Bâkiler, onların dilinden coğrafyadaki Türk algısını şu örnekle nakleder:

“Burada tarihi biraz bilen ve İslam ruhu içinde bulunan Arnavutlar, Türkleri çok severler. Türk kelimesi bir yerde onlar için doğruluk, dürüstlük, yiğitlik, efendilik, hak bilirlilik, halk severlik anlamına gelir. Hatta o kadar ki bazı Arnavutlar kendi aralarında bile yemin ederlerken, doğru söylemiyorsam Türk olmayayım, diyerek birbirlerini inandırmaya çalışırlar” (2019: 33-34).

Avrupalı zihninde Müslüman denilince akla gelen ilk milletin Türk olduğu herkesin malumudur; Türk olmayan millet veya topluluklardan herhangi bir ferdin İslam dinini seçerek Müslüman olmasına “Türk Oldu” dendiğı gibi. Balkanlarda Türklüğün bir üst kültür olarak algılandığını söylemek mümkündür. “*Şehirlerde ve köylerde, Türklerle uzun yüzyıllar beraber yaşama, Osmanlı devletinin kanun ve altyapı kurumlarının etkisi ve nihayet Osmanlı yüksek kültürünün bir prestij-kültür olarak taklidi, Balkan yerli halkı arasında kültürleşmenin başlıca yollarını oluşturmuştur.*” (İnalçık, 2016:21). Cemil Meriç, *medeniyet îmâ diliyle konuşur*, der. Bu coğrafyada yaşananları herhangi bir şerhe ihtiyaç duyulmaksızın, kalden hâle tahvil edip, dillerin değil suretlerin göze ve gönle hitap ettiği söylenebilir. Balkanlarda siyasi

konjonktür değişse de Müslüman/Türk topluluklar arasındaki fert ve cemiyet ilişkileri orijinini kaybetmeden devam ettirilmektedir. “Başları örtülü nur yüzlü Türk kadınları bereli takkeli erkeklerin yanında veya birkaç adım arkasında yürüyorlar. Onları bir eski caminin, bir küçük mescidin, bir kubbeli hamamın yanında-yöresinde gördükçe, kendimi bir Anadolu şehrinde sanıyorum” (Bakiler, 2019: 23). Fikret’in, *vatanım ruy-ı zemin, milletim nev-i beşer*, mısraında dile getirdiği evrenselliğin bir realiteden çok şahsi arzusunun tezahürü veya başka bir ifade ile millî olanlara karşı öne sürülen reddiyeciliğin başka bir boyutu olduğunu Balkanlar örneğinde gözlemlemek mümkündür. Bu coğrafyada muhtelif milletler, topluluklar yaşasa da ortak bir kültürden, evrensellikten bahsetmek söz konusu olmayıp, bir siyasi şemsiye altında, her bir unsur kendi değerlerini diğerlerine karıştırmadan yaşamayı sürdürür.

Yavuz Bülent Bâkiler, Türkiye Cumhuriyeti’nin resmî temsilcilerinin Balkan Türklüğüne karşı lakayt davranışına karşı müteessir olup eski bir bakan ve yazar olan Fahri Kaya’ya mahcubiyetini belli etmekten çekinip onun da yeis içinde olacağını tahayyül ederken tam aksi bir cümle ile irkilir; “bir milletin hayatında on yıl beklemek nedir ki? Allah’ın günü çok, bekleriz. Biz bu topraklarda beş yüz yıldan beri bekliyoruz!..” (Bakiler, 2019: 36)

Yahya Kemal’in;

“Derler; insanda derin bir yaradır köksüzlük;

Budur âlemde hudutsuz ve hazin öksüzlük.

Gezdim o yaşta dağları, hülyam içinde lal...

Aldım Rakofça kırlarının hür havasını,

Duydum akıncı cetlerimin ihtirasını

Her yaz, şimale doğru, asırlarca, bir koşu...” (1974: 14), mısralarında dile getirdiği bir öksüzlük, hüzün, yalnızlık, çaresizlik gibi menfi duygu ve terennümler coğrafyanın insanlarında nadiren rastlanan hâllerdendir;

çünkü kendileri de birer evlâd-ı fatihân olduğundan mazinin şeref ve gururu onları geleceğe umut ve güvenle taşımaya kâfi görünmektedir. Ancak Fahri Kaya'nın kendinden emin bekleyişine mukabil Kosova'da Murat Hüdavendigâr türbesini ziyaret için Priştine'den geldiğini söyleyen yaşlıca bir Türk kadın; *"Büyük padişahtı. Mübarekte, tam yedi evliya kudreti vardı. Biz burada onun yetimliyiz!"* diyerek erkeklerin dik durma adına belli etmedikleri acılarını, ıstıraplarını bir anda söyleyivermektedir. Balkanlarda sadece Türklük değil coğrafyanın diğer sakinleri de ecdadın bıraktığı şanlı geçmişi ve insani mirası takdir etmekte olup âdeta Sezar'ın hakkını Sezar'a teslim etmektedir. Yugoslav kökenli Makedon bir tiyatro sanatçısı Türk arkadaşlarından öğrendiği temiz Türkçesiyle Bâkiler'e, Hitler'in girdiği Avrupa ülkelerinde sadece beş yıl kalabildiğini, Türklerin ise beş yüz elli yıl kaldığını gerekçeleriyle birlikte şöyle izah eder:

"-Hitler'in işgal ettiği Balkan topraklarında kaç yıl kaldığını kesin olarak ben de bilmiyorum. Şurası bir gerçek ki büyük diktatör bu topraklarda topu topu beş yıl kalamadı. Hâlbuki Türkler aynı topraklarda beş yüz elli yıl hüküm sürdüler. Bu çok önemli. Çünkü Türkler, zulüm yapmadılar. İnsanca bir düzen kurdular. Aldıklarından daha çok verdiler. Hiçbir devlet, hiçbir idare, zulme dayanarak beş yüz elli yıl ayakta duramaz. Osmanlı İmparatorluğu kuvvetli olduğu ve duruma tamamen hâkim bulunduğu asırlarda, her gün sadece bir Sırp, bir Bulgar, bir Yunan ailesini ortadan kaldırmış olsa idi, bugün bu topraklarda biz olmazdık. Osmanlı İmparatorluğu bu yola girmede. Siz, böyle medenî bir millete mensup olduğunuz için ne kadar öğünseniz hakkınızdır. Biz de bu topraklarda, sizin milletinizle beş yüz elli yıl bir arada yaşamaktan üzgün değiliz!" (Bakiler, 2019: 37)

Bâkiler, her adım ve her noktada tarihten temayüz eden güçlü Türk kültürü etkisi ve hafızası karşısında şaşkın ve bir o kadar da kendini gururlu hisseder. Türk'ün hâkim güç olarak yüzyıllarca bulunduğu coğrafyadan ayrılmış olsa da hâlâ adının silinmediğini, gölgesinin gerçeğinden büyük

anlamlar ifade ettiğini müşahade eder. Yazar, milletine olan bu bakışın herkesin üzerine bir mesuliyet yüklediğini sık sık dile getirir.

3. Balkanlar'da Türk Şehirler/Mekânlar

Evliya Çelebi, Üsküp'ten istisnai konumuyla Balkanların sürekli güzelleşen şehri diye bahseder (2010: 765). Beş yüz yirmi üç yıl Osmanlı idaresinde kalan Üsküp, sayısız mimari yapısı ve kültürel mirasıyla Balkanlardaki kadim bir Türk şehridir.

Muhit ile sanatçı münasebeti bilinen bir realitedir; ancak kimi sanatçıların duygu ve düşüncelerinin tekâmülünde hatta sanat yaşamlarının tamamında, bünyesinde çıktıkları şehirlerin/bölgelerin etkisi diğer faktörlerden daha baskındır. Ege sahilleri-Halikarnas Balıkçısı, Çukurova-Yaşar Kemal ve Yahya Kemal-İstanbul/Üsküp... sanatçı ve yer adlarının özdeşleştiği gibi. Yavuz Bülent Bâkiler'in, *Üsküp'ten Kosova'ya* eserinin hemen her satırında Yahya Kemal ile bilinçaltından gelen bir empati yaşadığı intibai hasıl olur. Kalbindeki Üsküp sevgisi zamanla bir tutkuya evrilen Yahya Kemal, *Kaybolan Şehir* şiirinin dizelerinde bunu şöyle izah eder:

"Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene

Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene!" (Beyatlı, 1974: 78)

Birçok Türk gibi Yavuz Bülent Bâkiler de Yahya Kemal'in, *"Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene"* mısraında anlam bulan fiziki ayrılığın manevi bir sekteye uğramadığı ve hâlâ kalplerin birlikte attığı duygu yoğunluğu ve hayaliyle Üsküp'e girer, ama sukutuhayale uğrar:

*"Sonra düşündüm ki benim aradığım, benim görmek istediğim
Osmanlı devri Türkiye'sinin Üsküp şehridir. Halbuki şimdi karşımda
Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Skopi vardır. Acaba
Türkler, Üsküp'ün bir başka semtinde mi oturmaktadırlar?"*

Şehri, ortasından ikiye bölen meşhur Vardar Nehri'nin kıyısına, yürüyerek gittim. Karşıma birdenbire, muhteşem Fatih Köprüsü çıktı. Nehri heybetle kucaklayan Fatih Köprüsü, beni yalnızlığımdan çekip aldı. İçime bir dost yüzünün sıcaklığı yayıldı. Çünkü köprü, bütün kesme taşlarıyla, bütün kemerleriyle, bütün gözleriyle ve bütün heybetli duruşuyla özbeöz Türkçe konuşuyordu. Vardar Nehri, Vardar Ovası'nda sessizce akıyordu" (Bakiler, 2019: 58).

Yavuz Bülent Bâkiler, kendi kültürüne dair kulağıyla arayıp bulamadığı canlı insan sesini, gönül kulağıyla, hisleriyle, cansız objelerin sessiz terennümünde duymayı arzular. Yazar, adım attığı tarihî mekânları gören gözüyle değil gönül gözüyle görmek ister; çünkü hakikat onu üzer, gerer ve istemsizce yönünü mazideki mutlu, gururlu günlere döndürür. Yazarın, çehresiyle ruhuyla bizim olmuş dediği Üsküp, metrekareye en fazla tarihî eser düşen bir Balkan şehridir. Yazar, her bir tarihî eseri birçok yönüyle tanıtırken her defasında duygularını katmayı ihmal etmez: *"Yorgun sokaklarda zaman zaman karşımıza çıkan eski Türk evleri, Rumeli türkülerine benziyordu: Şirin, sıcak, yalnız ve hüznün yüklü. Eski Türk evleri, genellikle Anadolu'da olduğu gibi yüksek duvarlarla çevrili"* (Bakiler, 2019: 50).

16. ve 17. yüzyıldan hâlihazıra gelinceye dek cami/mescit, medrese, darüşşifa, imaret, çeşme/sebil, tekke, hamam, han/kervansaray, köprü, türbe... gibi Üsküp'teki mimari yapılar hakkında verilen sayılar kaynaktan kaynağa değişkenlik gösterse de birbirine yakındır. Yazar, bu yapılarda ayakta kalanları, hikâyesine ulaştıklarını hatta izini tespit edebildiklerini küçücük bir bilgi de olsa eserinde zikretmeyi yeğler. Eserlerin mimari vasıfları ve fiziki görünümüleriyle birlikte manevi olarak hissettiği her şeyi, Anadolu'daki -bilhassa çocukluk dönemini geçirdiği Sivas'tan- benzerleriyle bağlantılı olarak edebî bir üslûp içinde verir:

“Ama itiraf etmeliyim ki beni Yugoslavya’da en çok şaşkınlığa düşüren şey, bazı tekkelerimizin hâlâ açık tutulması oldu. Evliya Çelebi, Üsküp’te 20 tekke olduğunu yazıyor. Üsküplü Sami Asım’ın notlarından da, 15 kadar tekkenin faaliyette olduğu anlaşılıyor: Mevlevî, Rufaî, Kadirî, Halvetî, Celvetî, Sinanî tekkeleri, uzun asırlar, Üsküp Türk Cemaatini renklendiren kültür kaynakları olmuşlar” (Bakiler, 2019: 81).

Tekke ziyaretleri sırasında yardımcı hizmetli olarak çalışan genç ve dilsiz bir adamın saygılı yürüyüşü, gözlerini yerden kaldırmadan ve özellikle sırtını kibleye dönmek için namazgâhtan hep arka arkaya çıkışı, yazarın dilinden gayriihtiyari; *“Üsküp’te yaşayan bir büyük Anadolu gördüm”* (Bakiler, 2019: 83) cümlesinin dökülmesine neden olur.

Kalkandelen’e bir Anadolu şehrine girer gibi girdiğini, camileriyle, hamamlarıyla, kervansaraylarıyla, çeşmeleriyle, tipik evleriyle bakımsız ve dağınık mezarlığıyla tam bir Anadolu şehrinde karşılaşabileceği manzarayla karşılaştığını beyan eden Bâkiler, Balkanlardaki ata yadigârı eserleri ziyaret etmeyi üzerine yüklenmiş bir borç hassasiyeti ile tek tek yerine getirir:

“Kalkandelen’de 1833 yılında Abdurrahman Paşa tarafından yaptırılan Alaca Câmii, sadece iç duvarları değil, dış duvarları da solmayan, dökülmeyen boyalarla nakış nakış işlenmiş, bir karış olsun boş yer bırakılmamıştı. Alaca Câmii, sürmeli, kınalı, yaşmaklı gelinler gibi pırıl pırıldı. Söylenildiğine göre, caminin boyaları için tam elli beş bin yumurta akı kullanılmış. Ve caminin son cemaat yerindeki iç kubbelerine, İstanbul camilerinin renkli resimleri ustalıkla yapılmış” (Bakiler, 2019: 51).

Mezarlıklar ise bir beldenin en gerçekçi göstergesi ve sakinlerinin yaşam aynası niteliği gibidir. Beldenin mamur veya harap oluşuyla sakinlerinin mesrur veya mahzun oluşu arasında kuvvetli bir bağ vardır. Yaşanmış veya yaşanmakta olan kültür ve medeniyetin izlerine ulaşmak için

de mezarlıkları iyi müşahede edebilecek göze sahip olmak mühim bir meziyettir. Türk'ün ebediyet duygusuna müşahit görüp, rengârenk hatlarla taşlarını süsleyip en kıraç arazide dahi seçkin ağaçlarla yeşillendirdiği mezarlıklar, arza vurulan kültür mühürleri gibidir. Yahya Kemal, mezarlıkların Türk kültürünü anlama ve algılamada çok önemli bir yere sahip olduğunu vurgular:

“Mazi yoktur, bir imtidat var. Devamlılığı koruyabilelim. Kesilmiyelim. Kesilirsek biz olmayız. Bugün, yarın mazi olacak, istikbal de, öyle. Ben maziyi sevmiyorum, güzelliklerini seviyorum.

– Milliyetini idrak eden millet, ölüleri ile birlikte yaşar.

– Türkler ikametgâhtan ziyade mezara ehemmiyet vermiş. Ecdad tercümei halleri yok, yattığı yer mühim.

– Bizim vatanımız her vatan gibi feth edilmiş. Feth edilince Türkleştirmek için mezarları esaslandırmış. Bu mezarlarla vatanımızı Müslüman etmişiz. Onun için mezara ehemmiyet vermişiz. Ecdadımızdan birçokları için nerede oturur demeyiz de, nerede gömülü olduğunu yazarız.

Biz ölülerimizle yaşıyoruz” (Ünver, 1980: 58).

Beyatlı gibi Bâkiler de gezdiği Balkanlarda Türk kültürünün izini sürmek ve bulduklarını, Anadolu Türklüğü ile ilişkilendirmek için mezarlıkları ziyaret eder. Gördükleri karşısında aradığını bulmanın sevinç ve şaşkınlığıyla, hüznü birlikte yaşar ve önceden yazmış olduğu mısraları terennüm eder:

“Hayret! Kalkandelen Türk mezarlığı, Anadolu mezarlıklarına ne kadar çok benziyor. Kavuklu, sarıklı, fesli eski mezar taşlarıyla yeni mezarlar yan yana. Mezarlık, bakımsız, çıplak ve dağınık. Devrilen, parçalanın, oyulan, yan yatan iri kaya parçaları.

Ey isimsiz mezarlar, taşsız mezarlar

Taşları yazısız mezarlar!

Eğilsen üstünüze bir söğüt dalı gibi

Ağlasam duyarsınız beni sabaha kadar!" (Bakiler, 2019: 51).

Balkanların fethinden itibaren İslam'ı tanıma ve kabul etme sürecinde Türk kültür literatürüne "*Horasan Erenleri*" başta olmak üzere değişik isim ve sıfatlarla girmiş tasavvuf meşayihinin, tabiiyelerinin, coğrafyadaki etki ve katkısı bilinenden daha büyük bir mahiyete sahiptir. Bu tasavvuf grubunun öncüleriyse, başta yeniçeriler olmak üzere, coğrafyadaki Müslüman halkın da teveccühüne mazhar olmuş Bektaşiliktir. Kalkandelen'deki Harabati Baba Tekkesi, Osmanlı devrinde, Yugoslavya'da yapılan 400 tekleden biridir. Aşağı yukarı 500 yıllık tarihi olan bir Bektaşi ocağıdır. Tekke, uzun süre Yugoslavya'daki siyasi sebeplerden dolayı dervişlerin evlerine çekilmesiyle boş kalmıştır. Yok olmakla yüz yüze gelen Kalkandelen Belediyesi duruma el atmış ve tekkeyi aslına uygun bir şekilde restore ettirerek hayata döndürmüştür ama tekke olarak değil, turistik otel-lokanta, eğlence merkezi (kumarhane gibi) şeklinde. Tekkenin, restore edilerek turizmin hizmetine sunulması hedeflendiği için orijinal hâline sadık kalınmaya çalışılmış; asıl binanın yanında yer alan ve zamanında mescit olarak kullanılan binada hat sanatının tüm inceliklerini ve güzelliklerini gözler önüne sererek yazılmış ayet-i kerimeler, tekkenin kitabesi, şadırvandaki mermerlere ölümsüzlük katan desenler, işlemler... Bâkiler, tekkenin yaşlı Makedonyalı bekçisinin eski günlere dair anılarını şu cümlelerle aktarır:

"...Çocukluğumda, tekke içinde dervişler ne yapıyorlar, diye merak ederdik. Şu bahçe duvarlarına gizlice tırmanır onları gözetlerdik. Dervişler, genellikle bu şadırvanın başında toplu olarak oturur ve hep bir ağızdan: HUUU! Hayyy Hak! Allah! diyerek zikrederlerdi. Sonra yine burada namaz kılarlardı. Bu şadırvanın etrafı, dervişlerin yazlık namazgâhları idi. Kış gelince de şu karşıdaki mescidde namaza dururlardı..." (2019: 39-40)

Yazar, somut ve somut olmayan kültür miraslarının varlığıyla şaşkınlığını, sevinç ve heyecanını yaşarken yokluğuyla ise yaşanılanların birer acı rüyayı andırdığını, kalanların da göze hitap eden estetikten ibaret olduğunu ancak Müslümanlık ve Türklük ruhunun, çoktan Şar Dağları'na doğru kanat çırparak uçtuğunu dile getirir.

4. Balkanların Karanlık Geçmişi ve Türk Olmayan Unsurlardaki Olumsuz Türk Algısı

Şan, şeref ve ihtişam gibi güzide sıfatlarla anılan Balkanlardaki Türk tarihi, son iki yüzyılda madalyonun tersi bir seyir gösterir. Bu durum sadece Türkler için değil, coğrafyadaki diğer ulusların birbirleriyle münasebetlerinde, siyasi ve içtimai yaşamışlıklarında da hafızalarda silinmeyecek derecede ağır felaketlere konu olması bakımından benzerlikler arz eder. Yaptıkları zulümlerden dolayı ülkelerin adının “zalim Makedonya”, “kanlı Makedonya”, “pis Makedonya” ve “vahşi Makedonya” gibi menfi sıfatlarla anılmasına sebep olan ve siyasi tarih literatürüne “Balkan Komiteçileri” diye geçen kanunsuz/kuralsız eşkıya ve çapulcuların yaptıkları edebî metinlere de konu olmuştur.

“Benden de heyhat! Hele burada, bu pis ve vahşi yerde, bu zalim Makedonya'da huzurlu çalışmak mümkün değil. Ah bu kanlı Makedonya!..” (Ömer Seyfettin, 2009: 12)

“O vakit bazı geceler, minimini evimizde, doğacak çocuğumuz yanımızda oynarken, emek ve namusumuzdan emin, ansızın Makedonya'yı, bu yamyamlar memleketini hatırlayacağız. Gözümüzün önüne pis ve dar sokaklar, sefil ve çıplak adamlar... Kanlarla lekelenmiş nihayetsiz karlar, kara, iğrenç ve keskin baltalar, sonra siyah, müthiş Balkanlar, Pirin... gelecek! Tüylerimiz ürperecek, sen yine böyle benim kucağıma kapanacaksın. Bu pis ve müthiş

Makedonya'nın kâbuslarını öpücüklerimle senin gözlerinden sileceğim..." (Ömer Seyfettin, 2009: 16)

Balkanlardaki tarihî gidişatın Türklerin aleyhine dönmesi, anarşi ve kargaşanın artmasında coğrafyanın sakinleri kadar, bölge üzerinde siyasi ve iktisadi emelleri olan Rusya ile Avusturya Macaristan imparatorluklarının politikaları da etkilidir. Bu iki devlet, çoğu zaman bölgedeki ulusların, kendi aralarındaki husumetleri bir kenara bırakıp asıl düşmana yani Türk'e yönlendirilmesinde kilit rol üstlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları veya siyasi otoritesini kaybetmesi sonucunda, malum güçler tarafından Türklere karşı, çoğu sistemli ve toplu bir şekilde, saldırı, sindirme, kovalama ve yok etme hareketi başlatılmıştır. Yapılanları, "Ölüm ve Sürgün" adlı eserinde üçüncü bir göz olarak Justin McCarthy şöyle aktarır:

"Edirne'deki Konsolos Calvert'in 19 Kasım 1878'de Büyük Elçi Layard'a yazdıkları: Günlerce aylarca devam eden bir süreç sonunda evleri sürüleri ve diğer malları gasp edilmiş olan Müslüman köylüler, çoğu zaman ahırlarda, bahçelerdeki helalarda ve mezbele içinde yaşamaya zorlanmış olduklarından, artık dilenci seviyesine düşürüldüler. Bu insanlar gittikçe tekrarlanan daha şiddetli yöntemlerle, hatta bazen işkenceye maruz bırakılarak talan edilmekteler. Yakın zamanda Hıdırcı ve Türkmenler'de görüldüğü gibi, derilerine sıcak demir bastırılıyor veya Küstük'te bir Rus-Bulgar jandarma erinin yaptığı gibi ölüm seviyesinde dayığa maruz bırakılıyorlar. Bulgarların satır, bıçak ve sopaları her yerde sürekli kullanılmakta. Hıristiyanların, her Türk kadın ve kızına canının istediği şekilde tecavüz etmesinin serbest olduğu biliniyor ve Hıristiyanlar da ellerine geçen bu fırsattan sonuna dek yararlanıyorlar. Bir Rus garnizonunun bulunduğu Slimniya'da vahşete uğrayan mağdurların, örneğin yakın zamanda gayda müziği eşliğinde sokaklarda yürütülerek aşağılanması ve alaya alınması bütün bunlara

tuz biber ekti. Yurtlarından edilmiş ve şimdi de köle haline getirilmiş olan Türk mülteciler, Souflar'da geçenlerde başlayan ve halen devam eden olayda görüldüğü üzere, kırbaçlı bekçilerin gözetiminde, yeni Bulgar efendileri için tuğla imalatında çalıştırılmaktalar. Şimdiye kadar Türklere karşı işlenen suçlardan dolayı, ne bir Hıristiyan cezalandırıldı ne de bir Bulgar hapse atıldı. Suçlulara dokunulmadan gelişen bu olaylar karşısında, Rus otoritelerin haksızlıklara ilgisiz kalmasını, suça iştirak şeklinde tanımlamak adaletsizlik sayılmaz.” (2014: 81-82)

Yavuz Bülent Bâkiler, 11 yaşlarında bir Türk çocuğunun, Arnavutları kastederek “bizi sevmiyorlar”, “bizi öldürecekler” sözleriyle muhatap olduktan sonra Makedonya’da yaşananların mahiyetini, Türk asıllı yazar ve şairlere sorar. Onların açıklamaları ise şöyledir:

21

“Duyduklarınız, dinledikleriniz maalesef doğru. Yalnız, bir genelleme yapmak yanlış olur. Yani bütün Arnavutlar, burada bize düşman değil. Türk’e düşman olanlar, umumiyetle Marksist veya Ateist Arnavutlardır. Onları da Avrupa devletleri tahrik ediyor. Müslüman Arnavutlar arasında, düne kadar bize düşman olan yoktu. Fakat, Arap ülkelerinde dinî eğitim gören Arnavutlar buraya Türk düşmanı olarak dönüyorlar.” (2019: 202)

Üsküp’teki Türkler, bazı Arnavut yazarlar tarafından yapılan Türk düşmanlığının, ders kitaplarına kadar girdiğinden bahsetmektedir. Kitaplarda Türkler hakkındaki menfi düşüncelerden bazıları ise şöyledir: Anton Zako Çayokî adlı Arnavut bir yazarın kitabının 8. cildinde; “Allah’ım! Sana şükürler olsun. Bu dünyada, bize nice nimetler verdin. Domuzu bile yarattın. Fakat bu Türk’ü niçin yarattın?”, 4. sınıfta ders kitabı olarak okutulan *Tarihimizi Tanıyalım* adlı bir kitapta; “Avrupa bilsin ki, Türklerin bu topraklarda yeri yoktur!”, aynı kitabın başka sayfasında; “Ben artık ihtiyarım! Senin gibi

genç olsaydım, Osmanlı Sultanının kanını içerdim." (Bakiler, 2019: 202) gibi ifadeler mevcuttur. Tarihin hemen her döneminde Müslümanlara karşı en ihtiraslı, en sert tutum içinde olup "Büyük Sırbistan" kurma gibi siyasi emellere sahip olan Sırpların, Türk düşmanlığı anlaşılabilir bir durum iken; yüzyıllarca bu coğrafyada, "gelin sancak altına; yüz açartmaya; din ü vatan uğruna; ateşe ve cenge; bakmayınız geriye; durun aslanlar gibi" (Atay, 2020: 39) bir sancak altında aynı iman ve aidiyet duygusuyla tek gaye uğruna birlikte saf tuttuğumuz dost ve kardeş Müslüman Arnavutların düşmanca tavri gerçekten garip ve anlaşılabilir bir hâldir. Sırpların, Yunanlıların, Bulgarların hatta çoğunluğu Müslüman olan Arnavutların bu denli Türk düşmanlığıyla dolup pervasızca hareket etmelerinin arkasındaki gizli güç aslında tektir: Hristiyan Batı. Müslüman katliamlarına Osmanlı hâkimiyeti altında başlayıp Bosna-Srebrenitsa'da devam eden Sırpların; Selanik'te yaptıklarını bizzat itiraf eden Yunanlıların Balkanlarda yapılan Müslüman/Türk soykırımına inanmazlar. Çünkü Batı'nın gözünde Müslüman denince sadece Türkler bilinir, öyle kabul edilir; Türklerse İstanbul'u fetheden, Doğu Roma hâkimiyetini sona erdiren, Ortodoksluğun/Hristiyanlığın ebedî düşmanı... (Halaçoğlu, 2021). Osmanlı Devleti'nin, dış güçlerle birçok cephede savaş hâlindeyken, evveliyatı en az otuz sene öncesine dayanan Ermeni olaylarını, alayışlarını kargaşa ve zulümlerini bertaraf etme ve devletin iç güvenliğini temin amacıyla sınırlar dâhilinde çıkardığı "Tehcir" yasası ve yaşananları "soykırım" olarak kabul eden Batı, tarihin her sayfasında olduğu gibi yine ikiyüzlü davranmıştır.

Sonuç

İran'da, Gazneliler'den Selçuklu ve Safevîler'e; Orta Doğu'da, Tolunoğulları'ndan Akşitler'e, Memlûklar'dan Osmanlılara; Hindistan ve Afganistan'da Gazneliler, Babürlüler vd. on birinci yüzyıldan yirminci yüzyılın başlarına kadar Türkler uzun yıllar hâkim güç olarak yer almıştır.

Ancak bu coğrafyalarda demografik yapı her zaman Türklerin aleyhine olan bir durum arz ettiğinden yapılan onca hizmet ve bırakılan eserlere rağmen zikredilen coğrafyaların beşerî yapısının özüne nüfuz edecek güce erişilememiş ve nihayetinde siyasi otoritenin değişmesiyle çoğu şey aslına rücu etmiştir. Oysa Rumeli'de/Balkanlarda tersi bir realite olmuş ve netice görülmüştür. Coğrafyadaki Türk hâkimiyetinin bitmesinin üstünden bir asır geçmiş, şartlar Türk kültür ve medeniyetinin aleyhine değişmiş; ama hiçbir şey maziye dair Türk'ün/Türk kültürünün varlığını yok edememiştir. Çünkü bir kıtada askerle değil, köklü bir kültür ve medeniyete sahip bir ulusun fertleriyle kalınabileceği büyük bir hakikattir. Osmanlı/Türk yönetiminin ilk ve en önemli istikametlerinden olan Balkanlar ve Doğu Avrupa uzun yıllar devlete karşı herhangi bir menfi nümayişe ve isyana kalkışmamıştır. Bunun temelinde Türk'ün adaleti, hoşgörüsü, insan sevgisi, insan hak ve özgürlüklerine olan riayeti, insana insanca bakışı vardır. Bu müspet bakış, bölgenin yerli halkının Osmanlı Devleti'nin fütuhat emeli ve iskân politikası gereği, coğrafyaya başta Anadolu'dan olmak üzere vatan toprağının değişik yerlerinden nakledilen evlâd-ı fatihânı hoşgörüsüyle ve herhangi bir olumsuz tepki göstermeden karşılmasına temel oluşturmuştur.

Yavuz Bülent Bâkiler, coğrafyadaki yüzyılları aşan hoşgörü ikliminde filizlenip kök salan ağaçların varlığını görme şaşkınlığı ve meyvesini alma mutluluğunu yaşar. Ecdadının mirasına merak, hayret, sevgi ve şefkatle bakarken Anadolu toprağında olan özdeşleriyle, iltisaklı yorumlar ve değerlendirmeler yapar. Özellikle somut olmayan kültür mirasına ait *Fatmacıkla Yusufçuk*, *Vardar Ovası*, *Estergon Kalesi*, *Göçmen Kızı* gibi masal, türkü, ninni, ağıt, destan, marş vb. ürünlerle ilgili bu değerlendirmelerde Anadolu'dakilerle Balkanlardakiler arasında yöresel ağızlara özgü fonetik unsurlar ve mekân adları değişiklikleri dışında fark olmadığı, metinlerin yapı ve muhteva yönüyle aslını koruduğu tespitlerinde bulunur. Güncel sosyal yaşamda kız isteme verme, nişan, düğün (düğünlerde çalınan davul

zurna enstrümanları); giyim kuşamdaki şekiller hatta renk tercihleri; yemek ve mutfak kültürü; ferdî ve içtimai adabımuâşeret kurallarına kadar geniş yelpazeli halk bilim unsurlarının Türk Müslümanlığı (Türk Halk İnançları) diye de adlandırılan İslami usul ana izleği üzerine inşa edildiği de eserde görülen diğer müşahedelerdir. Balkanlardaki Türk halk inançlarında ağaçlara bez bağlama, akraba evliliklerine şiddetle karşı çıkma gibi İslamiyet öncesi Şamanist unsurlara da rastlanır; bunun en önemli sebepleri arasında ise coğrafyada Osmanlı öncesi Müslümanlığı tanımayan Türklerin varlığıyla (Pomaklar, Peçenekler, Bulgarlar...) beraber, Anadolu'daki Alevi/Bektaşî geleneği İslami yorumuna sahip Türklerin bulunmasıdır.

Bâkiler'in eserinde Balkanlardaki Türklük kültürüne muarız iki durumdan da söz edilir; birincisi Osmanlı dönemine muhalif, özellikle komünizm felsefesine sahip, fertlerin toplum içindeki tutum ve davranışları; diğeri ise emperyalistlerin himayesinde varlığını idame ettiren Müslüman devletlere (çoğunlukla Orta Doğu'daki Arap ülkeler), bilhassa dinî ilim tahsil etmek üzere gidenlerin oralardaki "Osmanlı/Türkler İslam'dan çıktı" propagandasına kapılarak kendi ülkelerine döndüklerinde bu tür düşünce/söylemlere tevessül etmeleri olarak müşahede edilir.

Bâkiler, Balkanlardaki gezisinde çoğunlukla acı, gurur, öfke ve sitem duygularını birlikte yaşar. Çünkü gezi notları diye tanıtılan *Üsküp'ten Kosova'ya'yı "Türk gibi düşünerek"* kaleme aldığını söyleyen Bâkiler'in eseri; gezi, anı hatta birçok yönden deneme tarz ve kıvamında kaleme aldığı görülmüştür.

Kaynakça

- AKTEPE, Münir (2012), "Kosova", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 216-219.
- ATAY, Dinçer (2020), "Saray Bosna'daki 'Gönüllü Askerlik' Çağrısına Romantik Bir Destek: Fra Grga Martić'in Bestelenen Manzume-i Teşvikiyesi ve Osmanlıcılık Siyaseti", *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(2), 18-43.

- BAKİLER, Yavuz Bülent (2019), *Üsküp'ten Kosova'ya*, İstanbul: Yakın Plân Yayınları.
- BANGUOĞLU, Tahsin vd. (1977), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- BEYATLI, Yahya Kemal (1969), *Aziz İstanbul*, İstanbul: MEB Yayınları.
- BEYATLI, Yahya Kemal (1974), *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul: Yahya Kemâl Enstitüsü Yayınları.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2010), "Yavuz Bülent Bakiler'in Şiirinde Dinî Duyarlık", *Bizim Külliye*, 44, 33-41.
- DEMİR, Ayşe, (2017), "Türk Edebiyatında Balkanlı Kimliği ve Meşruiyet Değerleri: Ömer Seyfettin Örneği", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Temmuz-Aralık, 9 (18), 89-102.
- ERGÜT, Merve (2015), *Yavuz Bülent Bakiler'in Âşık Veysel, Seninle, Şiirimizde Ana, Üsküp'ten Kosova'ya Adlı Eserlerinin Sözlüğü ve Söz Varlığı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Evliya Çelebi (2010), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 5, 2. Kitap, Seyit Ali Kahraman (Haz.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÖKALP, Ziya (1976), *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (Haz.), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol (1995), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (2021), "Ermeni İddiaları ve Tarihî Gerçekler" Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferans Etkinliği, <https://teams.microsoft.com/l/meetup>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2021).
- İNALCIK, Halil (2016), "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar'da İslâm Miadı Dolmayan Umut*, C. 2, Muhammet Savaş Kafkasyalı (Ed.), Ankara: Tika Yayınları.
- İNBAŞI, Mehmet (2012), "Üsküp", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KABAKLI, Ahmet (1978), *Türk Edebiyatı*, C. 3, İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1983), *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- MARDİN, Şerif (1994), *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- McCARTHY, Justin (2014), *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kırımı: 1821 -1922*, Fatma Sarıkaya (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- OKAY, M. Orhan vd. (2010), *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2009), *Bütün Hikâyeleri 1*, İstanbul: Üç Harf Yayıncılık.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2003), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TAŞYÜREK, Hayati Vasfi (1976), *Ülkü Tomurcukları*, Ankara: Nüve Yayınları.
- TOPALOĞLU, Yüksel (2017), "Kimlik ve Aidiyet Meselesi Bağlamında Şemsettin Sami", *Uluslararası İki Toplumun Aydını: Şemsettin Sami Sempozyumu*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1980), *Yahya Kemal'in Dünyası*, İstanbul: Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları 2.

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1018190
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(2): 27-51
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(2): 27-51

**BALKAN COĞRAFYASINA FENOMENOLOJİK BİR YAKLAŞIM
DENEMESİ: DRİNA KÖPRÜSÜ VE DRİNA'DA SON GÜN
ÖRNEĞİ**

Tayfun BARIŞ*

ÖZ: Yeryüzünü fiziksel, ekonomik, beşerî, siyasi yönlerden inceleyen bir bilim dalı olan coğrafya; 19. yüzyılda müstakil bir bilim dalı hâline gelmiştir. Toplum hayatının önemli bir parçası olan bu disiplin insan ile olan ilişkisi çerçevesinde edebî metinlerde de somut bir şekilde etkisini göstermektedir. Bu bağlamda hem Türk hem de dünya edebiyatında ortaya konulan eserlerde öne çıkan dikkat çekici coğrafi bölgelerden birisi de Balkanlardır. Konusunu bu bölgede yaşanan olaylardan alan *Drina Köprüsü* ile *Drina'da Son Gün* adlı eserlerde coğrafyanın/mekânın, burada yaşayan insanların düşüncelerinde ne gibi anlamlara geldiğinin ortaya konulması, insan-mekân ilişkisinin daha iyi anlaşılması bakımından önemli gözükmektedir.

Fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl ile sonrasında onun düşüncelerini geliştirerek uygulama düzeyine ulaştıran Martin Heidegger ve Gaston Bachelard'ın ortaya koyduğu hermeneutik-fenomenolojik metot da insan-mekân ilişkisinin felsefi zeminde açıklanmasına hizmet etmektedir. Söz konusu felsefi yaklaşımı edebî eserlere yansıtarak mekânın/coğrafyanın insanlar açısından ne gibi farklı algılara yol açtığını ortaya koymak, bu

* Öğretim Görevlisi, Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, e-posta: tbaris@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3665-5618

Geliş Tarihi (Received): 02.11.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 19.11.2021

bağlamda disiplinlerarası bir yaklaşım ile önemli nesnel tespitlerin yapılabilmesine de olanak sağlamış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Coğrafya, Mekân, İnsan, Fenomenoloji.

A PHENOMENOLOGICAL EXPERIMENTATION ON BALKAN GEOGRAPHY: EXAMPLES OF *DRİNA KÖPRÜSÜ* AND *DRİNA'DA SON GÜN*

ABSTRACT: Geography is a branch of science that studies the Earth in physical, economic, humanitarian and political ways. It became an independent branch of science in the 19th century. Because of its close relation with the human life, this scientific discipline has reflections in literary works. In this regard, Balkans are an exceptional geographic region in both Turkish and world literature. Both *The Bridge on the Drina* and *Drina'da Son Gün* deal with the events happened in this region. These works carry much value since they are instrumental to understand the relation between humans and the places they live in.

28

Hermeneutic-Phenomenological method was developed by Edmund Husserl, founder of the phenomenology, and Martin Heidegger and Gaston Bachelard developed his ideas and carried it to practice. This method serves to explain the relation between human and place in a philosophical level. It would be helpful to study literary works to see how the place shapes the thoughts of people and understand the place-human relation better.

Keywords: Balkans, Geography, Places, Human, Phenomenology.

Giriş

Yunan dilinde “geo” (yer) “graphein” (yazmak) kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan coğrafya tabiri (Kefeli, 2009: 425), yeryüzünü fiziksel, ekonomik, beşerî, siyasi yönlerden inceleyen bir bilim dalı olarak tarif edilmektedir.¹ 19. yüzyılda müstakil bir bilim disiplini hâline gelmiş olan coğrafya (Emekli, 2006: 52), toplum yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğu için öznesi insan olan hayatın akışını da şekillendirmektedir. Bu bağlamda insan ile coğrafya arasındaki ilişkinin karşılıklı bir üretime

---

¹ Geniş bilgi için bk.: <https://sozluk.gov.tr/>

dayandığı ve bu üretimin de bilhassa edebî metinlerde somutlaştığı görülmektedir. Bu şekilde somut bir hâle gelen coğrafya-insan arasındaki ilişki çerçevesinde; bazen coğrafyanın insan yaşamını biçimlendirdiği bazen de insanların coğrafyaya farklı yönlerde katkıda bulunduğu gözlemlenmektedir (Vurmay, 2010: 209). Bu hususlara bağlı olarak; edebî sahada coğrafya konularının aranması, edebî metinlerde geçen mekânların haritalanması (edebiyat kartografyası) ve coğrafya merkezli okuma gibi yaklaşımlar, edebiyat eserlerinin coğrafya bağlamında ele alınarak açıklanmasında önemli teknik yöntemler olarak öne çıkmaktadır (Kaçmaz ve Kaçmaz, 2019: 54).

Gerek Türk edebiyatı gerekse de dünya edebiyatı içerisinde ortaya konulan eserlerde önemli bir sahne işlevi gören coğrafi mekânlardan birisi de Balkanlardır. Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan yarımada şeklinde bir bölge olan Balkanlar; batısında Adriyatik Denizi, güneyinde Akdeniz, doğusunda ise Ege, Marmara ve Karadeniz ile çevrilidir. Kuzey sınırını Tuna ve Drava nehirlerinin çizdiği Balkanlarla, Türk milletinin ilişkisi çok erken dönemlere kadar inmektedir (İsen, 1997: 512). Yaklaşık olarak 5. yüzyılda başlayan bu ilişkinin günümüze kadar devam eden asıl ağırlıklı noktası Osmanlı Devleti'yle sağlanmıştır (İsen, 2007: 63). Yüzyılları kapsayan Türk tarihinin Balkan coğrafyası tarihiyle iç içe geçmiş olmasına bağlı olarak yaşanan kültürel ve coğrafi kesişim, hem edebiyat alanı için hem de edebiyat-coğrafya ilişkisi için son derece verimli bir zeminin oluşmasına da hizmet etmiştir. Siyasi tarihin siyasi coğrafyayı sürekli olarak yeniden şekillendirmesi, önemli bir geçiş noktası olması, güçlü deniz bağlantıları ile coğrafi bir derinliğe sahip olması gibi nedenlerle kendi içindeki siyasi merkezlerin çok ötesinde bölgesel ve küresel hâkimiyet mücadelelerine sahne olan Balkanlar sorunlu bir coğrafya olarak görülmektedir (Oruç, 2009: 49). Bu problemlili yapısıyla bilhassa 93 Harbi adı verilen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıyla birlikte başlayan süreç (Ercilasun, 2013: 96) Balkan

coğrafyasını Türkler için pek çok acının ve trajedinin yaşandığı bir mekân hâline getirmiştir. Türk tarihi içerisinde “Rumeli” olarak da adlandırılan bu bölgedeki hadiseleri konu edinen önemli eserlerden birisi, ilk baskısı 1972 yılında yapılmış olan, Faik Baysal tarafından kaleme alınan *Drina’da Son Gün* adlı romandır. Türk edebiyatında, II. Dünya savaşı yıllarında bu bölgedeki durumu tüm çıplaklığıyla yansıtan önemli eserlerden biri olan *Drina’da Son Gün*’de Yugoslavya’daki etnik çatışmalar ve bu çatışmaların Türkler üzerindeki olumsuz etkileri ele alınmaktadır (Bozdoğan, 2008: 118). Bu bağlamda dünya edebiyatına bakıldığında ise 1942-1943 yılları arasında, Alman işgali altındaki Belgrat’ta İvo Andriç tarafından yazılan, ilk kez 1945 yılında yayımlanan *Drina Körüsü* adlı eserin ön plana çıktığı görülmektedir. *Drina Köprüsü*’nde köprü eksenli bir bakış açısı ile Sırbistan ile Bosna-Hersek sınırında bulunan Drina Irmağı kıyısında yer alan Vişegrad şehrindeki olaylar tarihî bir süreklilik içerisinde ortaya konulmaktadır.

1. Mekân Algısında Fenomenolojik Yaklaşım

Edebiyat sahasında roman türünün temel teknik bileşenlerinden biri olan mekân, vaka zincirinde yer verilen hadiselerin sahnesi olarak kabul edilmektedir (Aktaş, 2000: 128). Olayların geçtiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak ve atmosfer yaratmak gibi işlevleri haiz olan mekân unsuru (Tekin, 2004: 129) böylelikle günümüzün felsefe temelli coğrafya-çevre anlayışlarına da bir çıkış noktası oluşturmuş olmaktadır.

Fenomenoloji (görüngübilim) kavramında geçen fenomen terimi yani Yunan dilindeki ifadesiyle phainomenon, “kendini gösterme” anlamına gelen phainesthai fiilinden türemiştir. Buna bağlı olarak fenomen/phainomenon, kendini gösteren, görünür ve apaçık olan şekilde tanımlanabilir (Heidegger, 2006: 56). Başka bir tabirle fenomen; bilincimizle, duygularımızla kavradığımız her şeydir (Karaalioğlu, 1975: 120).

Fenomenolojinin kurucu ismi olan Edmund Husserl, düşünceleriyle başta Martin Heidegger olmak üzere Jean Paul Sartre ve Maurice Merleau-Ponty gibi filozofları da fazlasıyla etkilemiştir (Yeşilyurt, 2019: 301).

Husserl, fenomenolojik yaklaşımı, olayların ideal varlığını inceleme yöntemi olarak ifade etmektedir. Bu yaklaşımda “nesne”nin varlığının “özne”nin varlığına bağlı olduğu, dolayısıyla nesneyle ilgili bilgilere öznenin yola çıkılarak varılabileceği ortaya konulmaktadır. Edmund Husserl, çerçevesini çizmeye çalıştığı bu temel felsefi zeminden hareket ederek “mekân”ı bir bilinç içeriği olarak fenomene dönüştürmekte ve mekâna fenomenolojik bir şekilde yaklaşarak; mekânın, dünyanın bütününde deneyimleyen kişi için ne anlama geldiğini açıklamaya çalışmaktadır. Fenomenolojik indirgeme yöntemiyle ilişkilendirilebilecek bu durum öznenin/insanın kendisine dönmesi, kendi içkin alanı ile kendi edimleriyle bağ kurması şeklinde de ifade edilebilir. (Mengüşoğlu, 2020: 33) Böylece insanın mekânı algılayışına rasyonel bir mutlaklık dışında kişisellik atfetmiş olan Edmund Husserl, bedeni diğer nesnelere ayırarak mekânı bedensel deneyimle ilişkilendirmiş olmaktadır (Özbek, 2015: 2-3). Edmund Husserl’in bu yaklaşımı, mekânı içi boş bir kalıp gibi gören ve geometrik bir yayılım şeklinde kabul eden kartezyen düşünce sistemine de bir karşı çıkış olarak görülmektedir. Kökeni Descartes’e dayandırılan kartezyen düşüncenin temelinde özne ile nesnenin birbirinden ayrılması, insan-mekân birlikteliğinin de parçalanması söz konusudur (Hisarlıgil, 2008: 24). Bu şekilde bir yaklaşım ise, mekânın kültürel yaşanmışlıklardan soyutlanması anlamına gelmektedir.

Edmund Husserl’den etkilenen 20. yüzyıl Alman düşünürü Martin Heidegger de özellikle *Varlık ve Zaman* adlı eserinde fenomenolojik-hermeneutik bir yaklaşımla kartezyen mekân anlayışını eleştirerek, “mekân”ı bir etkileşim ve deneyim yeri olarak değerlendirir (Hisarlıgil, 2008: 25). Martin Heidegger bilhassa “dünya-içinde-varolma” düşüncesi ile

insanın ve onun dünyasının bütüncül bir şekilde ele alınmasının varoluşunu ifade etmeye çalışmaktadır (Heidegger, 2006: 93-102).

Martin Heidegger'in, Edmund Husserl'den ilham alarak oluşturduğu ve geliştirdiği hermeneutik-fenomenolojik yöntemde artık mekân; soyut bir düşünce ya da deneyimden bağımsız bir "orada olan", "varlık"tan ayrı bir kavram olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak mekâna fenomenolojik olarak yaklaşmak, mekânın dünyanın bütünü ya da deneyimleyen kişi için önemini ortaya koyan "deneyimleme"yi anlamaya çalışmaktır (Hisarlıgil, 2008: 25).

Gerek Edmund Husserl'in gerekse de Martin Heidegger'in mekân kavramı için çizdiği fikrî-felsefi çerçeve 20. yüzyılın önde gelen Fransız filozoflarından biri olan Gaston Bachelard'da "mekânın poetikası ve yer ilişkisi" şeklinde sorgulanırken, yine aynı yüzyılda yaşayan başka bir Fransız düşünürü Maurice Merleau-Ponty tarafından ise "bedenleşme" biçiminde araştırılmaktadır (Hisarlıgil, 2008: 26).

Özellikle Gaston Bachelard *Mekânın Poetikası* adlı eserinde mekânı, hafıza ve hayâl kavramlarıyla birlikte ele almakta, bu iki unsurun ise anıları canlı tutacağını ifade etmektedir (Dağ, 2019: 97). Bu ise mekânda gerçekleşen yaşanmışlıkların, hayallerin hatırlattığı anlamların zenginleşmesini sağlamış olacaktır. Böylece bireylerin bir mekân içerisinde kurdukları düşler, hayaller ile deneyimler ve anılar hem o mekânın/yerin/coğrafyanın farklı anlamlar yüklenmesine hem de öznellik kazanmasına sebep olmaktadır (Bachelard, 2020: 10-11). Bu durum insanların aynı mekânda/coğrafyada/yerde yaşamalarına rağmen, yaşanmışlıkların ve hayallerin de etkisiyle mevcut mekânların her birey için farklı anlamlar içermesine neden olmuş olacaktır. Fenomenolojik merkezli bütün bu felsefi temelli yaklaşımların da edebî metinlerdeki insan-mekân/insan-coğrafya

ilişkisi bağlamındaki incelemelere yeni ve önemli çıkarımlar sağlayacağı/sağladığı görülmektedir.

2. *Drina Köprüsü* Adlı Eserde Fenomenolojik Mekân Algısı

Yugoslavya edebiyatının dünyaca ünlü ve *Drina Köprüsü* adlı eseriyle 1961 yılında Nobel Edebiyat ödülüne layık görülen ismi İvo Andriç; yirmi dört bölümde kurguladığı bu eserinde, yaklaşık 400 yıla yayılan bir zaman diliminde yaşanan olayları belli bir bütünlük içerisinde aksettirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de yazar yoğun olarak tarih bilgisini, memleketinin folklorunu, halk dili geleneğini ve Vişegrad kasabesindeki hayat tecrübelerini kullanmıştır (Uğurcan, 2012: 336). *Drina Köprüsü*; *Travnik Kroniği* ve *Saraybosnalı Kadın* adlı eserlerle birlikte “Bosna Trilajisi/(Bosna Üçlemesi)”ni oluşturmaktadır (Kolcu, 2003: 221).

Eserin vaka zinciri Osmanlı Devleti'nin Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'nın doğduğu ve yıllar önce Osmanlı askerleri tarafından devşirilmek üzere alınıp götürüldüğü topraklara bir köprü yaptırmaya karar vermesiyle başlar. Köprü'nün yapılacağı yer olarak da Drina Nehri yanında bulunan Vişegrad kasabasının yakınındaki bir yer belirlenir. Sadrazam çok önem verdiği bu vazifeyi güvenilir bulduğu adamlarından biri olan Abid Ağa'ya verir. Köprü'nün yapım işinde o bölgede ikamet eden gerek Müslüman gerekse de Hristiyan halklardan faydalanılır. Ancak köprü'nün yapılma süreci, o yörede yaşayan insanlar ve şehir halkı için büyük bir karmaşa yaratmaya başlar. Bu karmaşa ve karışıklık; yüzyıllardır bu coğrafyada sakin, huzurlu ve kendi hâlinde yaşayan insanları rahatsız eder. Bu rahatsızlık neticesinde Radisav adlı bir köylü hem bir isyan çıkarmak hem de köprüyü sabote etmek amacıyla harekete geçer. Fakat emeline ulaşmadan yakalanan Radisav, ibret olacak şekilde Abid Ağa tarafından kazığa oturtularak ölümle cezalandırılır. Köprü'nün yapımı seneler boyunca kış mevsimlerinde ara verilerek, bahar ve yazlarda inşaata yeniden

başlanarak devam ettirilir. Bu sürecin sonunda Drina Köprüsü beş yılda tamamlanır.

Büyük ve gösterişli bir törenle açılan köprünün estetik görüntüsü Vişegrad halkını âdeta büyülemiştir. Sadrazamın bu köprü ile birlikte yapılmasını istediği ve köprü ile eş zamanlı olarak bitirilen otuz altı odalı kervansaray da halkın hizmetine sunulmuştur. Gerek köprü gerekse de kervansaray zamanla Vişegrad halkı için hayatın bir parçası hâline gelir.

Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın sonlarında Macaristan topraklarından çekilmesiyle birlikte Vişegrad kasabesindeki kervansaray atıl bir hâle gelirken, Drina Köprüsü bütün işleviyle kullanılmaya devam eder. Drina Köprüsü bu bölgede yaşanan sel ve salgın hastalık (kolera-veba) gibi doğal afetlerde, 19. yüzyılın sonlarında (1804) patlak veren Sırp isyanı ile çeşitli savaşlar gibi askerî hadiselerde ve çeşitli sebeplerle gerçekleşen göçlerde her zaman ön planda yer alır. Zaman zaman trajik sonuçların yaşandığı aşk hadiselerine de yine Drina Köprüsü sahne olur.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti ile anlaşılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek topraklarını yer yer savaşarak işgal ve istila etmeye başlar. Böylece Vişegrad kasabası da Drina Köprüsü de Avusturyalı askerlerin eline geçmiş olur. Drina Köprüsü bütün bu hadiselerden payını alır. Avusturyalı mühendisler bir yandan köprüyü onarmaya bir yandan da Balkan coğrafyasını neredeyse baştanbaşa bağlayacak olan "Doğu Demir Yolu"nun yapımına başlarlar. Dört yılın sonunda tamamlanan demir yolunun faaliyete geçmesiyle birlikte Drina Köprüsü'nün kullanım yoğunluğu da düşmeye başlar. Tren yolunun yapımını takip eden süreçte yaşanan Balkan savaşlarında Türk ordusunun mağlup olması, Türk sınırının Vişegrad şehrinden çok uzaklara, Edirne'nin ötesine kadar gitmesine neden olur. Bu yaşananlardan çok kısa bir süre sonra Saraybosna'da gerçekleşen bir suikast neticesinde hem Vişegrad

kasabası hem de Drina Köprüsü yeniden aktif hâle gelir. Yaşanan askerî hareketlilik ve bunun neticesinde Avusturya-Macaristan Krallığı ile Sırp kuvvetleri arasında geçen çatışmalar bu bölgeyi yaşanacak bir yer olmaktan çıkarmıştır.

Yüzyıllarca pek çok zorluklara dayanan Drina Köprüsü ise yaşanan çatışmalarda gerçekleştirilen bir bombardıman sırasında önemli bir darbe alır ve ikiye bölünür.

Eserde geçen hadiselerin hâkim mekânı Balkan coğrafyasıdır. Bu nedenle tipik bir Balkan romanı olarak nitelenebilecek *Drina Köprüsü*'nde "Drina Nehri ile üzerindeki köprü, Vişegrad kasabası, Rzav Irmağı, Unişte, Dobrun, Priboy, Üjitsa, Veletov, Lim ırmağı, Okalişte, Tsiirnice, Saraybosna (Bosna Paşalı), Sırbistan, Belgrad Paşalığı ve Uvats" gibi büyüklü küçüklü mekânlara sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Romanda ön planda yer alan ve fenomenolojik olarak değerlendirilebilecek dört temel mekândan bahsedilebilir. Bunlar:

1. Drina Köprüsü
2. Drina Nehri
3. Kapiya/Köprü'nün üzerinde bulunan ve insanlar için seyir alanı görevi gören yer
4. Vişegrad Kasabası

2.1. Drina Köprüsü

Osmanlı Devleti'nin tanınmış sadrazamlarından Sokullu Mehmet Paşa'nın vakfiye olarak Mimar Sinan'a yaptırmış olduğu ve Balkan coğrafyasında hâlâ ayakta kalmış önemli mimari eserlerden biri olan bu köprü eserde her şeyden önce önemli bir bağlantı noktası olarak yansıtılmaktadır. Ancak sözünü ettiğimiz bu fenomenolojik işlev halkın yaşantılarına, içinde bulunulan zamanın koşullarına, köprü'nün kullanılış amaçlarına ve insanların psikolojilerine göre değişiklik göstermektedir. Çok

net bir şekilde romanın başkarakteri olarak sayılabilecek olan Drina Köprüsü, bir mekân olarak insanlar için öncelikle bulunduğu coğrafyada geçmiş ve gelecek bağlantısının kurulması anlamına gelmektedir. Zira bilhassa Vişegrad kasabasında doğan her çocuğun köprüyle bağlantılı olarak öğrendiği geçmişe ait hikâyeler, masallar bu çocuklarla birlikte yaşar ve gelecek nesillere aktarılırlar. Hayalle gerçeğin ilginç bir karışımından oluşan bu sözlü kültürel unsurlar böylece geleceğe aktarılmış ve yaşatılmış olmaktadır. Özellikle köprünün yapılış zamanı ve kaderi ile ilgili olarak kurgulanmış olan anlatılar, kasaba halkı için hayat ile köprü arasında yüzyıllarca yıllık sıkı bir kültürel bağın kurulması anlamına gelmektedir (Andriç, 2019: 16-23/152).

Drina Köprüsü, Drina Nehri'nin üzerine kurulmuş olması ve bazı iklimsel özellikler nedeniyle zaman zaman büyük su baskınlarına maruz kalmakta, yıkılmanın eşiğinden dönmektedir. Buna rağmen köprünün tabiatın bu güçlü taarruzlarına direnmesi ve başarılı bir şekilde karşı koyabilmesi, köprünün etrafında yaşayan insanlara da psikolojik olarak tesir etmiş durumdadır. Bu fenomenolojik-psikolojik etki ile hem kasabada hem de kasaba çevresindeki insanlar hayatın güçlüklerine ve savaşların yıkıcı sonuçlarına sabredip dayanabilmektedirler (Andriç, 2019: 320). Yazar bu durumu şu şekilde tespit etmektedir:

“Farkında olmadan küçük kasabanın felsefesini de orada öğrenmiş oluyordı. Hayat anlaşılmaz bir mucizedir, boyuna harcanır, erir, buna rağmen yine dayanır, sürüp gider. Tıpkı Drina'nın üstündeki köprü gibi.” (Andriç, 2019: 87)

Drina Köprüsü, kurulduğu yer itibarıyla bazen gerçeklik bağlamında ele alınmış ve hem bir vasıta hem de ulaşım hizmet eden bir unsur olarak yansıtılmıştır. Tarihî süreç içerisinde ilk olarak Sırbistan ile Bosna Paşalığı arasında güvenilir bir yol olarak kullanılan köprü (Andriç, 2019: 90),

Avusturya'nın bölgeyi işgali sırasında da araç-vasıta geçişi özelliği ile öne çıkmaktadır (Andriç, 2019: 143). Böylece bölgedeki insanlar için köprü, varlığı bulunan bir nesne olarak ulaşım hizmeti gören bir araç olarak görülmektedir. Köprü bazen de birbirinden farklı millet-kültür-din ve anlayışları karşılıklı şekilde konumlandırılan bir bağlantı noktası anlamında kullanılmaktadır. Yazar buna uygun olarak farklı dönemlerde ve zamanın akışına uygun olarak Drina Köprüsü'nü; Doğu-Batı, Osmanlı Devleti-Batılı devletler, İslam dini-Hıristiyanlık inancı (Andriç, 2019: 248-249/342) gibi çatışma ile mukayese alanları oluşturacak şekilde eserine yerleştirmiştir. Böylece yazar, bu coğrafyada yaşayan ve yaşamlarının merkezine temel mekân olarak Drina Köprüsü'nü oturtmuş olan insanların algılarının da buna bağlı olarak şekillendiğini ortaya koymuş olmaktadır.

Drina Köprüsü, köprü çevresinde yaşayan insanlar için zaman zaman eski-yeni çatışması bazen de gelenek-modern mücadelesi anlamına gelmektedir. Tarihî hadiselerle bağlı olarak köprünün bulunduğu yerin farklı güçlerce ele geçirilmesi, yeni birtakım yaşam şekillerinin de beraberinde yaşanan yerlere gelmesine neden olur. Bu değişim ve dönüşüm hem maddi hem de manevi bağlamda kendini hissettirir. Ancak bu farklılaşmaya sahne olan ve bir ölçüde direnen tek yer yine Drina Köprüsü olur. Yazarın şu ifadeleri bu durumu özetler:

“Doğruyu söylemek gerekirse, yabancıların getirdikleri yeniliklerle, halkın değişmeyen geleneklerinin çarpışması asıl köprüde başladı. Bunun sonucu olarak da kasabanın eski ile ilgili her şeyi gerilemek ya da yeni ile bağdaşmak zorunda kaldı.” (Andriç, 2019: 150)

Avusturya ordusunun işgalinden sonra 20. yüzyılın başlarında Balkanları baştanbaşa birbirine bağlayacak bir demir yolunun yapılmaya başlanması da Drina Köprüsü bağlamında gelenek-modern mücadelesini beraberinde getirmiş olmaktadır. Sanayi ile teknolojinin yeni bir ürünü olan

trenin ve demir yolunun köprünün yanından geçmesi, bu bölgede yaşayan insanların köprüye bakış açısında belli oranda bir değişikliğe sebep olmuştur. Bununla birlikte Vişegrad kasabası halkı için Drina Köprüsü, geleneğin moderniteye direnişinde en belirgin işaret-mekânlardan birisi hâline gelmiştir (Andriç, 2019: 233).

İvo Andriç, bu eserinde başından sonuna kadar başkarakter ve temel bir mekân unsuru olarak ele aldığı Drina Köprüsü'nü vaka zinciri sonunda kişileştirerek âdeta canlı bir varlık hâlinde yansıtır. Yazarın bu tutumu köprüyü, çevresinde yaşayan insanlar için felsefi zemindeki bir hayat-ölüm düşüncesine sevk etmektedir. Çünkü Andriç köprünün bütün mücadelesine rağmen yaşadığı kötü son ile birlikte yine aynı coğrafyada yaşayan insanların da kendi hayatlarının sonunda yaşamaları mukadder olan olumsuz sonuçlara işaret etmiş olmaktadır.

“Ta dipte... kırılan sütun dev bir kütük gibi duruyordu. Kemerin etrafına binlerce parça sıçramış ve kemerin sağında ve solundaki sütunlar kabaca kırılmıştı. Aralarında on beş metrelik bir boşluk sırtıyordu. Kopan kemerin kırık kenarları... sanki birleşmeye çalışıyormuş gibi üzgün üzgün birbirine doğru uzanıyordu.” (Andriç, 2019: 347)

Bu eserin yayımlanmasından günümüze kadar olan zaman akışı içerisinde aynı coğrafyada yaşanmış olan hadiseler de göz önünde bulundurulursa, yazarın eserinde oluşturmaya çalıştığı bu fenomenolojik-psikolojik öngöründe haklı olduğu söylenebilir.

2.2. Drina Nehri

Eserde üzerinde yapılan köprüye adını veren, Sava Irmağı'nın bir kolunu oluşturan, Vişegrad kasabasının ortasından geçen ve Balkan coğrafyasında yaklaşık 350 kilometre boyunca uzanan Drina Nehri'nin de fenomenolojik bir yaklaşımla yansıtıldığı ifade edilebilir. Çünkü Drina Nehri

de, farklı insanlar için farklı anlamlar ihtiva eden ve değişik çağrışımlara sebep olan temel bir mekân olarak romanda kullanılmaktadır.

Eserde bu noktada öne çıkan en önemli örneklerden biri Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'dır. Çocukluk çağında yaşadığı yerlerden ayrılmak zorunda kalan Sokullu Mehmet Paşa, hayatı boyunca Drina Nehri ile çevresinde yaşadıklarını unutamaz. Her zaman çocukken nehrin bir kıyısından diğer kıyısına geçişte yaşadıklarını ve halkın karşılaştığı zorlukları hatırlar. Nehrin ve kıyıların manzarası da küçük çocuğun zihninde silinemez izler bırakmıştır. Yani Drina Nehri, Sokullu Mehmet Paşa için geçmişi hatırlama, maziye özlem duyma ve tabiat ile mücadele duygusunu hissetme anlamlarına gelmektedir. Zaten bu duygulardır ki, yıllar sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci büyük adamı olmasına rağmen; Drina Nehri'ni unutmamasına ve belki de geçmişin izlerini takip ederek bir köprüyle hem o coğrafyadaki insanların hayatını kolaylaştırmak için hem de yaşadığı an ile geçmişi arasında yeniden bir bağ/köprü kurmak için Drina Köprüsü'nü yaptırmaya karar vermesine sebep olmuştur. Eserde bu durum şöyle aktarılmaktadır:

“Burası sefaletin hüküm sürdüğü dağlık ve perişan bir diyarın en duygulu noktasıydı. İnsan, gücünün yetmediği tabiat unsurlarıyla karşılaşılıyor, güçsüzlüğünün acıları içinde karşısına dikilen aşılmaz engelin zorluğunu daha iyi görüyor ve bu güçlüklerin insanoğlunu her işinden alıkoyduğunu anlıyordu.

İşte bütün bunlar, bir kasım günü çocukta, ömrü boyunca hiç geçmeyecek olan maddi bir sızı bırakmıştı, hatta dini, yurdu ve yaşantısı büsbütün değiştiği halde bile.” (Andriç, 2019: 27-28)

Drina Nehri eserde insanlar için bazen öldürme, tehdit etme ve cezalandırma unsuru olarak da algılanmaktadır. Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın köprüünün yapımı için ilk görevlendirdiği kişi olan zalim tabiatlı

Abid Ağa, emrinde çalışanları zaman zaman “Drinaya atıp boğmakla (Andriç, 2019: 51) tehdit etmekte ve korkuyla işlerin yürümesini sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla nehir, bazı insanlar için ölüm korkusu ve cezalandırılma anlamına gelmiş olmaktadır.

İvo Andriç, Drina Nehri’ni zaman zaman da insanların kaçış yeri, kendisini cezalandırma yani intihar olgusunu gerçekleştirme mekânı olarak ortaya koymaktadır. Vaka zinciri içerisinde yer alan şahsiyetlerden olan Avdaga Osmaniç’in kızı Fatma’nın, babası tarafından sevmediği biriyle evlenmek zorunda bırakılması sonucunda Drina Nehri’ne atlayarak intihar etmesi bu duruma önemli bir örnek olarak verilebilir. Drina Nehri, Fatma için intihar ve yaşamdan vazgeçme anlamına gelmiş olmaktadır (Andriç, 2019: 118-119).

2.3. Kapiya/Köprü’nün Üzerinde Bulunan ve İnsanlar İçin Seyir Alanı Görevi Gören Yer

Vişegrad kasabasının en belirgin ve en önde gelen eseri olan Drina Köprüsü’nün en ilgi çekici kısmı ise “Kapiya” olarak tabir edilen seyir noktasıdır. Kasaba halkı için son derece işlevsel bir özelliğe sahip olan “Kapiya” da eserde fenomenolojik açıdan rahatlıkla yorumlanabilir. Kasaba halkından her yaşta ve mevkide insanın sıklıkla kullandığı bu mekân, hem genel olarak Vişegrad şehri için hem de bazı bireysel yaşamlar için “kader” ile eş değerde görülmektedir. Yazar bu durumu, burada vakit geçiren insanların farklı farklı şekillerde cereyan eden ve iç içe geçmiş olan hayat hikâyelerinin düğümlerinin burada çözümlenmeye çalışıldığını vurgulayarak ortaya koymaya çalışmıştır (Andriç, 2019: 22). Ayrıca kapiya insanların birbirinden farklı karakter yapılarını oluşturmada ve kaderi algılayışları üzerinde o kadar etkilidir ki kasabada yaşayanların hayallerinin zenginleşmesine, farklı farklı düşüncelere dalmasına ve hayatı genellikle hüzünlü bir sessizlik ile değerlendirmelerine sebep olmuştur (Andriç, 2019:

22). Bu durum kapiyanın fenomenolojik bir mekân özelliği gösterdiğini açıklıkla ortaya koymaktadır.

Kapiya zaman zaman bazı insanların neşeli toplantılar yaptığı, tatlı sohbetlere konu olan, şarkıların söylendiği bir zevk ve eğlence yeri olarak algılanırken, özellikle farklı askerî müdahalelerin söz konusu olduğu zamanlarda ise çevreye mutsuzluk ve umutsuzluk veren bir mekân olarak görülmektedir (Andriç, 2019: 97). Aslında mekân aynı mekândır, ancak yaşanmışlıklar, kötü tecrübeler ve nesilden nesle farklılaşan yaşam koşulları kapiyanın fenomenolojik bağlamda farklı perspektiflerle değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Vişegrad'da yaşayan Türkler için ise kapiya bambaşka bir mekân algısı yaratmaktadır. Bilhassa yaz mevsiminde kapiyada oturup manzarayı seyreden Türkler âdeta şanlı mazilerine, destansı tarihlerine doğru bir zaman yolculuğuna çıkarlar. Bu hayali seyahat onların hem hasret kaldıkları Osmanlı Devleti'nin güçlü dönemlerini hatırlamalarını hem de aslında yeniden güçlü bir ülkeye sahip olabilme özlemlerini dışa vurmalarına olanak sağlamaktadır. Yazar bu durumu şöyle ortaya koyar:

"Bu bulutlar, Kapiya'nın en güzel yaz manzaralarından biridir.... Türklerin gözleri önünde her zaman bu bulutlar vardır, tıpkı sultanın beyaz ipek çadırları gibi. Onları seyrederken gözlerinde savaşlar, yiğitlik sahneleri, şahane ve lüks bir hayat canlanır. Kasabanın çevresindeki yaz bulutlarını karanlıklar kapatınca, ay ve yıldızlar yepyeni, büyülü bir ülke yaratır." (Andriç, 2019: 103)

Kapiya 20. yüzyılın başlarında ise bazen iyi bazen de kötü haberlerin halka ulaştırılmasında kullanılan bir mekân olmaya başlar (Andriç, 2019: 217). Böylece kapiya, kasabada yaşayan bazı insanlar için önemli haberlerin alındığı, merak edilen bildirilerin ilan edildiği bir haber kaynağı olarak algılanmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda dünyada ve kendi bölgelerinde

hangi hadiselerin cereyan ettiğini ve gelecekte neler olabileceğini merak edenler için kapiya farklı bir anlama gelmiş olmaktadır.

2.4. Vişegrad Kasabası

Romadaki geniş ölçekli mekânlardan biri olan Vişegrad kasabası, içinde yaşayan insanlar için farklı anlamlara gelen, değişik biçimlerde algılamalara yol açan yerlerden birisidir. Vişegrad şehri; geçmiş ile geleceği birbirine bağlayan tarihî yapısıyla, zaman kavramının devamlılık duygusuyla harmanlanmasını sağlayan kervansarayı, kapiyası ve köprüsüyle içinde yaşayan insanların hayata bakış açılarında önemli bir yer edinmiştir. Söz konusu bakış açısında en dikkati çeken husus ise ölümsüzlük duygusunun oluşumudur. Eserde yaklaşık üç yüz yılı aşan bir zaman dilimi içerisinde yansıtılan, yazarın “ölümlü olmakla birlikte ölümsüzlüğe benziyordu” (Andriç, 2019: 76) tespitiyle tasvir edilen bu kasaba, yaşadığı olumlu-olumsuz pek çok siyasi, askerî, ticari, kültürel olaylara rağmen yüzyıllar geçtikçe değişmekte, gelişmekte, genişlemekte ve devamlılığını sürdürmektedir. Bu dayanıklılık kasabadaki insanların da yaşamı; daima akıp giden, hiç bitmeyen, bütün zorluklara karşı koyulması gereken bir mücadele alanı şeklinde algılamalarını sağlamaktadır. Vişegrad’ın insanlar üzerindeki bu etkisini “Anlamını ve varlığını, dayanıklılığına borçluydu. Kasabada bıraktığı ışıklı iz hiç değişmedi” (Andriç, 2019: 76) sözleriyle dile getiren yazar, böylece şehrin kasaba halkı üzerindeki fenomenolojik etkisini de ortaya koymuş olmaktadır.

Vişegrad şehri belli dönemlerde de halk için bolluk, bereket ve güçlü olma anlamına gelebilmektedir. Şehrin coğrafi yapısında yer alan geniş vadi ve taşıdığı bol su ile tarlaları canlandıran Rzav Nehri’nin oluşturduğu verimlilik, kasaba halkının Vişegrad’ı âdeta bir zenginlik sembolü olarak algılamasını sağlamaktadır. İvo Andriç şehrin insanlar üzerindeki bu fenomenolojik etkisini “Çünkü kendisi de bu rutubetin, sıcaklığın ve taşan hayat

özünün, bu üçlü oyunun bir parçasıdır.” (Andriç, 2019: 294) sözleriyle ifade eder. Böylece yazar kasaba halkının da kendilerinde bu algıyı oluşturan unsurların bir parçası olduğunu vurgulamış olmaktadır.

Vişegrad şehri, romanın vaka zincirinde yer alan aşk hikâyelerinden birisine de ilham kaynağı olmuş ve âşıklardan birisinin sevgilisine yazdığı bir mektupta/kartta fenomenolojik bir anlamda kendisine yer bulmuştur. Öğretmenlik yapan bayan Zorka'ya âşık olan Nikolay Glasinca, sevgilisine yazdığı aşk mektubunda, âşık olduğu kadın ile “bitkilerin kokusuyla dolu Vişegrad'ın sakin bir gecesini” (Andriç, 2019: 301) özdeşleştirmiştir. Yani Vişegrad şehrinin, Nikolay Glasinca'nın iç dünyasındaki izdüşümü aşk olarak ortaya çıkmış ve bu durum Nikolay Glasinca'nın Vişegrad'a dair olan algısı ile bakış açısını önemli ölçüde şekillendirmiştir.

3. *Drina'da Son Gün* Adlı Eserde Fenomenolojik Mekân Algısı

Türk edebiyatının Cumhuriyet döneminde yetiştirdiği önemli şair ve romancılardan olan Faik Baysal'ın kaleme aldığı, önce Cumhuriyet gazetesinde bölümler hâlinde yayımlanan, gördüğü büyük ilgi nedeniyle (Kurt, 2009: 10) de ilk olarak 1972 yılında basılan *Drina'da Son Gün* adlı romanda temel mekân Yugoslavya yani Balkan coğrafyasıdır. Eser, vakaların içerisinde asli kahraman olarak öne çıkan (Sınar Çılgın, 2003: 159) ve aslında gerçek hayatta yaşamış Rıza Selmanoviç'in hatıralarından hareketle oluşturulmuş olan belgesel niteliğinde bir romandır (Yılmaz, 2018: 60). Romandaki vakanın gerçek hayattan alınmasının yanında, yazarın kişilik bakımından olaylar karşısında aşırı duyarlı, tanık olduğu ve gözlemlediği olumsuzluklara tepki göstermeyi karakterinin bir parçası (Gürsoy, 2007: 19) olarak benimsemiş olması da eserdeki konunun son derece canlı bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır.

Eserde genel olarak, II. Dünya Savaşı yıllarında Yugoslavya'daki etnik çatışmalar ve bu çatışmaların bilhassa Türkler üzerindeki olumsuz tesirleri

tarihî gerçeklerden de yararlanılmak suretiyle anlatılmaktadır (Bozdoğan, 2008: 118). Romanın vakası II. Dünya Savaşı'yla birlikte Alman ordularının Yugoslavya'yı işgal etmesiyle başlar. Bu işgal siyasi ve dinî bakımdan karışık bir yapısı bulunan ülkeyi daha da karmaşık bir hâle getirmiştir. Özellikle Draja Mihayloviç, Neniç Puça gibi Sırp milliyetçileri öncülüğünde kurulan çeteler (Çetnik) Sırp ve Hırvatların; buna karşılık Arnavut ve Türk çeteler ise Boşnak, Arnavut ve Türklerin haklarını korumak maksadıyla büyük bir mücadele içerisine girerler. Emniyetsizliğin ve güvensizliğin hâkim olduğu böyle bir ortamda Vişegrad istikametinde ilerleyen bir otobüs önce Alman askerleri sonra da Arnavut çeteciler tarafından baskına uğrar. Baskınlar sırasında bazı yolcular sırf ait oldukları etnik yapı nedeniyle şiddete maruz kalırlar. Daha sonra yoluna devam eden otobüste bu olayın yarattığı etkiyle yolcular arasında bazı fikir çatışmaları da yaşanır. Bu çatışmalarda düşünceleriyle dikkati çeken Mehdi Azamoviç oturduğu yere yakın bir durakta otobüsten inerek evine gider. Yugoslavya'nın köklü Türk ailelerinden olan Selmanoviçlerin çiftliğinde kâhyalık yapan Azamoviç eve geldiğinde, artık ünlü Sırp çetecisi Nemiç'in adamı olan eski arkadaşı Mordaç'ı karşısında bulur. Mordaç, yakın bir zaman sonra Sırp çetecilerin Selmanoviçlerin çiftliğine baskın yapacaklarını söyleyerek eski arkadaşını uyarır. Mordaç'ın ayrılmasından hemen sonra onu takip etmiş olan Alman askerleri Azamoviç'in evine gelerek Mordaç'ın yerini öğrenmeye çalışırlar. Alman askerlerine istedikleri bilgileri vermeyen Azamoviç tutuklanır ve sonra da idam edilir. Gerek bu olay gerekse de bölgenin önemli Türk ailelerinden birinin reisi olan Osmanoviç'in Sırp çeteciler tarafından öldürülmesi sonucunda Türkler bir araya gelerek Rıza Selmanoviç liderliğinde "TürkDivisia" adında bir örgüt kurarlar. Bu örgütün kurulmasıyla bölgedeki Türkler hem Almanların hem de Sırp çetecilerin zulümlerine karşı silahlı mücadeleyle karşılık vermeye başlarlar. Buna rağmen özellikle Sırp çetecilerin yıldırma politikaları sonucunda pek çok

Türk ailesi daha fazla zarar görmemek için Türkiye'ye doğru göç yollarına düşer. Bu ailelerden birisi de TürkDivisia'nın lideri Rıza Selmanoviç'in ailesidir. Yolda ilerlerken Sırp çetecilerin saldırısına maruz kalmış olsalar da TürkDivisia'nın askerleri tarafından kurtarılan Rıza Selmanoviç'in ailesi emniyete alındıktan sonra kendilerine tahsis edilen bir otobüsle ikinci vatanları olarak gördükleri Türkiye'ye doğru yol almaya devam ederler.

Esere mekân yapısı bakımından dikkat edildiğinde Priyepoye, Taslıca, Priboy, Vişi(e)grad, Belgrad, Otiloviçe, Podgora, Potpeşe ve Vatra gibi yerleşim yerlerine vakalar içerisinde yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte romanda fenomenolojik açıdan değerlendirilebilecek üç ana mekândan söz etmek mümkündür. Bunlar:

1. 35 ve 38 Model Fiat Marka Otobüs
2. Çaçak (Cacak)/Sırbistan'da Küçük Bir Yerleşim Yeri
3. Balkan/Balkan'a Çıkmak

3.1. 35 ve 38 Model Fiat Otobüs

Romanda kullanılan dar ve küçük bir mekân olarak öne çıkan "otobüs", fenomenolojik olarak değerlendirilebilecek mekân unsurlarından birisidir. Eserdeki vakanın başında ve sonunda iki ayrı otobüsün kullanıldığı görülmektedir. Aynı marka (Fiat marka) olan bu otobüsler model olarak ise farklı yıllara (35 ve 38 model) aittirler.

Olay zincirinin başlatıcısı olarak kullanılan, eserde "*emektar Fiat soluya soluya bir yokuşu tırmanmaktaydı. Motor ara sıra patlayacakmış gibi oluyor,*" (Baysal, 2017: 39) şeklinde tasvir edilen bu aracı; içindeki insanlar kendi psikolojik durumlarına bağlı olarak farklı bir mekân algısıyla değerlendirmektedirler. Yolcular otobüste buldukları müddetçe, bu aracı yaşadıkları ülkenin demografik ve kaotik bir parçası şeklinde algılamaktadırlar (Baysal, 2017: 30). Otobüsün bazen Alman askerleri tarafından bazen de çeteciler tarafından baskınlara uğraması, yollardaki

başıboşluk yolcuların böyle bir psikoloji içerisinde bulunmasına neden olmaktadır. Bu duruma bağlı olarak otobüs; Alman askerlerinin baskını sırasında Hırvat ile Sırp kökenli yolcular için korku, zulüm ve ölüm mekânı anlamına gelirken, Alman askerlerinin daha ılımlı davrandığı Türk, Boşnak, Arnavut kökenli yolcular için ise bu kadar olumsuz bir algı yaratmamaktadır. Buna karşılık Sırp çetecilerin baskını söz konusu olduğunda ise otobüs, Türk, Boşnak ve Arnavutlar için âdeta korku dolu bir mekâna dönüşmektedir. Buna paralel olarak, olayların otobüs içerisinde yarattığı gergin hava ile yaşanan fikir çatışmaları da mekânla ilgili bu değişik algıların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Böylelikle işlevi icabı, sadece ulaşımda kullanılan basit bir araç-mekândan ibaret olan otobüs, içindeki insanlar tarafından son derece farklı bir mekân anlayışıyla değerlendirilmiş olmaktadır.

Vakanın son kısmında, “otuz sekiz model Fiat marka” şeklinde belirtilen otobüs ise, mekân algısı bakımından içindeki yolcular tarafından büyük bir zulümden kurtaran, rahatlatan, özlem duyulan bir yere (anayurt/ikinci vatan/Türkiye) kavuşturan hareketli bir mekân şeklinde düşünülmektedir. Çünkü işlevi itibarıyla farklı olan bu otobüs; yolcularını uzun zamandır zulmün ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir ülkeden, barışın ve huzurun hâkim olduğu başka bir ülkeye yani Türkiye’ye götürmek üzere yola çıkmıştır. Yazar, yolcuların yaşadığı bu algı farklılığını, seyahat sırasında otobüsten görünen manzaradaki olumlu değişikliklerle desteklemektedir: “Yolun iki yanında altın sarısı kırlar uzanıyordu. Gökyüzü her günküden daha mavi, daha kocaman, daha parlaktı.” (Baysal, 2017: 455)

Vakaların içerisinde yer alan iki benzer mekânın, içinde yolculuk yapan insanlar açısından birbirinden ne kadar farklı algılanabileceğini ortaya koyan bu durum romandaki fenomenolojik mekân tavrını da göstermiş olmaktadır.

3.2. Çaçak/Cacak Şehri

Günümüzde küçük bir yerleşim yeri olarak Sırbistan'da bulunan Çaçak şehri de eserde fenomenolojik bir mekân algısıyla yansıtılmaktadır. Çünkü bu küçük şehir, vakanın gelişimi içerisinde Sırp çentik örgütünün kurucusu Draza Mihayloviç'in (Draza Mihailoviç) doğum yeri olarak ortaya konulmaktadır. Sadece bu özelliği nedeniyle Çaçak; Türk, Boşnak ve Arnavutlar için zulüm, düşmanlık ve eşkıyalık anlamına gelmiş olmaktadır. Yani Yugoslavya'da yaşayan Sırp ve Hırvatların dışındaki etnik yapılara mensup insanlar için Çaçak artık bir yerleşim yeri olarak değil, âdeta ölüm saçan bir mekân olarak algılanmaya başlanmıştır. Hâlbuki aynı şehir Sırp ve Hırvatlar için güç, güven ve emniyet anlamına gelmektedir. Çünkü bu şehir onlar için mücadele eden, gurur duyulacak bir çete liderini yaratmıştır. Yazar fenomenolojik olarak nitelenebilecek bu farklı mekân algısını eserde şu ifadelerle somutlaştırmaktadır: "*Mihayloviç'i tutanlara birçokları kısaca Çaçak demeye başlamıştı. Çaçak, Türk, Boşnak ve Arnavut düşmanı demektir.*" (Baysal, 2017: 57)

3.3. Balkan/Balkan'a Çıkmak

Sözcük anlamı sarp, sıradağlar şeklinde uzanan ve ormanlarla kaplı dağ ya da Rumeli kıtasını batıdan doğuya ikiye bölen dağ silsilesi olarak² ifade edilen Balkan kelimesi, manası itibarıyla geniş bir coğrafi mekânı temsil etmektedir. *Drina'da Son Gün*'de "Balkan" ve bu kelimeyle çoğunlukla birlikte kullanılan "Balkan'a çıkmak" ifadeleri fenomenolojik mekân algısına örnek teşkil eden başka bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Romanda genel olarak "Balkan'a çıkmak" tabiri, savaş koşulları altında işgal edilerek yer yer parçalanmış bir ülke coğrafyası içerisinde belli bir gücü bulunan etnik yapıların hâkimiyet kurma ve birbirlerine üstünlük

---

² Geniş bilgi için bk. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 275.

sağlama algısını yansıtmak için kullanılmaktadır. Çünkü zorlu ve çetin doğa koşullarının yaşandığı bir mekân olan “Balkan”; herkesin kendi kurallarını belirleyebileceği, yerleşik nizamdan uzak, hukukun işlemediği ve medeni anlayışın bulunmadığı bir coğrafi alandır. Bu çerçevede Sırp çeteciler için Balkan coğrafyası, işgalci Alman askerlerine bir başkaldırı, demokrasiyi yeniden tesis etme ve kendi haklarını elde etme anlamlarına gelmektedir. Eserde bu algıyla hareket ederek Balkan’a çıkan Sırp çeteci Stikoviç’in kullandığı şu ifadeler bu bağlamda dikkat çekicidir:

“Oysa ben demokrasiyi seviyorum. Onun için nefret ediyorum Hitler’den. Balkan’a da onun için çıktım. Ama işler Balkan’da şehirdekinden başka türlü değil. Biz devrim yapmak için birleştik.”
(Baysal, 2017: 317)

Sırp çetecilerin bu algıyla çıktıkları Balkan’da, amaçlarına şiddet kullanarak ulaşmaya çalışmaları ise Türklerin “Balkan”la ilgili algılarının çerçevesini çizmiştir. Etki-tepki ilişkisi bağlamında ele alınabilecek bu durum Türklerin de “Balkan”’a çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Romanda Türkler için ise “Balkan”; haklarını savunma, katilleri cezalandırma (Baysal, 2017: 280), iyiliğin ve insanlığın zaferini kazanma (Baysal, 2017: 377) anlamlarına gelmektedir. “Balkan”ı bu mekân algısıyla değerlendiren Türkler, kurmuş oldukları TürkDivisia adlı örgütün yönetim merkezini de yine “Balkan”’a çıkararak kurmuşlardır.

Böylece olayların akışında geniş bir coğrafi mekân olarak kullanılan “Balkan” ve “Balkan’a çıkmak” tabirleri farklı etnik gruplar için farklı anlamlara gelmiş olmakta ve bu değişken bakış açıları fenomenolojik mekân algısını oluşturmaktadır.

Sonuç

Fenomenolojinin kurucu ismi Edmund Husserl’in ortaya koyduğu yaklaşım, kısaca “nesnenin” varlığının “özne”nin varlığına bağlı olduğunu

ortaya koymaktadır. Bu makale çerçevesinde ise nesne “mekân”ı, özne de “insan”ı işaret etmektedir. Fenomenolojik yöntemden hareketle mekânlara; insanların kişilik özelliklerine, tecrübelerine, yaşanmışlıklara bağlı olarak farklı anlamlar yüklenebildiği ve aynı mekânda yaşanmış olursa bile algıların insandan insana değişebildiği görüşü ifade edilebilir.

İnsan-mekân bütünlüğünü sağlayan bu görüş daha sonra Martin Heidegger ile Gaston Bachelard’ın çalışmalarıyla genişlemiş ve farklı çıkarımların ortaya konulabilmesine de kapı aralamıştır. Bu bağlamda hem *Drina Köprüsü* hem de *Drina’da Son Gün* adlı romanlarda kullanılan mekânların, farklı insanlar için farklı anlamlar ifade ettiği görülmektedir.

Drina Köprüsü’nde —Drina Köprüsü, —Drina Nehri, — Kapiya ve — Vişegrad Kasabası adlı mekânlar fenomenolojik yaklaşımla irdelenebilecek mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Bu mekânlar zaman içerisinde pek çok insanın ilişki kurduğu, yaşadığı ama birbirinden çok farklı algılamalar ile hatırladığı yerler olarak dikkati çekmektedir. *Drina’da Son Gün*’de ise fenomenolojik metotla ele alınabilecek ana mekânlar olarak — 35/38 Model Fiat Marka Otobüs, — Çaçak (Cacak) Şehri ve — Balkan(lar) öne çıkmaktadır. Genişlik bakımından küçük, orta ve büyük ölçekli yerler olan bu mekânlar vakalar içerisinde yer alan birçok insan için yaşanmışlıklara bağlı olarak değişik anlamlar ihtiva etmekte ve her mekânın anlamı/algısı/çağrışımı bu bağlamda farklılık arz edebilmektedir.

Bu durum her iki eserde de mekân-insan ilişkisinin farklı bir boyutta oluşturulduğunu, nesne/mekân ile özne/insan arasındaki yorumla açık bağlantının fenomenolojik olarak ortaya konulabileceğini net bir şekilde göstermiş olmaktadır.

Kaynakça

AKTAŞ, Şerif (2000), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınevi.

- ANDRİÇ, İvo (2019), *Drina Köprüsü*, Hasan Âli Ediz-Nuriye Müstakimoğlu (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BACHELARD, Gaston (2020), *Mekânın Poetikası*, Alp Tümertekin (Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- BAYSAL, Faik (2017), *Drina'da Son Gün*, İstanbul: Nemesis Kitap.
- BOZDOĞAN, Ahmet (2008), *Romanda Türkiye Dışındaki Türk Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- DAĞ, Necla (2019), "Mekânın Poetikası Olarak Safiye Erol'un Romanlarında İstanbul ve Edirne", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, 96-105.
- EMEKLİ, Gözde (2006), "Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm", *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- EMEL, Kefeli (2009), "Coğrafya Merkezli Okuma", *Turkish Studies*, 4, 423-433.
- ERCİLASUN, Bilge (2013), *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GÜRSOY, Ülkü (2007), *Faik Baysal ve Hikâyeciliği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- HEIDEGGER, MARTIN (2020), *Varlık ve Zaman*, Kaan Ökten (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- HİSARLIGİL BOLAK, Beyhan (2008), "Martin Heidegger'de 'Mekân' Düşüncesi: Hermeneutik-Fenomenolojik Bir Yaklaşım", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 23-34.
- İSEN, Mustafa (1997), *Ötelerden Bir Ses*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- İSEN, Musatafa (2007), "Balkanlarda Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 63-133.
- KAÇMAZ, Muhammet, KAÇMAZ, Perihan (2019), "Edebiyat Coğrafyası; Elif Şafak Romanlarının Coğrafi Terim ve Mekân Analizleri", *Türk Coğrafya Dergisi*, 73, 53-60.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal (1975), *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Basımevi.

- KOLCU, Abdurrahman (2003), "İvo Andriç ve Drina Köprüsü Romanı", *Tübar*, 14/XIV, 219-245.
- KURT, Emine (2009), *Faik Baysal'ın Romancılığı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (2020), *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- ORUÇ, Zülküf (2009), "Dünden Bugüne Balkan Türklüğü: Bir Analiz Denemesi", *Journal of Azerbaijani Studies*, 10, 49-58.
- ÖZBEK ADIGÜZEL, Derya (2015), "Şiirsel İmgelem Olarak Mekânı Düşlemek: Gaston Bachelard'ın Mekân Düşüncesi", *Mimar Sinan Üniversitesi İç Mimarlık Sempozyumu*, İstanbul.
- SINAR ÇILGIN, Alev (2003), *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şemseddin Sâmî (2007), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 17.08.2021).
- TEKİN, Mehmet (2004), *Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- UĞURCAN, Sema (2012), *Edebiyatımız 1 Edebiyat Tarih İlişkisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- VURMAY, M. Ayça (2010), "Edebiyat, Coğrafya ve Uzam: Hardy'nin Yuvaya Dönüş Adlı Romanı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 50, 207-220.
- YEŞİLYURT, Türkan (2019), "Ercüment Behzat Lav'ın 'Nuhun Gemisi' Adlı Şiirine Fenomenolojik Bir Yaklaşım", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 298-317.
- YILMAZ, Merve (2018), *Türk Romanında Bosna Savaşı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1019150
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(2): 52-67
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(2): 52-67

DOĞU BALKAN TÜRK AĞIZLARINDAKİ DEVRİK CÜMLELERDE DOLAYLI TÜMLECİN DURUMU*

Büşra KÖSE**

ÖZ: Hazırlıksız konuşmalar, yazılı metinlere göre bir dilin değişimi ve gelişimi hakkında daha anlamlı, güncel bilgiler verir. Yazılı metinler hazırlıklı olduğundan, yapılan hataların bertaraf edilmesi mümkündür. Bu nedenle standart cümle yapısının dışına çıkılma yani devrik cümle kullanımı Türkçede en çok konuşma dilinde yer alır. Kimi dilcilerimizin sıcak bakmamasına rağmen Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından beri devrik cümleler Türkçede de var olagelmıştır. Son zamanlarda bu konuda yapılan çalışmaların bir ivme kazandığı görülmeye rağmen hâlâ yapılacak çok iş vardır.

“Türkçede devrik yapı bir tercih meselesi midir? Yazıdan daha çok rastlanıyor olması aslında organik bir dil tercihinin yazıda reddedilmesinden mi ibarettir? Türk cümle yapısında görülen devrik yapılar yazı dilinin yüzyıllar boyu maruz kaldığı bilim dili Arapça ve sanat dili Farsçadan mı etkilenmiştir? Yoksa bu gibi etkilerin nispeten uzağına düşen Balkan Türk ağızlarında da bu etkilerden bahsedilebilir mi?” gibi pek çok soru bu konularda yapılacak çalışmalarla aydınlığa kavuşturulacaktır.

* Bu makale Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Fatma Sibel Bayraktar danışmanlığında hazırlanan “Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları” başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. KÖSE, Büşra (2021), *Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

** Yüksek Lisans Mezunlu, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı, e-posta: busrabusrakose@gmail.com, ORCID: 0000 – 0001 – 7832 – 1216

Geliş Tarihi (Received): 04.11.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 19.11.2021

Bu çalışmanın evreni Doğu Balkan Türk ağızlarından (Yunanistan Gümülcine, Güney Doğu Bulgaristan, Bulgaristan Silistre ve Edirne Süloğlu) daha önce yaptığımız yüksek lisans çalışmasında inceleme konularımızdan biri olan devrik cümlelerde yüklemden sonraya ötelenen öge olarak “dolaylı tümleş”i kapsar. Çalışma ile Doğu Balkan Türk ağızlarının Anadolu ağızları ile ortaklık ve farklılıkları ortaya konulurken aynı zamanda onun Türk yazı dilinden de farklı ya da ortak olan noktaları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cümle, Ağız, Devrik Cümle, Doğu Balkan Türk Ağızları, Dolaylı Tümleş.

THE SITUATION OF INDIRECT OBJECT IN INVERTED SENTENCES IN EASTERN BALKAN TURKISH DIALECTS

ABSTRACT: Unprepared speeches give more instant, up-to-date information about the change and development of a language than written texts. Since the written texts are prepared, it is possible to eliminate the mistakes made. For this reason, going out of the standard sentence structure, that is, the use of inverted sentence is mostly in the spoken language in Turkish. Although some of our linguists do not fully agree with it, inverted sentences have existed in Turkish since the oldest written sources of Turkish. Although it has been seen that the studies on this subject have gained momentum recently, there is still a lot of work to be done.

“Is inverted structure a matter of preference in Turkish? Does the fact that it is more common than writing actually is the rejection of an organic language preference in writing? Do the inverted structures seen in Turkish sentence structure influenced by Arabic, the language of science, or Persian, the language of art, to which the written language has been exposed for centuries? Can these effects be mentioned also in the Balkan Turkish dialects, which are relatively far away from such effects?” Many such questions will be clarified by studies on these issues.

The universe of this study is to discuss the "indirect object" as an item shifted after the predicate in inverted sentences, which is one of the subjects of our study in our previous Master's study from Eastern Balkan Turkish dialects (Greece Komotini, South East Bulgaria, Bulgaria Silistra and Edirne Süloğlu). With the results, the partnership and differences of the Eastern Balkan Turkish dialects with the Anatolian dialects will be revealed, while at the same time, different or common points will be tried to be determined from the Turkish written language.

Keywords: Sentence, Dialect, Inverted Sentence, Eastern Balkan Turkish Dialect, Indirect Integer.

Giriş

Bir dilin gösterdiği değişimi konuşma dilinden elde edilen verilerle izlemek yazı diline göre daha kolaydır. Çünkü konuşma dili, hazırlıksız yapılan anlık konuşmalardan oluşur ve dil canlı bir malzeme olduğundan daima bir gelişim ve değişim içindedir. Güncel olanı konuşma diliyle yakalamak mümkündür. Günümüz Türkçesindeki devrik cümle bahsi incelenirken de metinlerin konuşma dilinden elde edilen metinler olması çağımızda konuşulan Türkçe ve devrik cümle konularının birlikte ele alınması açısından önem taşır.

Türk yazı tarihinin en eski yazılı kaynağı Göktürk Yazıtları'ndan beri var olan devrik cümle (Dizdaroğlu, 1976: 250) hakkında günümüze dek birçok görüş öne sürülmüştür. Ergin, *Türk Dil Bilgisi* kitabında devrik cümle bahsine hiç değinmemiştir. Ergin'in kitabında yaptığı açıklamalardan yalnızca yüklemi sonda olan cümleyi geçerli kabul ettiği kanısına varıyoruz. Dolayısıyla Ergin'e göre Türkçede devrik cümle diye bir cümle çeşidi yoktur (Ergin, 2012: 399). Ergin dışında birçok dil bilimci devrik cümlelerin varlığını kabul etmiş ve hemen hemen aynı tanımı yapmıştır. Banguoğlu (2011: 533), Karaağaç (2017: 250), Karahan (2018: 100), Delice (2019: 169), Eker (2019: 377); devrik cümlelerin "yüklemi sonda olmayan bir cümle türü" olduğundan bahsetmiştir.

Türkiye Türkçesinin Trakya ağzının da içinde olduğu ağız grubu Balkanlarda konuşulan Rumeli Türkçesi adıyla anılır ve bugün yazı dilimizin dayandığı İstanbul Türkçesi de bu grubun içinde yer alır. Balkan Türk ağızları kendi içinde iki gruba ayrılır. Nemeth, Balkan ağızlarının Doğu ve Batı olarak birbirinden keskin bir hatla ayrıldığını belirtir. İki ağzın ayrılma çizgisini "*Tuna'nın yanındaki Lom'dan doğuya doğru uzanır, güney yönünde Vraca'dan, Sofya ve Samakov'dan doğuya doğru gider ve sonra buradan batıya yönelir ve Küstendil'de yine güneye doğru ilerler.*" cümlesiyle ifade eder (1983: 119). Bir asırdan beri siyasi sınırlarımızın dışında kalmış olması burada konuşulan Türkçenin görmezden gelinmesi anlamına gelmeyecektir.

Doğu Balkan Türk ağızlarında incelediğimiz bölgeler: Yunanistan Gümülcine, Güney Doğu Bulgaristan, Bulgaristan Silistre ve Edirne Süloğlu olmuştur. Bu bölgelerde daha önce yapılan ağız çalışmalarının metin kısımlarından ellişer sayfa inceleyerek elde ettiğimiz verilerle ve Doğu Balkan Türk ağızlarında daha önce yaptığımız çalışmada¹ gördük ki tıpkı Anadolu ağızlarında olduğu gibi (Bayraktar, 2015: 205) devrik cümlelerde yüklemden sonraya en çok ötelenen öge dolaylı tümleçtir (Köse, 2021: 33). Doğu Balkan Türk ağızlarını incelerken yararlandığımız çalışmalar: Muharrem Özden'in *Batı Trakya – Gümülcine Ağız İncelemesi (Ses ve Şekil Bilgisi – Metinler – Söz Varlığı)* adlı kitabı; İhsan Sabri Çebi'nin *Güney-Doğu Bulgaristan Türk Ağızları*, Bahtışen Karaşinik'in *Silistre (Silistra) İli ve Yöresi Ağızları*, Demet Şen Gür'ün *Edirne İli Süloğlu İlçesi Ağızı (İnceleme–Metinler–Sözlük)* konulu yüksek lisans tezleri olmuştur. Bizim çalışmamız için oldukça yararlı birer kaynak olan bu çalışmalarda devrik cümle bahsine değinilmemesi, ele aldığımız konunun önemini artırmıştır.

Devrik yapıli cümlelerde yüklemden sonra gelen ögelere baktığımızda fiil cümlelerinde en çoktan en az görülen ögeye göre sıralamalar şu şekildedir: Dolayli tümleç (661), zarf tümleci (427), belirtili nesne (393), özne (257), cümle dışı unsur (163), belirtisiz nesne (63). İsim cümlelerinde en çoktan en az görülen ögeye göre sıralama ise şu şekildedir: Özne (98), zarf tümleci (92), dolayli tümleç (64), cümle dışı unsur (39). Devrik cümlelerde en çok iki ögeli yapıların; ardından üç, dört ve daha fazla sayıda ögeli yapıların geldiği görülmüştür. Fiil ve isim cümlelerinde devrik cümlede yüklemden sonraya ötelenen ögeye baktığımızda dolayli tümlecin fiil cümlelerinde ilk sırada, isim cümlelerinde ise üçüncü sırada yer aldığı görülmüştür. Araştırmamızda devrik cümlelerin isim cümlelerine göre fiil cümlelerinde oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Doğu Balkan Türk ağızlarından incelenen ellişer sayfada 1.989 tane devrik yapıli fiil cümlesi, 293 tane de

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. KÖSE, Büşra (2021), *Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

devrik yapılı isim cümlesi tespit edilmiştir (Köse, 2021: 280). Bilindiği üzere Türkçede kurallı cümlede de fiil cümlesi isim cümlesinden fazladır. Bu çalışmamızın konusu “dolaylı tümleş” olduğundan yalnızca dolaylı tümleş ile biten devrik yapılı cümleleri değerlendirmeye alacağız.

1. Dolaylı Tümlecın En Çok Kullanılan On Devrik Cümle Yapısındaki Durumu

Doğu Balkan Türk ağızlarındaki devrik cümlelerde yüklemden sonraya en çok konuşlandırılan öge olma özelliğine sahip olan dolaylı tümleş Anadolu ağızlarında da aynı özelliği göstermektedir (Bayraktar, 2015: 205).

Ağızlarda en sık kullanılan ilk on devrik cümle yapısına baktığımızda dolaylı tümlecın yüklemden sonraya konuşlandırıldığı cümlelerde ilk sırada iki ögeli yapı olan “**Yüklem + Dolaylı Tümleş**” (Bu yapıya en çok 39 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağızında rastlanmıştır. Sırasıyla Yunanistan Gümölcine ağızında 32, Edirne Süloğlu ağızında 29 ve Bulgaristan Silistre ağızında 25 cümle olmak üzere toplamda 125 cümle tespit edilmiştir.) yapısına rastlamaktayız.

galdı urda GD. B. / s. 1

atarız fırına Y.G/ s. 5

alīy kucāna E.S. / s. 10

iniverem, aşı B.S. / s. 2 (Köse, 2021: 274)

Bayraktar’ın yapmış olduğu çalışmada Anadolu ağızlarında da dolaylı tümleş ile biten devrik yapılarda “**Yüklem + Dolaylı Tümleş**” yapısının ilk sırayı çektiğini görmekteyiz (2015: 205). Buradan da anlaşılıyor ki iki bölge ağızları arasındaki devrik yapılarda ortaklıklar vardır.

Doğu Balkan Türk ağızlarında dolaylı tümleşle biten iki ögeli “**Yüklem + Dolaylı Tümleş**” yapısından sonra aşağıda verilen üç ögeli devrik cümleler sırasıyla şunlardır:

“Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç” (Bu yapıya en çok 42 cümleyle Bulgaristan Silistre ağzında rastlanmıştır. Sırasıyla 25 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağzında, Yunanistan Gümülcine ağzında 13 ve Edirne Süloğlu ağzında 11 olmak üzere toplamda 91 cümle tespit edilmiştir.)

kendi düşer içine Y.G. / s. 4

annemiz vardı burda GD. B. / s. 1

banket yoktu bizda B.S. / s. 4

çocuklā toplālar bi sepede E.S. / s. 4 (2021: 275)

“Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç” (Bu yapıya en çok 25 cümleyle Yunanistan Gümülcine ağzında rastlanmıştır. Sırasıyla Bulgaristan Silistre 17, Edirne Süloğlu 17 ve Güney Doğu Bulgaristan ağzında 15 olmak üzere toplamda 74 cümle tespit edilmiştir.)

hamır koyarız içine Y.G. / s. 6

tel aldıktı hareme GD. B. / s. 4

iki lef taka oreş B.S. / s. 3

masal sülerim onnara E.S. / s. 14 (2021: 275-276)

“Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç” (Bu yapıya en çok 20 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağzında rastlanmıştır. Sırasıyla Yunanistan Gümülcine ağzında 19, Edirne Süloğlu ağzında 14 ve Bulgaristan Silistre ağzında 8 olmak üzere toplamda 61 cümle tespit edilmiştir.)

undan sora yayarıs çarşafllara Y.G. / s. 6

düvēken attırmışlā yere GD. B. / s. 29

ik ay dūdum ōda B.S. / s. 2

ben evdēke gidti askere E.S. / s. 9 (2021: 276-277)

Bayraktar; kurallı cümlelerde uzun cümlelerin, devrik cümlelerde ise kısa cümlelerin daha çok görülmekte olduğunu yaptığı çalışmada dile getirmiştir (2015: 205). Biz de yaptığımız çalışmada Doğu Balkan Türk ağızlarında bunu net olarak görmüş olduk.

baklafaları bi dilim, ekme kesip üstüne bi dike baklafa koyup bütün küye
dādardık Y. G. / s. 2

bizde gayna, gaynata, aga, inge, ana buba ben şindi gaynama geldinen hic anne
deyemedim GD. B. / s. 7

analar, bubalar, hısım, akraba, konu komşu bütün kölü o avşamı da banket
oleri B. S. / s. 4

onnarı şu kadacık şu kadacık küçücük küçücük bālayıp, onnarı naylonna
keselēmize **koyuyuz** E. S. / s. 5

Daha önce yapmış olduğumuz tez çalışmamızda, ilk on yapı içinde yer almayıp da Doğu Balkan Türk ağızlarında karşımıza çıkan diğer üç ögeli yapılar şunlar olmuştur:

Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (Bu yapıya en çok 9 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağızında rastlanmıştır. Sırasıyla Edirne Süloğlu ağızı ve Bulgaristan Silistre ağızında altışar, Yunanistan Gümülcine ağızında 5 olmak üzere toplamda 26 cümle tespit edilmiştir.)

küçücük hamırcıkları yazarıs çārşafllara Y.G. / s.6 (Köse, 2021: 35)

seni götürör yöymeye GD. B. / s. 2 (2021: 45)

pāmaqlānı geçimişlā tallara B.S. / s.12 (2021: 53)

dersleri ürediy sana E.S. / s. 25 (2021: 59)

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (Bu yapıya en çok 5 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağızında rastlanmıştır. Sırasıyla Edirne Süloğlu ağızında 3 ve Bulgaristan Silistre ağızı ve Yunanistan Gümülcine ağızında ikişer olmak üzere toplamda 12 cümle tespit edilmiştir.) Bu tür

cümlelerin daha çok “onarma”, hatırlanan bilginin ilavesi şeklinde olduğunu tahmin etmekteyiz.

kırdan girili:rdi unā Y.G. /s. 23 (2021: 39)

türk konsolosuna gitçeksin fülübeye GD. B. / s. 20 (2021: 46)

burey galmiş bizim köya B.S. / s. 6 (2021: 54)

balkan savaşlānda ölüyü edirne E.S. / s. 26 (2021: 60)

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç (Bu yapıya ise yalnızca birer örnekle Bulgaristan Silistre ve Edirne Süloğlu ağzında rastlanmıştır.)

te gelmişlē biza B.S. / s. 11 (2021: 56)

işte kayboluy yanlāndan E.S. / s. 4 (2021: 64)

2. Üç Ögeden Fazla Yapıların Durumu

59

Yaptığımız çalışmada Doğu Balkan ağızları arasında iki ve üç ögeli yapıların çoğunlukta olduğunu görmekle birlikte daha fazla öge sayısı ile kurulan dolaylı tümleçle biten devrik cümle yapıların da olduğunu tespit ettik. Bu cümle yapılarında göze çarpan bir dizilim olmamıştır. Her çeşitten ögenin yan yana geldiği görülmektedir. Bazı cümle dizilimlerine dört bölgede de rastlanırken bazılarında her bölgede rastlanmamış, bazılarında ise yalnızca bir bölgede rastlanmıştır. Bir bölgede rastlanan öge dizilimleri genellikle uzun cümlelerde karşımıza çıkmaktadır.

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç

çalkıdıman ene gidi:m dama Y.G. /s. 34 (2021: 38)

oldu mu hic gelme benim yanıma GD. B. / s. 18 (2021: 47)

köv içindeysa yayan gidālar kız,anesina B.S. / s. 14 (2021: 53)

eb,üile darılırdım,onnara E.S. / s. 32 (2021: 60)

Özne + Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç

u yabālan savıran adam yabāsi kalmış, urda Y.G. /s. 11 (2021: 39)

u seni çırırvarır urayı GD. B. / s. 6 (2021: 47)

adam cıgarasını didirecāmiř kedinin gözünā B.S. / s. 25 (2021: 55)

gelin südü piřiri: bōrda E.S. / s. 5 (2021: 6)

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç

řindim hamır koyus buzenelēmize Y.G. /s. 6 (2021: 37)

yalnız bi inek bıragıyo bi hāneye GD. B. / s. 10 (2021: 46)

sabālayın akıtma yapıcāz amırdan E.S. / s. 11 (2021: 61)

**Cümle Dışı Unsur + Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci +
Yüklem + Dolaylı Tümleç**

te biz de ondan sōra döndük, ōrdan Y.G. /s. 47 (2021: 41)

Belirtisiz Nesne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç

suvan da duriysin, unā Y.G. / s. 50 (2021: 41)

**Zarf Tümleci + Özne + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem +
Dolaylı Tümleç**

geçen sene ben büle piket satmā gittim çāşıya GD. B. / s. 8 (2021: 47)

**Belirtisiz Nesne + Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç
+ Yüklem + Dolaylı Tümleç**

yiyecek iřçek hepsini oraya getiriyü sana GD. B. / s. 20 (2021: 47)

**Zarf Tümleci + Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem +
Dolaylı Tümleç**

sona kız da yavaş yavaş vamış orey B.S. / s. 20 (2021: 54)

**Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Özne + Yüklem +
Dolaylı Tümleç**

şindi ā, böla köy ityaları toplaşmışlar bakkalın önüna B.S / s. 30 (2021: 54)

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Belirtili Nesne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç

acıktın yā yaktın mı taranayı da acık iki üç kere çevirtirib sūk su koyūysun üstüne E.S. / s. 3 (2021: 61)

Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç

bu tekirdādan o denizlerden meselā vizeden bu yandan hebsini onnān denize döküyü yunanı E.S. / s. 27 (2021: 61)

3. "Yüklem + Ö / Zt / N + Dolaylı Tümleç" Şeklindeki Yapılar

Doğu Balkan Türk ağızlarında sayıları azınlıkta olsa da daha önce yaptığımız tez çalışmasında devrik cümlelerde yüklemden sonra dolaylı tümleçle arasında başka ögenin girdiği cümleler tespit edilmiştir. Yüklemle dolaylı tümleç arasına giren ögelerde belli bir kural gözetilmemiş, ögeler konuşmacının tercihihine göre sıralanmıştır. Her ögenin yüklemde dolaylı tümlecin arasına girdiği gözlemlenmektedir. Yüklemden önce gelen ögenin belli bir kuralı yoktur, her öge gelebilir. Yalnızca Yunanistan Gümülcine ağzında yüklemle dolaylı tümleç arasına giren belirtisiz nesne tespit edilmemiştir. Bu yapıda cümlelerin sayıları azınlıktadır. Bazı yapılar, birden fazla ağızda görülebilirken bazıları yalnızca bir ağızda gözlemlenmiştir.

Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç

geldi bi hasker bordan Y.G. /s. 47 (2021: 64)

ayrıldı o bizden GD. B. / s. 1 (2021: 70)

devam edili çocuk tarafı oynama B.S. / s. 15 (2021: 70)

koyuluy, o kayneyene E.S. / s. 3 (2021: 67)

Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç

kuyim unu kızannara Y.G. /s. 35 (2021: 64)

çekti bizi burā GD. B. / s. 4 (2021: 68)

alırlar gelini baraca E.S. / s. 20 (2021: 76)

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç

iki momça çekmişlā kamyonu bizim evin yanna B.S. / s. 32 (2021: 64)

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç

büün çıkarısan iki yüz bin lira tütünde GD. B. / s. 28 (2021: 70)

Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç

yapasın don anteri kändine B.S. / s. 44 (2021: 73)

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç

niyed toplar çocuklar niyed kü içinde E.S. / s. 4 (202: 75)

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç

bi lira koyardılar ort ere feshē üsTüne Y.G. /s.24 (2021: 65)

iki tane domatiz verCen mi bana ördan E.S. / s. 8 (2021: 75)

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç

bu gızannara baqrıydı bizim torunnara orda GD. B. / s. 8 (2021: 70)

Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç

bubamı evādik odan, söçüktān B.S. / s. 38 (2021: 73)

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç

āşama hazillērmış gene ācın üsTüne Y.G. /s. 10 (2021: 64)

artık gittim dūru evine GD. B. / s. 16 (2021: 70)

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç

dakısız kimse gitme zatı dijüna B.S. / s. 3 (2021: 72)

Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleş

dokurjun ayvannar yemesin deye tarlaya E.S. / s. 16 (2021: 74)

Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleş

üle takılırdık işte birbirimize Y.G. / s. 17 (2021: 70)

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleş

getirdik işte buraya GD. B. / s. 29 (2021: 70)

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne +Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleş

düşünmedan yalan istediniz a bandan B.S. / s. 30 (2021: 72)

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleş

masal yapmışlar işte onnara E.S. / s. 14 (2021: 75)

4. İki Devrik Cümlelerin Art Arda Gelmesi Durumu

İki devrik cümleyi art arda getirme durumu Anadolu ağızlarında görüldüğü gibi “*getidiler bi kulubaya / koydular beni*” (Bayraktar, 2015: 206), Doğu Balkan Türk ağızlarında da görülmektedir. Bu açıdan Anadolu ağızları ve Doğu Balkan Türk ağızları ortaklık göstermektedir. Bu da bizi farklı bölgelerde konuşulsa da ağızlarda benzer özelliklerin olduğu düşüncesine iter.

“kayna garı lirayı vërdikTen sōna açardı elini / üle oynardı gençler işte içërde” YG. / s. 1

“istemedi burasını / galdı urda” GD. B. / s. 1

“iki lef taka orey / e gündüz de take bı isana döt lef mesela” B. S. / s. 1

“onnarı torbaya atı:z akşamdan / süzülüy suları” E. S. / s. 1

5. Vurgu

Karahan, devrik cümlelerin, bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı ve şiirdeki ahenk endişesiyle kullanıldığını ifade etmiş ve yazı diline oranla sözlü dilde daha çok kullanıldığını söylemiştir (Karahan, 2018: 100).

Bayraktar, Behrur, Hatipoğlu, “Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde de yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür.” (2013: 681) sözleriyle devrik cümlelerin kullanım alanlarını dile getirmişlerdir. Çalışmamızda devrik cümlede vurgu bahsini konu alıp dolaylı tümleçle biten devrik cümlelerde vurgunun hangi öğelerde toplandığını ifade etmeye çalışacağız.

Bayraktar, cümlede vurgunun üç şekilde gerçekleştiğini dile getirir: Yüklemde önce, sonra ve eğer yüklem baştaysa yüklemde. Vurgunun yönünün tamamen konuşmacının tercihine bağlı olduğu dile getirilir. Bayraktar çalışmasında vurgunun yüklemde önce olduğu durumlarda bir öncelik tespit etmediğini, yüklemde önce her öge ile vurgu yapıldığını dile getirmiştir (2015: 209). Doğu Balkan Türk ağızlarındaki üç ögeli yapılarda belli bir öncelik sırası göze çarpmıştır. Dolaylı tümleçle biten üç ögeli yapılara baktığımızda yüklemde sonra gelen öğeler sırasıyla özne (91), belirtisiz nesne (74), zarf tümleci (61), belirtili nesne (26), cümle dışı unsur (2) öğeleri olmuştur. Bu dizilim cümlede vurgunun hangi öğede toplandığını görme açısından önemlidir. Vurgu, eğer yüklem başta değilse yüklemde önceki öğede olduğu için ilk sırada “özne”nin olduğunu görmekteyiz. Yani cümlelerin fiillerden sonraki en vazgeçilmez ögesi, eğer konuşma başında ifade edilmesi unutulduysa hemen cümleye eklenmekte yani cümle onarılmaktadır. Doğu Balkan Türk ağızlarındaki üç ögeli yapılardaki öncelik sırası bir anlamda cümledeki öğelerin kullanılma

zaruretinin de derecelendirilmesini bize vermektedir. Söz gelimi belirtisiz nesne belirtili nesneden daha zaruri bir ögedir. Dört ve daha fazla ögeli yapılarda ise yüklemden önce her öge gelebilir vurgunun bariz olarak bir ögede toplandığı bir durum tespit edilememiştir.

Sonuç

Doğu Balkan Türk ağızlarında yüklemden sonraya en çok ötelenen ögenin dolaylı tümleş olduğu ve ilk sırada ikili yapı “Yüklem + Dolaylı Tümleş”in yer aldığı görülmüştür. Devrik yapıları cümlelerde kısa cümlelerin yer aldığını ve en çok kullanılan ilk on cümlede en fazla üç ögeli yapıları tespit etmiş olduk. Bu yapılar sırasıyla “Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleş”, “Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleş”, “Zarf Tümleci+ Yüklem + Dolaylı Tümleş”tir. Üç ögeden fazla yapıları diğerlerine göre daha azınlıkta kalmıştır ve göze çarpan ayırt edici bir durum bize göre yoktur.

İki devrik cümleyi art arda getirme durumuna çok olmasa da bazı örneklerde rastlanmıştır. Bu durum, bizi konuşmacının tercihine bağlı olarak belki de duygu durumuyla alakalı olabilir düşüncesine iter.

Cümlede vurgu, dolaylı tümleşle biten devrik cümlelerde en fazla rastlanan “yüklem + dolaylı tümleş” yapısında yüklemde toplanmıştır. Yüklem ortada olduğu cümlelerde ise vurgu yüklemden önceki ögede toplanmıştır. Bu ögeler sırasıyla şu şekildedir: özne (91), belirtisiz nesne (74), zarf tümleci (61), belirtili nesne (26), cümle dışı unsur (2). Dolaylı tümlecin yüklemden sonraya ötelenen ögelerde birinci sırada olması bizi Bayraktar’ın çalışmasında dile getirdiği, dolaylı tümlecin “dış dünya”yı temsil ettiğini ve bundan dolayı yüklemden sonraya ötelendiği görüşüyle aynı yönde düşünmeye iter (2015: 212).

Kısaltmalar

B.S.: Bulgaristan Siliste

E.S.: Edirne Süloğlu

GD. B.: Güney Doğu Bulgaristan

N: Nesne

Ö: Özne

s.: Sayfa

Y.G.: Yunanistan Gümülcine

Zt: Zarf Tümleci

Kaynakça

- BANGUOĞLU, Tahsin (2011), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- BAYRAKTAR, Fatma Sibel, BEHRUR, Emine, HATİPOĞLU, Esra, ÖZDEMİR, Nazlı (2013), "Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Devrik Yapı", *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C. I, Uludağ Üniversitesi, 681-690.
- BAYRAKTAR, Fatma Sibel (2015), "Anadolu Ağızlarındaki Devrik Yapıda Dolaylı Tümlecini Durumu", *VII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 16-18 Ekim 2014*, C. 2, 203-214.
- ÇEBİ, İhsan Sabri (1986), *Güney-Doğu Bulgaristan Türk Ağızları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DELİCE, H. İbrahim (2019), *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Asitan Yayınları.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976), *Tümcebilgisi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EKER, Süer (2019), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2012), *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- KARAAĞAÇ, Günay (2017), *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARAHAN, Leylâ (2018), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAŞİNİK, Bahtışen (2011), *Silistre (Silistra) İli ve Yöresi Ağızları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- KÖSE, Büşra (2021), *Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

NÉMETH, Gyula (1983), "Bulgaristan Türk Ağzlarının Sınıflandırılması Üzerine", *TDAY Belleten 1980-1981*, TDK Yayınları, 113-167.

ÖZDEN, Muharrem (2016), *Batı Trakya – Gümülcine Ağız İncelemesi (Ses ve Şekil Bilgisi–Metinler–Söz Varlığı)*, Edirne: Trakya Üniversitesi Matbaası.

ŞEN GÜR, Demet (2020), *Edirne İli Süloğlu İlçesi Ağız (İnceleme–Metinler–Sözlük)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1019585
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(2): 68-92
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(2): 68-92

**EMİNE İŞINSU VE ORHAN PAMUK'TA SIFATLARIN
KULLANIMI ÜZERİNDEN TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMINA
DİL BİLİMSEL BİR YAKLAŞIM***

İmra BARUT KAHRAMAN**

ÖZ: İnsanoğlu tarihin başlangıcından beri duygu ve düşüncelerini ifade edebilmek için çeşitli enstrümanlardan yararlanmışır. Dünyaya gelen her bireyin içine doğduğu kültür ve coğrafya farklı olduğundan onların kendisini ifade edebilmek için yararlandıkları yöntemleri kullanım biçimlerinde de ayrılmalar ortaya çıkmıştır.

İnsanlığın dili kullanmayı öğrenmesiyle birlikte kişiler arası iletişim artmış, duygu ve düşüncelerin dile getirilmesi kolaylaşmıştır. Ancak her bireyin karakteri farklı olduğundan dili kullanım biçimlerinde de değişiklikler olması kaçınılmazdır. İşte bireylerin dillerinde oluşan bu özel ve kişisel anlatış tarzına üslup diyoruz.

Kadın ve erkek cinsiyetlerini belirleyen özellikler incelendiğinde onların biyolojilerinden ileri gelen farklılıkların düşünce ve davranışlarına da yansıdığı görülmektedir. Bu cinsiyetten kaynaklanan farklılıklar aynı zamanda dili kullanma yetenek ve işlevleri bakımından da ele

* Bu makale Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Fatma Sibel Bayraktar danışmanlığında hazırlanan "Emine İşinsu'nun 'Çiçekler Büyür' Adlı Romanı ile Orhan Pamuk'un 'Cevdet Bey ve Oğulları' Romanının Dilbilimsel Açından Mukayese Edilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. BARUT, İmra (2020), *Emine İşinsu'nun "Çiçekler Büyür" Adlı Romanı ile Orhan Pamuk'un "Cevdet Bey ve Oğulları" Romanının Dilbilimsel Açından Mukayese Edilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

** Yüksek Lisans Mezunu, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, e-posta: imrabrt@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1211-9773

Geliş Tarihi (Received): 05.11.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 30.11.2021

alınabilir mi? Kadın ve erkek dili olarak adlandırabileceğimiz aynı dil kullanıcılarının genelleşmiş üslup farklılıklarından söz edilebilir mi? Kullanım farklılıkları -varsa- dil bilgisel farklılıklar da yaratır mı?

Bilindiği gibi sıfatlar kurduğumuz cümlelerin daha iyi tanımlanmasına yardımcı olurlar. Hem iç dünyamızı hem de dış dünyayı daha iyi algılamamızı ve karşı tarafa yansıtmamızı sağlarlar. Bu durumda yazarların toplumsal cinsiyet farklılıklarının yansımalarını da en iyi sıfatları kullanım tarzları üzerinden görebiliriz.

Bu çalışmada Türk edebiyatının iki önemli çağdaş yazarının eserlerinden faydalanılarak kadın ve erkek edebiyatçıların bakış açıları sıfat tamlamalarının kullanımı üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Emine Işinsu'nun *Çiçekler Büyür* romanı ile Orhan Pamuk'un *Cevdet Bey ve Oğulları* adlı romanından ilk otuz sayfadaki sıfat tamlamaları incelenerek yazarların üsluplarındaki farklar hakkında ipuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Üslup, Sıfat Tamlamaları, Dil Sosyolojisi, Toplumsal Dil Bilim.

LINGUISTIC APPROACH TO GENDER DISCRIMINATION THROUGH THE USE OF ADJECTIVES IN EMINE İŞINSU AND ORHAN PAMUK

ABSTRACT: Human beings have benefited from various instruments to express their feelings and thoughts since ancient times. Since the culture and geography in which every individual come to the world is different, there have been differences in the way their use of methods to express themselves.

As humanity learned to use language, interpersonal communication increased and it became easier to express feelings and thoughts. However, since each individual's character is different, it is inevitable that there will be changes in the way they use the language. We call this special and personal narrative that occurs in the language of individuals as style.

When the features that determine the gender of men and women are examined, it is seen that the differences arising from their biology are also reflected in their thought pattern and behavior. Can the differences arising from gender also be considered in terms of language skills and functions? Can we mentioned about the generalized stylistic differences of the same language users, which we can call the female and male languages? Do the differences of use make also grammatical differences, if any?

As is known, adjectives help to define the sentences better. They enable us to perceive both our inner and outer world better and reflect them to the otherside. In this case, we can see the reflections of the gender differences of the authors through their use of adjectives.

In this study, we tried to evaluate the perspectives of male and female literary figures through the use of adjective clauses by the works of two important contemporary writers of Turkish literature. We examined the adjective phrases in the first thirty pages of Emine İşinsu's novel "Flowers Grow" and Orhan Pamuk's "Cevdet Bey and Sons", and tried to evaluate the clues about the differences in the styles of our writers.

Keywords: Gender, Style, Adjective Clauses, Language Sociology, Social Linguistics.

Giriş

Tarih çağları boyunca insanlar duygu ve düşüncelerini ifade etmek için çeşitli yöntem ve araçlar geliştirmiştir. Bu araçların en önemlisi kuşkusuz dildir. Dil, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan en önemli unsurlardandır. Banguoğlu dil için "*İnsanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir.*" (2011: 9) ifadelerini kullanırken, Ergin "*İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir.*" demektedir (Ergin, 2013: 3).

Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar, onların düşünme ve davranışlarında ayrışmalara yol açmıştır. Sosyoloji yazınında yapılan araştırmalarda da kadınların pasif, naif, içe dönük, kırılgan, şefkatli; erkeklerin ise daha baskın, sert ve güçlü davranış kalıplarına girdikleri gözlenmiştir. Özellikle Moir ve Jessel beynin belirli bir cinsiyete göre geliştiğini öne sürmüş ve cinsler arasındaki davranış ve tutum değişikliklerini hormonal tesirlere bağlamışlardır. Beyin kaynaklı doğuştan gelen ayrılıkların, kadınların ve erkeklerin olguları başka türlü algılayıp, sıralayıp, değerlendirip, başka türlü tepki vermelerine sebep olduğunu ifade etmişlerdir (Moir ve Jessel, 2002). Dolayısıyla her ne kadar kadın ve erkek gerek sosyolojik gerek toplumsal bağlamda eşit haklara sahip olsalar da iki cinsin farklı biyolojik yapıya sahip olmalarından gelen farklılıklar onların hayatlarına ve dillerine yansımıştır.

Üslup ve dil arasında bir ilişki kurulurken öncelikle her iki kavramın bireysellik ve toplumsallık boyutlarının göz önünde bulunması gerektiğini vurgulayan İbrahim Karahancı'ya göre, bireyin yetişme biçimi, kültürel gelişimi, eğitim seviyesi, siyasi görüşü vb. unsurlarca çevrelenen toplumsallık boyutunun metinden metne farklılık gösteren dil seçimlerini yansıtması kaçınılmazdır (2016: 2). Karahancı, üslup üzerine yapılan çalışmaların nihai bir tanıma ulaşamadığını, ayrıca terim tercihleri ve inceleme yöntemlerinin de çok yönlü olduğunu belirtmektedir. Karahancı'ya göre genç bir çalışma alanı olan üslup bilgisinde çoğulcu yaklaşımların bulunması doğaldır (2016: 1). Türk dili yazınında kimi gramercilerin üslup üzerine görüşleri şu şekildedir:

“Üslup, varlıkları anlatırken davranışa göre kelimeleri seçmektir. Objeye bakış çağlara, medeniyetlere ve yazarlara göre değişir.” (Yurdanur, 2000: 211).

“Biçem (deyiş, üslûp, style), bir metindeki dil kullanımının bir yazar ya da döneme özgü, dil özelliklerinin tümüdür.” (Güven vd., 2001: 50).

“Biçem yazarın etkin bir iletişim kurmak için başvurduğu bir araçtır.” (Erden, 2002: 17).

“Üslûp, hedef birime vermek istediği mesajı en etkili şekilde aktarabilmek için, kaynak birimin dilin ifade imkânlarını özgün ölçütlerle seçip kullanmak suretiyle anlatıma kattığı kişisel nitelikteki özelliklerin bütünüdür.” (Divlekçi, 2008: 251)

“Üslûp; sanatkârın, ferdî bir duyuş tarzı ve kompozisyona sahip muhtevayı, kelimedenden cümleye kadar uzanan dil unsurları aracılığıyla ve belli bir yapı bütünlüğü içinde, ferdî ve orijinal bir biçimde ifade etmesidir.” (Çetişli, 2008: 88)

Adem Çalışkan, hatiplerin, yazarların ve şairlerin üsluplarının oluşmasında çağların, devirlerin, dönemlerin, çevrenin ve yaşanan zaman dilimindeki devleti idare eden iktidarın olumlu veya olumsuz etkisinin olabileceğinden bahsetmiştir (2015: 49). Bu çalışma yapılırken Adem

Çalışkan'ın görüşleri doğrultusunda aynı çağda yaşayan ve kültürel açıdan iyi yetişen bir kadın ve bir erkek yazar seçilmiştir. Emine İşinsu, Halide Nusret Zorlutuna'nın kızı olduğundan dolayı şiirle ve edebiyatla iç içe büyümüş bir yazardır. *Çiçekler Büyür* adlı eserinde, yetmişli yıllarda Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Bulgar milliyetçiliğinden çektikleri zulümleri, sıkıntılarını, millî bilincini, umutlarını ve hayatlarını anlatmaktadır. İstanbul-Nişantaşı'nda kalabalık, varlıklı ve kültürlü bir aile içinde yetişen Orhan Pamuk ise, kendi aile yapısıyla ve hayatıyla benzerlik kurduğu *Cevdet Bey ve Oğulları* adlı eserini Tanzimat'tan sonra Osmanlı'nın ticaret hayatı üzerine kurmuştur. Bu romanda kendini gayrimüslim olarak tanıtan Cevdet Bey ve ailesinin İstanbul'a kök salarak büyümesini konu edinmektedir.

İnceleme konusu olarak seçilen sıfat tamlamaları tespit edilirken cümlede hangi öge olarak kullanıldığı, sıfatların hitap ettiği duyu organlarına göre dağılımı, bir sıfatın birden fazla ismi nitelemesi veya bir ismin birden fazla sıfat tarafından nitelenmesi, sıfat tamlamasının unvan grubu olması gibi özellikleri de sınıflandırılmaya dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda *Çiçekler Büyür*'de 7-37; *Cevdet Bey ve Oğulları*'nda ise 11-41 sayfaları arasındaki sıfat tamlamalarının inceleme sonuçları aşağıdaki gibidir:

1. *Çiçekler Büyür* adlı romanında Emine İşinsu ilgili otuz sayfa aralığında toplam 273 adet; *Cevdet Bey ve Oğulları* adlı romanında Orhan Pamuk ise toplam 508 adet sıfat tamlaması kullanmıştır. Kullanılan sıfat tamlamaları, türleri ve adetleri şu şekildedir.

ÇİÇEKLER BÜYÜR	CEVDET BEY VE OĞULLARI
YAPILARI BAKIMINDAN SIFATLAR:	YAPILARI BAKIMINDAN SIFATLAR:

<p>Basit Sıfatlar: 160 adet.</p> <p>Türemiş Sıfatlar: 103 adet.</p> <p>Birleşik Sıfatlar: 5 adet.</p> <p>Pekiştirme Sıfatları: 2 adet.</p> <p>Kelime Gruplarından Oluşturulan Sıfatlar:</p> <p>Tekrar Grubu Biçiminde: 1 adet</p> <p>İkileme Grubu Biçiminde: 2 adet.</p> <p>Edat Grubu Biçiminde:</p> <p>“Gibi”li Edat Grubuyla: 7 adet.</p> <p>“Göre”li Edat Grubuyla: Tespit Edilemedi.</p> <p>“Kadar”lı Edat Grubuyla: Tespit Edilemedi.</p> <p>“Ait”, “Doğru”, “İçin”, “İlişkin”, “Karşı” Edat Gruplarıyla: Tespit Edilemedi.</p>	<p>Basit sıfatlar: 282 adet.</p> <p>Türemiş Sıfatlar: 197 adet.</p> <p>Birleşik Sıfatlar: 16 adet.</p> <p>Pekiştirme Sıfatları: 8 adet.</p> <p>Kelime Gruplarından Oluşturulan Sıfatlar:</p> <p>Tekrar Grubu Biçiminde: 1 adet</p> <p>İkileme Grubu Biçiminde: 4 adet.</p> <p>Edat Grubu Biçiminde:</p> <p>“Gibi”li Edat Grubuyla: 5 adet.</p> <p>“Göre”li Edat Grubuyla: Tespit Edilemedi.</p> <p>“Kadar”lı Edat Grubuyla: 1 adet.</p> <p>“Ait”, “Doğru”, “İçin”, “İlişkin”, “Karşı” Edat Gruplarıyla: Tespit Edilemedi.</p>
---	--

<p>Sıfat-fiil Grubu Biçiminde:</p> <p>-An sıfat-fiil eki ile: 29 adet.</p> <p>-AsI sıfat-fiil eki ile: Tespit edilemedi.</p> <p>-mAz sıfat-fiil eki ile: 2 adet.</p> <p>-Ar sıfat-fiil eki ile: Tespit Edilemedi.</p> <p>-Dİk sıfat-fiil eki ile: 12 adet.</p> <p>-AcAk sıfat-fiil eki ile: Tespit Edilemedi.</p> <p>-mİş sıfat-fiil eki ile: 10 adet.</p>	<p>Sıfat-fiil Grubu Biçiminde:</p> <p>-An sıfat-fiil eki ile: 69 adet.</p> <p>-AsI sıfat-fiil eki ile: Tespit Edilemedi.</p> <p>-mAz sıfat-fiil eki ile: 1 adet.</p> <p>-Ar sıfat-fiil eki ile: 1 adet.</p> <p>-Dİk sıfat-fiil eki ile: 26 adet.</p> <p>-AcAk sıfat-fiil eki ile: 9 adet.</p> <p>-mİş sıfat-fiil ek 12adet.</p>
<p>İŞLEVLERİNE GÖRE SIFATLAR:</p> <p>Nitelik Sıfatları: 170 adet.</p> <p>Sıfatlarda Karşılaştırma ve Derecelendirme:</p>	<p>İŞLEVLERİNE GÖRE SIFATLAR:</p> <p>Nitelik Sıfatları: 289 adet.</p> <p>Sıfatlarda Karşılaştırma ve Derecelendirme:</p>

<p>Eşitlik Derecesi: 7 adet.</p> <p>Üstünlük Derecesi: Tespit Edilemedi.</p> <p>Aşırılık Derecesi: 4 adet.</p> <p>En Üstünlük Derecesi: 3 adet.</p> <p>Belirtme Sıfatları:</p> <p>İşaret Sıfatları:</p> <p>“Bu” İşaret Sıfatı İle: 9 adet.</p> <p>“Şu” İşaret Sıfatı İle: 4 adet.</p> <p>“O” İşaret Sıfatı İle: 10 adet.</p> <p>Sayı Sıfatları:</p> <p>Asıl Sayı Sıfatları: 12 adet.</p> <p>Sıra Sayı Sıfatları: 1 adet.</p> <p>Üleştirme Sayı Sıfatları: 1 adet.</p> <p>Kesirli Sayı Sıfatları: 1 adet.</p>	<p>Eşitlik Derecesi: 6 adet.</p> <p>Üstünlük Derecesi: 4 adet.</p> <p>Aşırılık Derecesi: 9 adet.</p> <p>En Üstünlük Derecesi: Tespit Edilemedi.</p> <p>Belirtme Sıfatları:</p> <p>İşaret Sıfatları:</p> <p>“Bu” İşaret Sıfatı İle: 31 adet.</p> <p>“Şu” İşaret Sıfatı İle: 14 adet.</p> <p>“O” İşaret Sıfatı İle: 15 adet.</p> <p>Sayı Sıfatları:</p> <p>Asıl Sayı Sıfatları: 24 adet.</p> <p>Sıra Sayı Sıfatları: Tespit Edilemedi.</p> <p>Üleştirme Sayı Sıfatları: Tespit Edilemedi.</p>
---	--

EMİNE İŞINSU VE ORHAN PAMUK'TA SIFATLARIN KULLANIMI ÜZERİNDEN
TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMINA DİL BİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

<p>Topluluk Sayı Sıfatları: Tespit Edilemedi.</p> <p>Soru Sıfatları: 6 adet.</p> <p>Belirsizlik Sıfatları: 49 adet.</p>	<p>Kesirli Sayı Sıfatları: Tespit Edilemedi.</p> <p>Topluluk Sayı Sıfatları: Tespit Edilemedi.</p> <p>Soru Sıfatları: 2 adet.</p> <p>Belirsizlik Sıfatları: 121 adet.</p>
<p>Sıfatların Duyu Organlarına Göre Dağılımı:</p> <p>Görme Duyusuna Göre: 68 adet.</p> <p>Dokunma Duyusuna Göre: 6 adet.</p> <p>İşitme Duyusuna Göre: 7 adet.</p> <p>Tatma Duyusuna Göre: 1 adet.</p> <p>Koklama Duyusuna Göre: 1 adet.</p>	<p>Sıfatların Duyu Organlarına Göre Dağılımı:</p> <p>Görme Duyusuna Göre: 107 adet.</p> <p>Dokunma Duyusuna Göre: 14 adet.</p> <p>İşitme Duyusuna Göre: 4 adet.</p> <p>Tatma Duyusuna Göre: 6 adet.</p> <p>Koklama Duyusuna Göre: 2 adet.</p>

<p>Bir Sıfatın Birden Fazla Duyu Organına Hitap Etmesi: 1 adet.</p>	<p>Bir Sıfatın Birden Fazla Duyu Organına Hitap Etmesi: 12 adet.</p>
<p>Sıfat Tamlamasının Özne Görevinde Kullanılması: 46 adet.</p> <p>Sıfat Tamlamasının Yüklem Görevinde Kullanılması: 22 adet.</p> <p>Sıfat Tamlamasının Nesne Görevinde Kullanılması: 54 adet.</p> <p>Sıfat Tamlamasının Yer Tamlayıcısı Görevinde Kullanılması: 27 adet.</p> <p>Sıfat Tamlamasının Zarf Tümleci Görevinde Kullanılması: 31 adet.</p>	<p>Sıfat Tamlamasının Özne Görevinde Kullanılması: 60 adet.</p> <p>Sıfat Tamlamasının Yüklem Görevinde Kullanılması: 24 adet.</p> <p>Sıfat Tamlamasının Nesne Görevinde Kullanılması: 115 adet.</p> <p>Sıfat Tamlamasının Yer Tamlayıcısı Görevinde Kullanılması: 65 adet.</p> <p>Sıfat Tamlamasının Zarf Tümleci Görevinde Kullanılması: 58 adet.</p>
<p>Birden Fazla Sıfatın Bir İsmi Nitelemesi: 21 adet.</p>	<p>Birden Fazla Sıfatın Bir İsmi Nitelemesi: 27 adet.</p>

Birden Fazla İsmi Bir sıfat Tarafından Nitelenmesi: 1 adet.	Birden Fazla İsmi Bir sıfat Tarafından Nitelenmesi: 4 adet.
Birden Fazla Sıfatın Birden Fazla İsmi Nitelemesi: Tespit Edilemedi.	Birden Fazla Sıfatın Birden Fazla İsmi Nitelemesi: 3 adet.

2. Tasvir, edebî eserlerde bir durumu ve olayı anlatmada şair ve yazarların en çok başvurduğu araçlardan biridir. Orhan Pamuk'un bu konuda Emine İşinsu'ya göre daha verimli olduğu ve sıfat tamlamalarını daha fazla kullandığı gözlemlendi.

Orhan Pamuk'un sıfat tamlamalarına bu kadar çok yer vermesi insanları ve eşyaları anlatırken ayrıntıya önem verdiğini göstermektedir. Öyle ki Orhan Pamuk'ta birden fazla sıfatla bir ismin nitelendiği durumlar daha fazladır. [*Bu sırada içeri iriyarı, göbekli ve neşeli bir adam girdi ve ... (CO.29/9); Köprünün orta yerinde koca şapkalı, iri yapılı bir adamla yüzünü saklamayan bir kadındanize bakıyor, ... (CO.21/4)*]. Bu da Orhan Pamuk'un olaylara, insanlara, eşyalara bakış açısının geniş, gözlem yeteneğinin güçlü olduğunu göstermektedir. Pamuk, bir duruma ya da eyleme önem vermekten çok, o eylemi gerçekleştiren insanın veya eşyanın niteliğine, dış görünüşüne; eylemin neden yapıldığına değil, nasıl yapıldığına dikkat çekmektedir. Nitelik sıfatlarının kullanımının fazla olması da bu durumu doğrulamaktadır. Gözlem gücü kuvvetli olan Pamuk, gözlemediği, hayalinde oluşturduğu bir insanı veya eşyayı tüm detaylarıyla olduğu gibi anlatmayı tercih etmektedir. Kendisi, *Hatıraların Masumiyeti* adlı eserinde, çocukken ressam ve mimar olmak istediğini ve bu niyetinin hayatında dönüm noktası olduğunu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Çocukluk ve gençliğimde ressam olma azmi, niyeti, kararlılığı, hayatıma önemli bir giriş noktasıdır. (...) Başka yazarlara göre ben görsel bir yazarımdır. Hikâyelerimi resimler üzerinden anlatırım ve önce resim olarak, sahne olarak, bir an, bir resim olarak düşünürüm.” (2017: 82).

Orhan Pamuk’un bu ifadeleri onun gözleme ve etrafındaki eşyaların niteliğine önem vermesi hususundaki tespiti doğrulamaktadır. Yine benzer şekilde kendisi 1986 yılında verdiği bir röportajında, romanlarının çıkış noktasının aklında oluşan birtakım görüntüler ve hayaller olduğunu, bu görüntülerde kendi yaşadıklarından izler yer aldığını vurgulamaktadır.¹ Özellikle *Cevdet Bey ve Oğulları*’nı yazmaya başlamadan önce hayalinde *“kurban bayramında kalabalık bir masada hep birlikte yenen aile yemeği görüntüsü”* olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Orhan Pamuk’un roman karakterlerinde kendi hayatından yansımalar olduğu gözlemlenmektedir.

Orhan Pamuk, sıfatlara ve ayrıntılara fazla yer vererek, kendi gördüğü veya hayalinde yarattığı imgelemi okuyucunun da tahayyül etmesini istemektedir. Dolayısıyla Orhan Pamuk’un kullandığı isim ve sıfat tamlamaları Emine Işınsoy’a göre daha uzun ve iç içedir.

Ama gözünü kırpmadan bütün sınıfı bir solukta falakadan geçiren, bir tokatla oğlamı bayıltan hoca bir türlü gelip tavandan akan sular için kendisini cezalandırmıyordu (CO.11/16).

Çünkü arabacı, müşterilerinin özel hayatını iyi bilen bütün arabacılar gibi, “Ah seni gidi seni, senin bütün gün nerelere gittiğini neler yaptığını, içinden neler geçirdiğini biliyorum” diyen bakışlarla kendisini süzüyordu (CO.13/16).

Ona üzeri boya kutularıyla, lambalarla öteberiyle dolu olan bir masayı göstererek, müşterinin her zaman düzenli ve boş bir tezgâh görmekten hoşlanacağını söyledi (CO.16/11).

---

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=mrnyEp9fVqM&t=13s>

Orhan Pamuk ile kıyaslandığında Emine İşinsu'nun daha yalın cümlelerle sürükleyici, akıcı bir üslup kullandığı söylenebilir. İşinsu da insanların ve eşyaların niteliğini ayrıntılarıyla vermeyi tercih etse de bu durum Orhan Pamuk'taki kadar fazla değildir. Gökhan Ölker'e göre, "Bir yazarın sıfatlara az yer vermesi, o yazarın ayrıntılara değil de esas olana önem verdiğini göstermektedir (2007: 433)." Dolayısıyla Emine İşinsu, ayrıntılara odaklanmaktansa esas olan konuya dikkat çekmektedir. Orhan Pamuk gibi İşinsu da dış dünyayı gözlemleyerek tasvir etme, bireylerin nasıl görüldüğünden çok onların his dünyalarını nitelermeye daha fazla önem vermektedir. Bu nedenle İşinsu'nun üslubunda belki kadınlığın getirmiş olduğu belki de Halide Nusret gibi şair bir annenin kızı olarak büyümenin verdiği coşkun duygusallıktan kaynaklanan şiirsel bir anlatım vardır.

Sahibi uğruna her bir şeye katlanabilen bir dişi köledir (ÇB.7/13).

Farkında olduğum en belirli duygu, o zamanlar, sanırım, sadece onu incitmek arzusuydu (ÇB.9/21).

Sebebini hiç bilmediğim bir suçluluk hissediyordum (ÇB.11/1).

Korkak, işe yaramaz erkek olacağına, cesur, akıllı kız olsun (ÇB.20/8).

3. İki yazar da çoğunlukla basit sıfatı tercih etmiştir. Bu kullanım sıklığı çoktan aza doğru; türemiş sıfat, birleşik sıfat, pekiştirme sıfatı şeklinde devam etmektedir.

O ince, zarif saplardaki kudret nasıl bir şeydir ki, bazen de başları üzerindeki karı delip boy verirler (ÇB.8/4).

Haseki'de ondan daha çok yakın akrabaları olmasına rağmen hayatına daha az karışacağını düşünerek bu kadını yanına almıştı (CO.12/28).

Toprağın suyla karışıp bıçaklaştığı yerlerde ak yüzlü nazlı çiçekler, ak saplarının üstünde ürkek bir sevinçle titrerler. (ÇB.8/2).

Başını ıslak yastıktan kaldırıp doğruldu (CO.11/6).

Kadın birkaç saniye durakladı, (ÇB.37/19)...

Yirmi beş yaşında Aksaray'da küçük bir nalbur dükkânı açmış, **birkaç yıl sonra da Sirkeci'deki dükkâna taşınmıştı** (CO.19/7).

... **yüzü bembeyazdı** (ÇB.22/4).

Ağabeyi'nin bütün arkadaşları gibi, önce Nusret'i hatırlatan Cevdet'i görünce neşelenmiş, sonra karşısındakinin **bambaşka biri** olduğunu anlayarak kaşlarını çatmıştı (CO.18/19).

4. Tekrar grubu biçimde kurulan sıfat tamlamaları iki yazarda da sadece bir adet görülürken, ikileme grubu biçimindeki sıfat tamlamalarının kullanımı Orhan Pamuk'ta nispeten daha fazladır. Bu da gözleme önem veren Orhan Pamuk'un ayrıntılara vurgu yapmak istemesinden kaynaklanabilir.

... **yarım yamalak bir selam verip Sirkeci'nin kalabalığına karıştı** (CO.18/24).

... köprüünün üzerine **pırl pırl bir gök**, birkaç da kararsız bulut yerleşmişti (CO.21/1).

Emine Işınsu'nun ikileme kullanımını daha çok mecazen yaptığı tespit edildi. Yani Orhan Pamuk daha somut ve gözle görülebilen nesnelere vurgulamak için ikileme kullanırken, Emine Işınsu yapılan eylemi vurgulamak amacıyla daha soyut manada ikileme kullanmayı tercih etmiştir.

... **derin derin nefes aldım** (ÇB.12/12).

... **çığlık çığlık köy baskınlarında** (ÇB.14/28)...

5. Eserlerde sıfat tamlamalarının ardından gelen edat kullanımını iki yazar da hemen hemen eşit şekilde tercih etmiştir. İki yazar da en çok *gibi* edatını tercih ederken *göre*, *ait*, *doğru*, *için*, *ilişkin*, *karşı* edat kullanımlarını hiç tercih etmemiştir. Orhan Pamuk, Emine Işınsu'dan farklı olarak bir cümlede *kadar* edatını kullanmıştır.

Umut soluğu gibi bir şey (ÇB.14/24)...

Sonra her Fransızca okuyuşunda yaptığı gibi, bu dili öğrenmek için nasıl çaba harcadığını, özel hocaya verdiği paraları, özel hocayla birlikte okudukları kitaptaki aileyi, yalın cümlelerle günlük hayatı anlatan o güzel Fransız ailesi gibi bir aile ve eve duyduğu özlemi hatırladı (CO.15/22).

Saçma denecek kadar beyaz, tertemiz bir havluyla ağır ağır ellerini kuruluyordu (CO.30/1).

6. Sıfat-fiil grubu biçiminde oluşturulan sıfat tamlamalarını kullanmayı Orhan Pamuk daha fazla tercih etmiştir. İki yazarda da bu kullanımlardan en çok -An sıfat-fiil eki ile yapılan sıfat tamlamaları oluşturulurken bu sıralamayı -Dik ve -mİş ekleri ile kurulan sıfat-fiil grupları takip etmektedir. Emine İşinsu -AcAk ve -Ar sıfat-fiil ekleri için hiç kalem oynatmazken, Orhan Pamuk bu ekleri az da olsa kullanmayı tercih etmiştir. Emine İşinsu -mİş sıfat-fiil ekini iki yerde kullanırken Orhan Pamuk yalnızca bir yerde kullanmıştır. -AsI sıfat-fiil ekini ise iki yazar da kullanmayı tercih etmemiştir.

Kolunun yeniyle bıyıklarına yapışan çorba bulaşıklarını sildiğini, buğulu buğulu gördüm (ÇB.19/23).

Yokuş aşağı inen arabayla birlikte hafif hafif sallanıyordu (CO.14/8).

Hiçbir zaman açık seçik hâle getiremediğim bir sualle bunalmıştım (ÇB.21/9).

Çok sevdiği vişne reçelli ekmeği ısıtırken, (CO.13/29)...

Hafızamın köşesine gömülüp kalmış bir hatıra kımıldayıp, canlandı (ÇB.7/5).

... yan yatmış tekneler, paslanmış dubalar gözüküyordu (CO.20/38).

Korkak, işe yaramaz erkek olacağına, cesur, akıllı kız olsun (ÇB.20/8).

Üzerinde onu her zaman koruyan görünmez bir zırh varmış gibi rahat ve sakin hissediyordu kendini (CO.19/30).

Evliliği, yıllardır hayalini kurduğu yeni hayatını, satın alacağı evi, kuracağı aileyi, iki kere yüzünü gördüğü nişanlısını hatırlayınca neşelendi (CO.13/34).

Burada, baştezgâhtar sayılabilecek orta yaşlı bir Arnavut'la bir süre konuştu (CO.16/9).

7. Niteleme sıfatlarının kullanımının Orhan Pamuk'ta daha fazla olduğu tespit edildi. Bu durum, Orhan Pamuk'un detayları nitelikleriyle okuyucuya aktarma konusunda hassas olduğunu düşündürmektedir. 2. maddede de belirtildiği üzere Orhan Pamuk insanların ve eşyaların nasıl görüldüğüne önem vermektedir. Gözlem gücü kuvvetli olduğu için gördüğünü tüm özellikleriyle ve nitelikleriyle anlatmayı tercih etmektedir. Bu nedenle de kendisinin hayalinde oluşturduğu veya gördüğü o eşyayı ve nesneyi tüm detaylarıyla anlatarak okuyucunun da hayal dünyasında imgelemesini istemektedir. Ayrıca Pamuk bir röportajında romanlarını yazarken İstanbul'da sokak sokak dolaşıp gözlem yaptığını, şehirlerden dökülen manzaraların, esrarlı ayrıntıların önemli olduğunu, şehirdeki her hayvanının, evin, binanın, anıtların, kaldırımların, meydanların kafasında bir işarete dönüştüğünü belirtmiştir (2017: 60).

Sonra Şükriü Paşa'nın konağına gideceğini hatırlayıp, o yeni ve temiz pantolonla ceketi, yakası kolalı kartonlaşmış gömleği ve zarif bulduğu kravatı taktı (CO.12/1).

Cevdet Bey, bu mahallede olduğundan daha da gösterişli gözükken bu kupa arabasını, nişan ve düğün törenleri sırasında gerekeceğine inandığı için üç aylığına kiralamıştı (CO.13/22).

Ona üzeri boya kutularıyla, lambalarla öteberiyle dolu olan bir masayı göstererek, müşterinin her zaman düzenli ve boş bir tezgâh görmekten hoşlanacağını söyledi (CO.16/11).

... kenardaki sandalyelerde bekleyen birkaç hastaya aldırış etmeden hızla kapıyı açıp muayene odasına girdi (CO.28/23).

8. Sıfatlarda karşılaştırma ve derecelendirme kullanımı Orhan Pamuk'ta daha fazladır. Emine Işınsu eşitlik derecesini fazla kullanırken Orhan Pamuk aşırılık derecesini fazla kullanmıştır. Emine Işınsu farklı olarak

“en üstünlük” derecesini, Orhan Pamuk ise *üstünlük* derecesini kullanmayı tercih etmiştir. İki yazarın da farklı şekillerle de olsa derecelendirme sıfatlarını kullanmayı tercih etmesi; eylemlerin, insanların veya eşyaların özelliklerini abartarak anlatmayı sevdiğini göstermektedir.

Tüy gibi, kelebek gibiydiler (ÇB.11/19)...

Çok uzak bir akraba olan bu kadınla, burada ana-oğul gibiydiler (CO.12/26).

Cevdet Bey, bu mahallede olduğundan daha da gösterişli gözükken bu kupa arabasını, nişan ve düğün törenleri sırasında gerekeceğine inandığı için üç aylığına kiralamıştı (CO.13/22).

Bana minnetle baktı, çok iri mavi gözlerinde yine yaşlar toplanıyordu (ÇB.22/4).

Çok uzak bir akraba olan bu kadınla, burada ana-oğul gibiydiler (CO.12/26).

Farkında olduğum en belirli duygu, o zamanlar, sanırım, sadece onu incitmek arzusuydu (ÇB.9/21).

9. İşaret sıfatlarını en çok Orhan Pamuk kullanmıştır. Bu kategorideki sıfatların en çoktan en aza doğru kullanımları Orhan Pamuk'ta *bu, o, şu* işaret sıfatları şeklindeyken Emine İşinsu'da ise bu kullanımlar çoktan aza doğru *o, bu, şu* işaret sıfatları şeklindedir.

O ince, zarif saplardaki kudret nasıl bir şeydir ki, bazen de başları üzerindeki karı delip boy verirler (ÇB.8/4).

Bu küçük katliamı soluksuz seyrediyordum (ÇB.11/24).

... şunca toprak bıraktık size, (ÇB.14/2)...

Bütün bu şık kıyafette nişanlısının konağına gideceği için telaşlanmasında gülünç bir şeyler olmalıydı (CO.12/5).

Sis açılmış, o tuhaf ışığın yerine her zamanki parlak ışık yerleşmişti (CO.14/15).

Şu mezbeleyi şuradan kaldırmak kimsenin aklına gelmez (CO.33/35).

10. Sayı sıfatlarının kullanımı Orhan Pamuk'ta daha fazladır. Ancak Orhan Pamuk, yalnızca *asıl sayı sıfatlarını* kullanırken Emine Işinsu birer adet de olsa *sıra sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları ve kesirli sayı sıfatlarını* da kullanmıştır. İki yazar da *topluluk sayı sıfatlarını* kullanmayı tercih etmemiştir.

Allah'ım bu ikinci suç! (ÇB.37/1)...

Kırda, öğrenciler, ak çiçekleri koparıp birer ince dala dizerler (ÇB.8/13).

...yarı açık gözleri hep kapıdaymış (ÇB.24/32).

Ama gözünü kırpmadan bütün sınıfı bir solukta falakadan geçiren, bir tokatla oğlanı bayıltan hoca bir türlü gelip tavandan akan sular için kendisini cezalandırmıyordu (CO.11/16).

Kimsesiz ve yoksul olan kadın ev işlerini görmek, yemekleri hazırlayıp etrafa çekidüzen vermenin karşılığında dört odalı küçük ahşap evin ilk katında kalıyordu (CO.12/31).

Mutfaktan elinde bir tabakla çıkıp koşarak geldi (CO.13/3).

11. Soru sıfatlarının kullanımını Emine Işinsu, Orhan Pamuk'a göre daha fazla tercih etmiştir.

O ince, zarıfsaplardaki kudret nasıl bir şeydir ki, bazen de başları üzerindeki karı delip boy verirler (ÇB.8/4).

Bacağında ise, kaç yıldır tanıdığım eski pantolonu (ÇB.9/9)...

Ama bilmem ki benim nanca zamanım kaldı (ÇB.13/29).

Karısı hangi rezilliğe dayanamadı (ÇB.35/14)?

Nasıl bir insan oldum (CO.20/21)?

12. Belirsizlik sıfatlarının kullanımı Orhan Pamuk'ta daha fazladır.

Sahibi uğruna her bir şeye katlanabilen bir dişi köledir (ÇB.7/13).

Her yıl yapar bunu (ÇB.8/1).

Dışarıda tuhaf bir ışık ve sis vardı (CO.11/29).

Bütün bu şık kıyafette nişanlısının konağına gideceği için telaşlanmasında gülünç bir şeyler olmalıydı (CO.12/5).

13. İki yazarın sıfat tamlamaları incelendiğinde beş duyu organına da hitap eden kullanımlar olduğu görülmektedir. Ancak bu kullanımlardan görme ve dokunma duyusu özellikle görme duyusu, iki yazarda da diğer duyulara göre daha fazla tercih edilmiştir. Bu durum, iki yazarı birbirine yaklaştırır. Oysa okuyucuya anlatılabilecek veya hissettirebilecek beş duyu organı vardır. Her iki yazarda da görsel enstrümanların tercih sebebi belki de görsel iletişim araçları ve teknoloji vasıtasıyla günümüz insanının görme işlevinin diğer bütün duyularına üstün gelmiş olmasıdır. Kokuların, tensel hassasiyetlerin ya da işitme duyusunun görme duyusuna göre işlevsiz kalması roman yazarlarını da etkilemiş görünmektedir. Bu nedenle iki yazarın da somut sıfatların kullanımına ağırlık verdiğini söylemek mümkündür. Orhan Pamuk, bir röportajında tüm teknolojiye rağmen hâlâ dolma kalem ve kâğıtlarıyla romanını yazmayı tercih ettiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Elle, sabırla, sayfaya bakarak yazarım. Ve kalemin tıpkı ressamın fırçası gibi kâğıdın üzerinde ilerlemesini seyretmek, kâğıdın kokusu, mürekkebin kokusu, etrafımdaki kâğıtlar, silgiler, kâğıt parçacıkları hoşuma gider.” (2017: 86)

Orhan Pamuk'un bu açıklamaları, diğer duyu organlarını da kendi hayatında kullanmaktan hoşnut olduğunu göstermektedir.

Yine saçları alnına dökülmüştü, kızıl-kumral iri bukleler (ÇB.9/5)...

Küçük masa aynasında kendini seyretti ve istediği gibi olduğuna karar verdi (CO.12/3).

... bi de yünkuşak sar, şöyle sıkıca (ÇB.22/15).

Sıcaktan ve üzerindeki ağır elbiselerden terliyordu (CO.18/1).

... tekrarlardı, hem de pek yüksek bir sesle (ÇB.37/24):

Sonra bir bahçede konuşan çocukları dinledi (CO.34/7).

Minicik taze yapraklarıyla kavak ağaçları, (ÇB.34/12)...

Tavandan akan tuzlu sular benim alınımdan ve göğsümden dökülüyor, bütün odaya yayılıyordu (CO.11/9).

Tütün kokulu soluğu sıcaktı, yüzümü okşar gibiydi (ÇB.13/21).

O pis kokulu sigaralardan içen adama yedi buçukta gelip kendisini Serkloryan Kulübü'nün kapısından almasını söyledi (CO.38/18).

14. Bir sıfatın birden fazla duyu organına göre dağılması durumu Orhan Pamuk'ta daha fazladır. Öyle ki Emine Işınsu'da bu duruma uygun yalnızca bir örnek tespit edilebildi.

Tütün kokulu soluğu sıcaktı, yüzümü okşar gibiydi (ÇB.13/21), (koklama + dokunma).

Çok sevdiği vişne reçelli ekmeği ısıırken, (CO.13/29)... (koklama + tatma + görme).

Alışkanlıklarını oluşturmanın heyecanıyla, önce, çok sevdiği o salçalı et yemeğinden ve zeytinyağlı patlıcan silkmесinden istedi, ihtiyatlı bir deneyi göze alıp tatlı olarak supanglez denilen şeyden istemeye karar verdi (CO.40/17), (koklama + tatma + görme).

Alışkanlıklarını oluşturmanın heyecanıyla, önce, çok sevdiği o salçalı et yemeğinden ve zeytinyağlı patlıcan silkmесinden istedi, ihtiyatlı bir deneyi göze alıp tatlı olarak supanglez denilen şeyden istemeye karar verdi, (CO.40/18) (koklama + tatma + görme).

15. Sıfat tamlamaları iki yazarda da en çok nesne, en az yüklem görevinde kullanılmıştır. Bu durum yazarların bir eyleme, bir harekete değil de daha ziyade eşyanın ve insanın niteliğine, görünüşüne, dokusuna, odaklandığını, eşyalar ve insanlar hakkında daha fazla detaya yer vererek okuyucunun hayal dünyasını harekete geçirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

İncecik beyaz saplarını, eflatuna kaçan pembemsi beyaz yapraklarını gördüm (ÇB.11/19).

Damarları mor mor kaparmış, derisi çatlamış, koca ellerini ovuşturdu (ÇB.13/22):

Cevdet Bey, bu mahallede olduğundan daha da gösterişli gözüken bu kupa arabasını, nişan ve düğün törenleri sırasında gerekeceğine inandığı için üç aylığına kiralamıştı (CO.13/22).

... ama sürücüsü ve ahır masraflarıyla iyice pahalıya oturan bir araba da satın almak ticari hesaplarına uymuyordu (CO.13/28).

16. Birden fazla sıfatın bir ismi nitelediği ya da birden fazla sıfatın birden fazla ismi nitelediği girişik kullanımlar Orhan Pamuk tarafından daha çok kullanılmıştır. Bu durum Orhan Pamuk'un bir eşyanın özelliklerini anlatırken daha fazla ayrıntıya yer verdiğini gösterir.

Her sabah yaptığı gibi hızlı ve sinirli adımlarla arkadaki masaya gidip oturdu (CO.15/3).

Ona üzeri boya kutularıyla, lambalarla öteberiyle dolu olan bir masayı göstererek, müşterinin her zaman düzenli ve boş bir tezgâh görmekten hoşlanacağını söyledi (CO.16/11).

Köprüünün orta yerinde koca şapkaltı, iri yapılı bir adamla yüzünü saklamayan bir kadın denize bakıyor (CO.21/4), ...

Bu sırada içeri iriyarı, göbekli ve neşeli bir adam girdi ve (CO.29/9)...

Bir köşede yeni yıkanmış, ütülenmiş çarşaflar, gömlekler vardı (CO.25/13).

Eşya, duvarlar, pencereler her yer tertemiz, pırıl pırıldı (CO.25/14).

17. Sıfatın unvan olma durumu Emine İşinsu tarafından yalnızca bir örnekte kullanılmıştır.

Çakır İsmail silâha güvenenlerden, ortaya fırlayıp, vuruşmak istiyor; sabotaj, baskın taraftarı (ÇB.16/12).

Sonuç

Genel olarak bakıldığında iki yazarın da üsluplarının güçlü, başarılı ve Türk dili açısından zengin ve yetkin olduğu görülmektedir. Işınsu, küçüklüğünden beri edebiyatla iç içe bir yazar olarak 40 yaşında kaleme aldığı *Çiçekler Büyür* adlı kitabında romantik, içsel ve ruhsal duygulanımlara önem vermiş, yalın, akıcı ve anlaşılır bir üslup kullanmayı tercih etmiştir. Kendisinin bir röportajında *hissederek yazdığımı* söylemesi bu fikrimizi doğrulamaktadır. Kahraman bakış açısıyla ele aldığı eserinde, konuşturduğu karakterin davranışlarından ruhi bunalımlarına, içsel yönelimlerine ağırlık vermiştir. Bu nedenle iç monolog cümlelerini sıklıkla kullanmıştır. Bu durumun hem kadın olmasından hem de çocukluğunun şair bir anneyle geçmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Orhan Pamuk ise 24 yaşında kaleme aldığı ilk romanı olan *Cevdet Bey ve Oğulları*'nda oldukça ciddi ve profesyonel bir üslup kullanımına gitmiştir. Orhan Pamuk'un ilgili eserinde oldukça fazla virgüllü, bağlaçlı, edatlı uzun ve iç içe geçen sıfat tamlamalarını kullanması, olanı olduğu gibi anlatma çabası, bir eyleme, bir eşyaya ve bir insana olan düşüncelerini veya gözlemlerini anlatırken çok fazla detaya yer vermesi onun daha realist ve gözlemci bir bakış açısına, daha ağır ve ayrıntılara önem veren bir üsluba sahip olduğunu gösterir.

Emine Işınsu ve Orhan Pamuk Türk romanının değerli iki yazarı olarak masaya yatırıldığında ve sadece sıfat tamlamalarını kullanımları açısından mukayese edildiğinde bile yarattıkları roman karakterleri vasıtasıyla kendileri hakkında pek çok ipucu sunmaktadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi sadece iki yazarın mukayesesi ile elde edilen verilerin yetersiz olduğu aşikârdır. Ancak benzeri çalışmaların çoğalması sonucu kadın ve erkek yazarların kullandıkları özgün üslupların dil bilimsel incelemeleri üzerinden "Acaba kadın ve erkek cinsiyetlerinin özgün ve genellenebilir üslupları var mıdır?" sorusuna yanıtlar bulunabilir.

Kısaltmalar

ÇB: *Çiçekler Büyür*

CBO: *Cevdet Bey ve Oğulları*

Kaynakça

- BANGUOĞLU, Tahsin (2011), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BARUT, İmra (2020), *Emine İşinsu'nun "Çiçekler Büyür" Adlı Romanı ile Orhan Pamuk'un "Cevdet Bey ve Oğulları" Romanının Dilbilimsel Açısından Mukayese Edilmesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- ÇALIŞKAN, Adem (2015), "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-4: Üslûp ve Üslûpbilim Sınıflandırmaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (38), 48-87.
- ÇELEBİ, Binnur (2016), "Türk Âşığı Bir Kadın Yazar: Emine İşinsu, <http://www.telekomculardernegi.org.tr/haber-6900-turk-asigi-bir-kadin-yazar--emine-isinsu.html>, (Erişim Tarihi: 12.11.2019).
- ÇETİŞLİ, İsmail (2008), *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DİVLEKÇİ, Celalettin (2008), "Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi (II)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (1), 223-252.
- ERDEN, Aysu (2002), *Kısa Öyküler ve Dilbilimsel Eleştiri*, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınevi.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi* (2013), İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- GÜVEN, Mine, İMER, Kâmile, KOCAMAN, Ahmet, ÖZSOY, A. Sumru (2001), *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- İŞINSU, Emine (2012), *Çiçekler Büyür*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- KARAHANCI, İbrahim (2016), "Üslûp Belirleme Girişimlerine Dil Verileri Üzerinden Yaklaşmak", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (45), 154-161.

- Konya Yeniğün* (2015), “Emine Işinsu: Hissederek Yazıyorum”,
<http://www.konyayenigun.com/roportaj/emine-isinsu-hissederek-yaziyorum-h97962.html>, (Erişim Tarihi: 17.05.2020).
- MOİR, Anne, JESSEL, David (2002), *Beyin ve Cinsiyet*, Tarık Demirkan (Çev.), İstanbul: Pencere Yayınları.
- OLGUN, Ayşe (2018), “Yazmayı Bırakmak En Korktuğu Şeydi-Eşi İskender Öksüz ile Röportaj”, <https://www.yenisafak.com/hayat/yazmayi-birakmak-en-korktugu-seydi-3290353>, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).
- ÖKSÜZ, İskender (2009), “Emine Işinsu: Mecmua Dergisi Özel Sayısında İskender Öksüz’le Röportaj”, <https://millidusunce.com/emine-isinsu-mecmua-dergisi-ozel-sayisinda-iskender-oksuzle-roportaj/>, (Erişim Tarihi: 21.04.2020).
- ÖLKER, Gökhan (2007), “Mustafa Kutlu’nun ‘Kara Kumudur Kalan’ Adlı Hikâyesi Üzerine Bir Dil ve Üslûp Değerlendirmesi” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 427-435.
- PAMUK, Orhan (2017), *Hatıraların Masumiyeti*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- PAMUK, Orhan (2018), *Benim Adım Kırmızı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- PAMUK, Orhan (2018), *Cevdet Bey ve Oğulları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Töre (2012), “Edebiyatımızda Işinsu”,
http://ulkunet.com/UcuncuSayfa/_TORE_1326.pdf, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Youtube, “Orhan Pamuk 25 Soru”,
<https://www.youtube.com/watch?v=k8jvUPGGmZU>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).
- Youtube, “Orhan Pamuk Romanlarını Nasıl Yazar?”,
<https://www.youtube.com/watch?v=mrnyEp9fVqM>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).
- Youtube, “Orhan Pamuk-Bir Kentin İzindeki Romancı”,
<https://www.youtube.com/watch?v=AHNm0ptOMnA>, (Erişim Tarihi: 18.04.2020).

EMİNE İŞINSU VE ORHAN PAMUK'TA SIFATLARIN KULLANIMI ÜZERİNDEN
TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMINA DİL BİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

YURDANUR, Cengizhan (2000), *Türk Edebiyatına Analitik Bakış (Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Doktora Seminer Notları)*, İstanbul: REBA Yayınları.

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1020304
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(2): 93-106
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(2): 93-106

TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇMİŞ SÖZCÜKLERDE ANLAM İYİLEŞMESİ

Aycan ZHDANOVICH*

Fatma Sibel BAYRAKTAR**

ÖZ: Türkler yüzünü batıya döndüğünden beri birlikte oldukları Balkanlı halklara hem mimarilerini hem geleneklerini hem yemek kültürlerini hem de yaşam tarzlarını ihraç ettiler. Bu ihraç silsilesinde kaçınılmaz olarak sözcükler de yer aldı. Türkçeden Balkanlara giden sözcükler yeni yurtlarında yeni seslerle yeniden şekillendiler, yeni anlamlara büründüler. Bu verilen sözcükler genel olarak anlam daralmasına uğradılar. Bir kısmı terimleşerek kendisine sınırlı bir alanda yaşama şansı elde etti. Bir kısmı devlet yönetiminin diliydi. Resmi yoldan kendisine yer buldu. Kimi dini sözcüklerdi. İslam dininin gereği olarak Balkanlara konuk oldu. Bazısı sokakta öğrenildi. Kimi iyi niyeti, kimi kavgayı, kimi şakayı, kimi alay etmeyi içeriyordu. Bulgarcadaki binlerce Türkçe sözcüğün yeni yurdunda kazanmış olduğu yeni anlamları incelemek bizlere sosyolojik açıdan da birçok kazanımlar sağlayacaktır. Kendimize karşıdan, bir nevi aynadan bakmak gibi olacaktır. Bu çalışmada, Aleksandır Milev, Bojil Nikolov, Yordan Bratkov adlı yazarların oluşturduğu *Rechnik na chuzhdite dumi v bulgarskiya ezik* (Bulgarcadaki Yabancı Kelimeler Sözlüğü) adlı sözlükten faydalanılmıştır. Çalışmanın evreni Bulgarcaya geçmiş Türkçe sözcüklerdeki anlam iyileşmeleri olacaktır.

* Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı, e-posta: aycanzhdanovich@trakya.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5493-5723>

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: fsibel@trakya.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5699-4572>

Geliş Tarihi (Received): 07.11.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 05.12.2021

Anahtar Kelimeler: Balkanlara Verilen Sözcükler, Anlam İyileşmesi, Dil Sosyolojisi, Konuşma Dili.

ELEVATION OF TURKISH LOANWORDS IN BULGARIAN LANGUAGE

ABSTRACT: Turks have exported both their architecture and traditions, their food culture and life style to the Balkan peoples with which they have lived together since when they turned their face to the West. This chain of export inevitably included the words. The Turkish words loaned to the Balkans were reshaped with new voices and gained new meanings in their new homeland. The loanwords generally narrowed in meaning. Some of the words became terms, thus getting a chance to live, even if just in a limited area. The others were the words of the language governing the state and made a ground officially. Some others were religious words. They appeared as the guest in the Balkans by force of Islam. Some others were learnt in the streets. Some of them implied good faith, some others fight, and some others jokes and mocking. Investigating the new meanings the thousands of Turkish loanwords in Bulgarian language gained in their new homeland will also give us many insights from sociological point of view. It would be like looking at ourselves from outside, in some way in the mirror. In this study the dictionary “Rechnik na chuzhdite dumi v bilgarskiya ezik” (Dictionary of Foreign Words in Bulgarian Language) by the authors Aleksandar Milev, Bozil Nikolov and Yordan Bratkov is used as reference. The population of the study will be the elevation of the Turkish loanwords in Bulgarian language.

94

Keywords: The Words Borrowed to the Balkans, Elevation, Language Sociology, Spoken Language.

Giriş

Türklerin Balkan coğrafyasında en çok yer aldığı bölge Bulgaristan’dır. Bu bölgeye tarihin derinliklerinden beri defalarca Türkler gelmiş her gelişle birlikte biraz daha Balkanlı olmuşlardır.

Türkler Balkanlı olmuşlar ama sözcük alışverişi konusunda vermekten yana daha cömert davranmışlardır. Balkan coğrafyasında en yoğun Türk yerleşimi bugünkü Bulgaristan coğrafyasına olmuştur. 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başlarında Bulgar halkı Türkçeyi anadilleri olan Bulgarcadan

daha iyi konuşuyordu. Bulgarların ünlü yazarı İvan Vazov¹ 1850'lerde "Şehirlerimizde konuşulan dil neredeyse yarı Türkçe idi." demektedir. Bulgarcadaki Türkçenin etkileri üzerine araştırmalar yapan Alf Grannes de "Büyük Bulgar şair ve yazarı Petko R. Slaveykov'un Bulgarcada kullanılan 10 bin civarında Türkçe sözcükten oluşan bir sözlük hazırladığını bildirmektedir. Bu sözlük ne yazık ki hiçbir zaman basılmadı ve biz bugün A. Şkalyic'in hazırladığı Sırpça-Hırvatça 8.742 Türkçe sözü içeren sözlüğüyle karşılaştırabilecek bir sözlükten mahrumuz." demiştir (1996: 7).

Biz bu çalışmamızda, Aleksandır Milev, Bojil Nikolov, Yordan Bratkov adlı yazarlar tarafından birinci basımının 1970 yılında yapıldığı "Rechnik na chuzhdite dumi v bulgarskiya ezik" (Bulgarcadaki Yabancı Kelimeler Sözlüğü) adlı sözlüğün beşinci basımından faydalandık. Bu sözlük yüzyıllardır Bulgarcaya geçmiş ve günümüzde de bu dilde kullanılan Türkçe sözcükleri içermektedir. Diğer basımları ve Bulgarcadaki diğer "yabancı" ve "yeni" kelimeler sözlükleriyle karşılaştırılma yapıldığında bu basımın daha çağdaş kelimeleri ele aldığını söylemek mümkündür. Sözlükte 'eskimiş', 'konuşma dili', 'diyalekt' gibi ibarelerle verilen sözcükler, alıntılar için pek çok değişik eserden faydalanılmıştır. Bunu da Bulgarcadaki kullanım alanının genişliğini ortaya koymak için tercih ettik. Türkçe sözcüklerin anlamları ise Türk Dil Kurumu'nun internet ağındaki *Güncel Türkçe Sözlük*'ten elde edilmiştir.²

Tarama metoduyla elde edilen veriler bizi anlam değişmesine uğramış sözcüklere götürdü. Çalışma konumuz anlam iyileşmeleri olduğundan sadece bu amaçla elde edilen veriler üzerinde durduk.

1. Anlam Nedir?

Karaağaç'a göre "Beş duyu organıyla gerçekler dünyası olan doğadan, dil yoluyla da saymacalardan oluşan yapay bir dünya olan dil ve düşünce dünyasından

---

¹ İvan Minçov Vazov (1850-1921) Bulgar edebiyatının patriği olarak adlandırılan bir Bulgar şair, yazar ve oyun yazardır.

² sozluk.gov.tr

alınan bilgilerin kişinin önceki bilgileri ışığından yorumlanmış biçimine anlam denir." (2012: 18).

Her sözcük kullanıldığı dilde kendine bir anlam dünyası oluşturur. Eğer bu sözcük dile sonradan girmişse alıntılandığı dilden bağımsız yeni evrenindeki ihtiyaçların doğrultusunda kendisine yaşama alanı oluşturur. Bu nedenle göçmüş sözcüklerin hikâyelerine bakmak da son derece önemlidir.

Anlam yani 'tasarımlar toplamı'nı Aksan "sözcüğün anlam çerçevesi" başlığı altında şöyle sınıflandırmıştır:

1. Temel anlam
2. Yan anlam
  - a. Somuta eklenen yeni somut kavramlar
  - b. Somuta eklenen yeni soyut kavramlar
  - c. Soyuta eklenen yeni soyut kavramlar
  - d. Soyuta eklenen yeni somut kavramlar
3. Tasarımlar
  - a. Genel
  - b. Özel
4. Duygu değeri (1978: 180)

2. Sözlük Birimlerde Anlam Değişmeleri

Sözlük birim düzleminde meydana gelen anlam değişmeleri, anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi şeklinde ele alınmaktadır. Bizim bu çalışmada ele alacağımız konu yukarıda da zikrettiğimiz gibi Türkçeden Bulgarcaya verilmiş sözcüklerimizdeki anlam iyileşmeleri olacaktır.

3. Anlam İyileşmesi (İng. melioration / amelioration)

Bir sözcüğün temel anlamına göre eskisinden daha iyi bir anlam taşıy hâle gelmesidir.

3.1. Türkçede Anlamı İyi Olan Sözcüklerin Bulgarcaya Verilmesi

Anlam iyileşmesi açısından verilen sözcükleri incelerken öncelikle verilen sözcüklerin anlam değişmesine uğramadan, ana vatanında da iyi anlama gelenlerine bakmak istedik. Bu ne anlama gelir? Bulgar komşularıyla Rumeli Türklerinin birbirleriyle huzur dolu diyalog kurabildikleri anlamına gelir. Bu tür sözcüklerin sayısı oldukça fazladır:

Babacan sözcüğü Türkçede “güçlü kuvvetli, cesur, yiğit, iri yapılı, iyiliksever, merhametli” anlamlarında kullanılır. Bulgarca konuşma dilinde de *babacan/babanka* anlamı böyledir: “güçlü kuvvetli cesur, yiğit, iri yapılı, iyiliksever merhametli.” Bunu Dimitir Mantov’un *Ludite Glavi* adlı eserinden bir alıntı ile örneklemek mümkündür: “...Като минаваше със своите *бабауми* през турските села, той се пъчеше и още повече разтваряше ризата на гърдите си - да го гледат кадъните и да си викат: Ах, какъв *бабаджан*, какъв си аслан-юнак...” (...Kato minavaşe sis svoite *babaiti* prez turskite sela, toy se piçeşe i oşte poveçe raztvaryaşe rizata na girdite si – da go gledat kadnıte i da si vikat: Ah, kakıv si *babacan*, kakıv si aslan-yunak...) (...Kendi *babayiğitleri* ile Türk köyünden geçerken burnunu çekerek bağrını daha da açtığı kadınlar ona bakıp “Ah, ne *babacan*, ne aslan bir kahraman” diye bağırıldılar...) (1972: 112).

Türkçedeki *babayiğit*: yürekli kimse, güçlü kuvvetli; Bulgarca konuşma dilinde *babaitlık/babait(in)* “cesaretli güçlü insan” demektir ki Türkçedeki anlamıyla örtüşmektedir. Bu sözcük yine Dimitir Mantov’un yukarıda verilen eserinde geçmektedir.

Türkçe *beğenmek* fiilinin Bulgarcadaki anlamı: *beğendisvam* “iyi ve güzel bulmak”tır. Mihalaki Georgiev’in 1980 yılında kaleme aldığı *Merakit na Çiço Denço* adlı eserinde bu sözcük geçmektedir. Hatta bu alıntıda başka Türkçe

sözcükler de göze çarpmaktadır: “...Машаалах, олум! Я знаем баща ти. Търговия сме чинили с него едно време. Харен човек беше! Намузлия човек, тертеплия човек, прав човек... Я такива хора бегендисвам...” (...Maşaalaha, olum! Ya znaem başta ti. Tırgoviya sme çinili s nego edno vreme. Haren çovek beşe! Namuzliya çovek, tertepliya çovek, prav çovek... Ya takiva hora begendisvam...) (...Maşallah oğlum! Babanı tanırım. Kendisiyle bir süre ticaret yaptık. İyi adamdı! Namuslu, tertipli, hakkaniyetli biriydi. Böyle insanları beğenirim...) (1980: 342).

Türkçedeki *güzel* sözcüğü Bulgarcaya giderken bu güzel anlamını değiştirmeden kalmıştır: *güzel*. Bu sözcük, sözlükte her ne kadar eskimiş olarak verilse de Boris Yanev eserinde bu sözcüğü kullanmayı tercih etmiştir: “...Вай, каква гюзел невяста! Тази трябва да е Дафина!...” (...Vay, kakva gyuzel nevyasta! Tazi tryabva da e Dafina!...) (...Vay be! Ne güzel bir gelin. Bu Defne olmalı!...) (1992: 127).

Türkçeden giden *hayır* [A.] sözcüğü Bulgarca konuşma dilinde *hair* “iyilik, bir şey beklemeden yapılan yardım” anlamındadır. Ancak *Binbir Gece Masalları*’nın 2004’te yapılan çevirisinde de çevirmen bu sözcüğü kullanmıştır: “...Аллах да благослови и нашите, и твоите дни с хаур!...” (..Allah da blagoslovi i našite, i tvoite dni s hair!...) (...Allah hem bizim günlerimizi hem de senin günlerini hayırlı kılsın!...) (2004: 345).

Arapçadan Türkçeye geçmiş olan *muhabbet* [A.] “dostça konuşma, yarenlik” sözcüğü Bulgarca konuşma dilinde *moabet/muhabet* “dostça konuşma” anlamına gelir. Ancak 2006 yılında yayımlanan *Balkanistic Forum* adlı dergideki “Dr. Thede Kahl ile Röportaj: Viyana” adlı yazıda: “...Такива дистанции могат да се скъсят например с помощта на хумора, на някой виц, на сладкия моабет...” (...Takiva distantsii mogat da se skısyat naprimer s pomoştta na humora, na nyakoy vits, na sladkiya moabet...) (...Bu tür mesafeler, örneğin mizah, bazı fıkralar ya da tatlı bir muhaabbet aracılığıyla kısaltılabilir...) şeklinde kullanılmıştır (2006: 26).

Türkçeden geçen güzelim *sevda* sözcüğü Bulgarca da *sevda* “aşk, sevgili” demektir. Dimitır Osinin’in derlediği *Bulgar Halk Sanatı* adlı eserinde de geçer: “...Не бой се, Дудинке, не бой се; тя не е болест от Бога; тя най е болест от севда...” (...Ne boy se, Dudinke, ne boy se; tya ne e bolest ot Boga; tya e bolest ot sevda...) (Korkma Dudinka, korkma; bu Tanrı’dan değil; sevdadan ileri gelen hastalıktır...) (1962: 299).

3.2. Bulgarcada Anlam İyileşmesine Uğramış Soyut Türkçe Sözcükler

Bazı sözcükler ana dillerinden yeni dil yurduna giderken daha iyi bir anlama yolculuk yapmışlardır. Bu sözcüklerin soyut anlamda sözcükler olması ya da sonradan soyut anlamlar kazanması da verici dil olarak Türkçe açısından önemlidir. Soyut bilgileri anlatmak dilin gelişmişlik düzeyini gösterdiği için daha da kıymetlidirler.

3.2.1. Somut Türkçe Sözcüklerin Soyut Anlam Kazanması

Türkçede *harabat* [A.] “1. harabeler, viraneler, 2. meyhaneler” anlamındayken Bulgarcada *harabát-in* “soylu, cömert, eli açık” anlamı kazanmıştır.

Türkçedeki *İkram* [A.] “konuğu ağırlama, armağan olarak verme, sunma, alışverişte satıcının yaptığı indirim” sözcüğü Bulgarcada *ikram* “onur, şeref, saygınlık” anlamları kazanarak hem anlam iyileşmesi hem de somut anlamdan soyut anlama geçiş özelliği kazanmıştır. İvan Hacıyski, *Bit i duşevnost na naşiya narod* adlı eserinde *ikram* sözcüğünü “onur” anlamında kullanmıştır: (...Той описва критериите за избора на момата , защото някога само тя е избирана : „да е паметна, да има добър нрав, да е добра домакиня, да има икрам на човека, да няма телесни недостатъци и най - сетне да е от „ сой “ : но не с оглед ...) (...Той описва критериите за избора на момата, защото някога саму тya e избирана: “da e pametna, da ima dobir нрав, da e dobra domakinya, da ima ikram на човека, да няма телесни недостатъци и най сетне – да е от ‘soy’ : но не с оглед...) (...Bir kız seçmenin

kriterlerini anlattı. Çünkü bir zamanlar sadece o seçilmişti: Unutulmaz olmalı, iyi bir ahlaka sahip ve iyi bir ev hanımı olmalı, onuru olmalı, fiziksel kusurları olmamalı ve son olarak bir “soydan” olmalı ama görünüşe göre değil...) (2002: 381).

Arapçadan Türkçeye geçerken bir derece anlam iyileşmesine uğramış olan *kadem* [A.] “1. ayak 2. uğur” sözcüğü Bulgarca konuşma dilinde tamamen soyutlaşarak *kadem* “kısmet, şans, uğur” anlamları kazanmıştır. *Reçnik na bulgarskiya ezik* yani Bulgarca sözlüğünde bu kelimeye örnek cümle olarak şu verilmiştir: “...Когато тръгваше за изпит, майка му изливаше пред вратата вода за kadem...” (...Kogato trıgvaşe za izpit, mayka mu izlivaşe pred vratata voda za kadem...) (Sınava giderken annesi kapıya çıkıp uğur getirsin diye su döküyordu...) (1977: 26)

Türkçe bir sayı topluluğu olan *doksan dokuz* Bulgarcadaki *Rechnik na chuzhdite dumi v bulgarskiya ezik* adlı sözlükte ‘eskimiş’ ibaresiyle *doksan-dokus* “çok fazla, yeterli, dolu” anlamına gelirken Vesela Kristeva’nın *Tilkoven rechnik na turtsizmite v bulgarskiya ezik* adlı sözlüğünde ‘konuşma dili’ ibaresiyle verildiği görülmektedir (2003: 83). Çok yakın bir zamanda kitabını yayımlayan Yambol’lu Anyuta Angelova da *Balgariada* adlı eserinde bu sözcüğe yer vermiştir: “...Доксан-докус управителни съвети, скъпи коли, навсякъде барче с уиски и шампанско – всичко последен вик на лукса и комфорта, а работниците им се подписват срещу Нова Година срещу заплата от седемдесет хиляди лева...” (...Doksan-dokus upravitelni siveti, skıpi koli, navsyakıde barçe s uiski i şampansko – vsıçko posleden vik na luksa i komforta, a rabotnitsite im se podpisvat sreştu Nova Godina sreştu zaplata ot sedemdeseti hilyadi leva...) (...Çok fazla sayıda yönetim kurulunun, pahalı arabaların, her yerde bir viski ve şampanya barının olduğu yani lüks ve konfor bağıra bağıra buradayım diyor ama çalışanları yetmiş bin levalık bir maaş için Yeni yıla karşı imza atıyor...)” (2019: 106).

Türkçedeki *seyir* [A.] sözcüğünün birçok anlamından “eğlenmek için bakma, temaşa” anlamıyla Bulgarca konuşma dilindeki anlamı ortaklaşır:

seir “bakıp eğlenecek şey, eğlendirici durum.” Bu sözcüğü iki örnekle açıklayalım: Rahip Minço Kınçev³’in anılarını, günlüğünü, seyahatnamelerini yazdığı *Vidritsa* adlı el yazmasında bu sözcük şöyle geçmektedir: “...Като тръгнем нанякъде всички аргати, да идем на сватба или на друг някой *сеур*, като кажат веднъж «капъджибашиските аргати додоха», всичките хора посьрнат и заплачат и на крака гологлави стоят...” (...Kato trıgnahme nanyakıde vsıçkı argati, da idem na svatba ili na drug nyakoy *seir*, kato kajat vednj ‘kapıcbasıskite argati dodoha’, vsıçkíte hora porısnat ı zaplaçat ı na krada gologlavi stoyat...) (Bir yere gittiğimizde tüm ırgatlar, düşün olsun ya da başka bir *eğlence* olsun, ‘kapıcbası ırgatları geldi’ denildiği zaman tüm halk tökezleyip ağlamaya başlar ve yalın ayak dururlardı...) (2006: 69). Mile Markovski’nin mizahi hikayelerini ele aldığı *Tvirdoglavo Vreme* adlı eserinde bu sözcük şöyle geçmektedir: “...Не са класа, за да водиш класова борба. Те са класичка, малка, мъничка класичка, която вижда всичко и... си гледа *сеур*...” (... Ne sa klasa, za da vodiş klasova borba. Te sa klasiçka, malka, mniçka klasiçka, koyato vijda vsıçko i... si gleda *seir*...) (...Sınıf mücadelesi yürütecek bir sınıf değiller. Her şeyi gören ve *eğlencelerini* izleyen küçük, minicik bir sınıf...) (1999: 54).

3.2.2. Soyut Türkçe Sözcüklerin Soyut Anlam Kazanması

Türkçedeki *tabiat* [F] huy: “1. insanın yaratılış özelliklerinin bütünü, mizaç, tabiat 2. alışkanlık” sözcüğü Bulgarca konuşma dilinde: *tabietliya/tabiyatliya* “iyi şeyleri yapmayı seven kimse” anlamı kazanmıştır. Ancak Petko Ogoyski, *100 Şila v Torba* adlı mizah kitabında bize yabancı olmayan sözcükler kullanmıştır: “...Абе, човеку е чорбаджия и *табуетлия*, повика ме да лъсна обуцата на гостите...” (...Abe, çoveku e *çorbacıya* i *tabietliya*, povika me da lısnalıbuştata na gostite...) (...Abe, çorbacı⁴ ve *iyi*

³ Ulusal Kurtuluş Hareketi’nde önemli bir kişi, Vasil Levski’nin müttefiki ve son Bulgar resimli el yazmalarından “*Vidritsa*”nın yazarı (1836-1904).

⁴ Zengin tüccarlara ve büyük toprak sahiplerine verilen ad.

huylu bir insan, konukların ayakkabılarını cilalamam için beni davet etti... (1991: 103).

Tevekkül [A.]: “herhangi bir işte elinden geleni yapıp daha sonrasını Allah’a bırakma” anlamındaki sözcük Türk halk ağzında *tevekkeli* “herşeyi oluruna bırakan” anlamına evrilmişken sözcük Bulgarcada ‘eskimiş’ olarak *tevekeliya* “cömert” anlamında kullanılır. Ancak Doyço Boyaciev de *100 Vesti* gazetesinin Art köşe yazısında⁵ bu sözcüğü kullanmıştır: “...Затуї сега са весели и *тевекелии* и ме черпят, все едно че съм им орал и копал...” (...Zatuy sega sa veseli i *tevekeli* i me çerpyat, vse edno çe sim im oral i kopal...) (...İşte bu yüzden şimdi neşeli ve *cömertler*. Sanki herşeyi onlar için kazmış ve sürmüş gibi bana ikramda bulunuyorlar...) (2016: 5).

Çalım sözcüğü Türkçede çok anlamlıdır; 1. “karşıdakini etkilemek amacıyla yapılan abartılı davranış, kurum, caka, afra tafra, afur tafur” Bulgarca konuşma dilince *çalım*: 2. “naz” anlamına gelmektedir. Bu durumda anlamındaki sevimsizlik ortadan kalkmakta ve anlam iyileşmesine uğramaktadır. Ancak Tihomir Yordanov’un *Trudno ştastie* adlı eserinde; “...Желязото си има *чалъм*. От него по-корав не си...” (...Jelyazoto si ima *çalım*. Ot nego po-korav ne si...) (Demirin de bir *nazı* vardır. Ondan daha sert değilsin...) (1970: 130).

3.3.3. Soyut Türkçe Sözcüklerin Somut Anlam Kazanması

Gaile [A.] sözcüğü Türkçede 1. “sıkıntı, dert, keder, üzüntü” anlamındayken Bulgarca konuşma dilinde “bakım” anlamına gelmektedir.

Türkçedeki *berbat* [F] sözcüğü “kötü, bozuk, çirkin, beğenilmeyen, darmadağın, bakımsız perişan, viran” anlamlarındadır. Bulgarca konuşma dilinde *berbat* “kirli” anlamına gelmektedir.

---

⁵ Gabrovo, Sevlievo, Dryanovo ve Tryavna’da çıkan yerel gazete (9 Ağustos 2016).

Tafra [A.] kelimesi Türkçede “1. kendisini olduğundan büyük gösterip böbürlenme, yüksekte atma” anlamlarında kullanılırken, Bulgarca konuşma dilinde *tafra* “süslemeler” anlamına gelmektedir.⁶

3.3.4. Somut Türkçe Sözcüklerin Somut Anlam Kazanması

Anlam değişimlerinde Türkçedeki somut sözcüklerin Bulgarcada daha iyi anlamda kullanılmalarına da tanık olmaktadır: Bulgarca konuşma dilinde *kulest* “kumral” sözcüğü de Türkçedeki *kula* “gövdesi sarı ya da kirli sarı renkli at donu” sözcüğünden anlam iyileşmesine uğramıştır.

Türkçede *terk* [A.] “bırakma, ayrılma, vazgeçme bakmama, ihmal etme.” gibi olumsuz anlamlar yüklenmiş olan sözcük Bulgarca konuşma dilinde *terk* “örnek, model” anlamına gelmektedir. Jaroslav Hašek tarafından yazılan *Aslan Asker Şvayk* adlı eserin çevirisinde de bu sözcük tercih edilmiştir: “...Това обаче няма да представлява интерес за вас, защото всичкото е писано по един терк...” (... Tova obaçe nyama da predstavlyava interes za vas, zaštoto vsiçkoto e pisano po edin terk...) (...Ancak bu ilginizi çekmeyecek, çünkü her şey bir modelde yazılı...) (2007: 387).

Bizdeki “bekarlık sultanlıktır” atasözüne mülhem; Bulgarcada *paşalık* “paşa unvanı veya paşa olma durumu, bir paşanın yönetimindeki bölge” anlamlarının yanında “bekarlık hayatı” anlamına da gelmektedir. Stoyan Daskalov da bu sözcüğün yanı sıra “ergen” kelimesini de kullanmıştır: “...Ерген човек ! оправдаха го едни . Ергенлък , нашалък !...” (Ergen çovek! Opravdaha go edni. Ergenlık, paşalık!...) (...Bekar adam! Bazıları haklı çıktı. Bekarlık sultanlıktır...) (1977: 148).

Çalgın sözcüğü Türkçe’de 2. anlamı “donmuş ve hastalıklı meyve” iken Bulgarca konuşma dilinde 2. anlam olarak “olgunlaşmamış meyve” kullanılmaktadır. Bu da bir derece anlam iyileşmesi sayılabilir.

---

⁶ Bu sözcüklerin anlamlarına *Bulgarcadaki Yabancı Kelimeler Sözlüğü*’nden ulaşılmıştır.

Türkçedeki “asalak” anlamındaki kene sözcüğü de Bulgarcada *kene* olup “sıvalı duvarı süsleme” anlamı kazanmıştır. Türkçede çok fazla anlam genişlemesine uğramış olan *takım* sözcüğü de Bulgarcada *takım* “1. yönetmelik 2. süsleme” anlamları kazanmıştır. Muhtemelen sözcüğün 4. anlamındaki “birbirini tamamlayan şeylerin tümü” anlamından kaynaklı olarak bu anlam değişimi meydana gelmiştir.

3.4. Özel Adlarda Anlam Değişmesi

Özel adların bir dilden bir dile geçerken anlam genişlemesine uğraması bizim için önemli veriler sunar. Sözcüğümü “Farsa ait” anlamındaki *farsi* sözcüğünün Bulgarca sözlüğünde ‘eskimiş’ ibaresi ile verilen sözcüğün “mükemmel, kusursuz” anlamı kazanmış olması ilginçtir.

Sonuç

Sözcükler bir dilden diğer bir dile geçerken yanlarında düşünce çevrelerini de götürürler. Bu yüzden kıymetlidirler.

Balkanlara verdiğimiz sözcüklere genel olarak bakıldığında bunların birçoklarının standart dile yani resmî yolla, eğitim yoluyla değil, mahalle konuşmalarından, sokak dilinden yani konuşma dilinden geçmiş olduğunu görmekteyiz. Bu durumun anlam kötüleşmelerinde de görüldüğünü biliyoruz (Bayraktar, 2015: 29-36).

Türkçeden Bulgarcaya verilmiş sözcüklerdeki anlam iyileşmelerini ele aldığımız bu çalışmada ortaya çıkan veriler bize göstermektedir ki Türkçe öncelikle “anlamı iyi” olan, toplumda sevgi, barış ve anlayışı ortaya koyan sözcükleri cömertce vermiştir. İki halkın bu sözcükleri kullanıyor olması ilişkilerin uzun yıllar boyunca mutedil, uyumlu, saygılı olduğunu söylemektedir.

Sözcükler her ne kadar konuşma dili ya da eskimiş olarak verilse de eserlerin, gazetelerin ya da çeviri metinlerin alıntılarında bu kelimelere rastlamaktayız. Örnekleri paylaşırken yaptığımız en eski alıntı 1962 yılına

aittir. Dil canlı olmakla birlikte değişimleri on yıllarla ölçülür bu nedenle sözcüğün kullanımı çağdaş sayılabilecek niteliktedir.

Birden fazla sözcük ile geçmiş olmalarıyla dikkat çeken iki kavram *cömertlik* ve *süsleme* kavramlarıdır. Bu kavramların birkaç biçimde karşımıza çıkmasını ise şöyle okumaktayız: Cömertlik kavramı ile Türk insanının davranış biçimi arasında bir paralellik bulunmaktadır ve bu durum Bulgar halkı tarafından da onaylanmış görünmektedir. Hele *İkram* “konuğu ağırlama” sözcüğünün, Bulgarcada *ikram* “onur, şeref, saygınlık” anlamını karşılması daha çarpıcıdır. Bizim atasözlerimiz de bu davranış biçimini onaylayan birçok örneğini bizlere sunar (*oğlan atadan öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi* vb.). Süsleme ile ilgili birden fazla sözcüğe rastlamamız ise tesadüf değildir. Bulgar evlerinin Osmanlı döneminde daha müreffeh hâle geldiğini ve yeni dekorasyon unsurlarının da Türkçe adlarla anılmasının Türk evi üslubundan etkilenmesiyle ilgili olduğunu düşünmek zor olmayacaktır.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (1978), *Anlam Bilimi ve Türk Anlam Bilimi (Ana Çizgileriyle)*, Ankara: DTCF Yayınları.
- AKSAN, Doğan (2009), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yayınları.
- ANGELOVA, Anyuta (2019), *Balgariada*, Lulu.com Yay.
- BAYRAKTAR, F. Sibel (2016), “Balkan Dillerine Geçmiş Türkçe Sözcüklerde Anlam Kötüleşmesi”, *Uluslararası Söz, Sanat, Sağlık Sempozyumu Bildirileri 21-23 Ekim 2015*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 29-36.
- ÇOLAKOVA, Kristalina vd. (1977), *Reçnik na bulgarskiya ezik*, Sofya: Bilgarskata akademiya na naukite Yay.
- DASKALOV, Stoyan (1977), *Kısni mladojentsi*, Sofya: Bilgarski İzdatel Yay.

- GEORGİEV, Mihalaki (1980), *Merakit na Çiço Denço*, Sofya: BZNS Yay.
- GRANNES, Alf (1996), *Turco-Bulgarica: articles in English and French concerning Turkish influence on Bulgarian*, Wiesbaden: Bilingual Edition.
- HACİYSKİ, İvan (2002), *Bit i duşevnost na naşıya narod*, Sofya: İztok-Zapad Yay.
- HAŠEK, Jaroslav (2007), *Priklyuçeniyata na dobriya voynik Şveyk*, Svetomir İvançev, Stefan Boşnakov (Çev.), Sofya: Trud Yay.
- KAHL, Thede (2006), "İntervyu s dr Tede Kal, Viena: Edno pıtuvane iz balkanite zamestva tsyala lavitsa ot naşata", *Balkanistic Forum Dergisi*, 1(3), 17-27.
- KARAAĞAÇ, Günay (2004), *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2012), *Türkçenin Dilbilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KINÇEV, Minço (2006), *Vidritsa*, Sofya: Trud Yay.
- KRISTEVA, Vesela (2003), *Tilkoven rechnik na Turtsizmite v bilgarskiya ezik*, Sofya: Scorpio vi Yay.
- MANTOV, Dimitir (1972), *Ludite Glavi*, Sofya: Otochestven Front Yay.
- MARKOVSKİ, Mile (1999), *Tovrdoglavo Vreme*, Sofya: Hayni Yay.
- MİLEV, Aleksandır, NİKOLOV, Bojil, BRATKOV, Yordan (2003), *Rechnik na chuzhdite dumi v bilgarskiya ezik (Bulgarcadaki Yabancı Kelimeler Sözlüğü)*, Sofya: Nauki izkustvo Yayınları.
- OGOYSKİ, Petko (1991), *100 Şila v Torba*, Sofya: Tsanko Tserkovski Yay.
- OSİNİN, Dimitir (1962), *Bilgarsko narodno tvorçevstvo*, Sofya: Bilgarski Pisatel Yay.
- RADEV, İvan (1999), *Moyat Stefan Stambolov*, Sofya: Pik Yay.
- [TDK Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr](https://sozluk.gov.tr)
- TSONEV, Kiryak, RUSÇUKLİEV, Slavyan (2004), *Hilyada i Edno Noşt, C. II*, Sofya: Trud Yay.
- YANEV, Boris (1992), *Ludogorski Çiçovtsi*, Varna: Bryag Print Yay.
- YORDANOV, Tihomir (1970), *Trudno ştastie*, Sofya: Dirjavno Yay.

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Yayın Politikası

Hakkında

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde yayın hayatına başlayan *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, dil ve edebiyat alanlarında akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayımlandığı, uluslararası hakemli, açık erişimli elektronik dergidir. Derginin dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda beş makaleyi geçmemek kaydıyla diğer Türk lehçeleri ile Balkan dilleri ve İngilizce makalelere de yer verilebilir. Yılda iki kez (Haziran-Aralık) elektronik ortamda yayımlanır.

Amaç

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, Balkan dilleri ve edebiyatlarıyla alakalı bilimsel konu ve sorunları irdeleyen ve bu konularda çözüm önerileri getiren özgün araştırma makalelerini, Türk ve dünya literatürüne ve bilim dünyasına kazandırmayı hedefler. Tanımlanan nitelikte çalışmaları olan bilim insanlarının, çalışmalarını mümkün olan en hızlı şekilde bilim dünyasına sunmaları için adil bir zemin oluşturmayı amaçlar.

Kapsam

*Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'*nde, Balkan dilleri ve edebiyatlarını bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu iki temel alandaki sorunlara çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir. İçerik ve biçim bakımından yayın ilkelerine uygun, özgün kuramsal yazılar, araştırma yazıları, belgeler ve yorumlar, uygulamalar veya uygulamaya dönük yazılar, değerlendirme yazıları ve kitap eleştirileri dergimizde yayınlanmak üzere sunulabilir.

Yayın İlkeleri

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, teknolojik gelişmelere bağılı olarak sınırların ortadan kalktığı günümüz dünyasında araştırmacıların ve okuryazarların birbirini daha yakından tanınması konusunda en önemli iki ögeyi, dili ve edebiyatı bir araya getirerek milletler, kültürler ve bireyler arasında bir köprü kurmak ve bu amaç doğrultusunda hazırlanmış uluslararası düzeydeki bilimsel çalışmalarını kamuoyuna duyurmak ilkesiyle yayımlanmaktadır.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'ne gönderilen çalışmalarda alana yapılacak katkı, özgünlük, yeni ve dikkate değer görüşlerin ortaya konması gibi temel şartlar aranmaktadır. Balkan dilleri ve edebiyatlarıyla ilgili yazar ve yapıtları tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara yer verilir.

Makalelerin *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*'nde yayımlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayına kabul edilmemiş olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek koşuluyla kabul edilebilir.

Araştırmalar etik kurallara uygun olarak hazırlanmalı ve metin içinde yapılan atıflar mutlaka belirtilmelidir. Yazarlar yardımcı programlardan (Ithenticate, Turnitin vb.) faydalanarak benzerlik (intihal) raporu alır. Kabul edilebilir benzerlik oranı üst sınırı % 20'dir.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak derginin Balkan coğrafyasına yönelik olması nedeniyle özellikle Balkan dillerinde yazılmış makalelere de yer verilmektedir.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'ne gönderilen yazılar, öncelikle dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yazım kurallarına uyulmadığı takdirde yazarla iletişime geçilip gerekli düzenlemeleri yapması istenir.

Yayın Kurulu, gönderilen yazıları doğrudan reddetme hakkına sahiptir. Değerlendirme için uygun bulunan çalışmalar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verir.

Makale(ler) ile ilgili tüm sorumluluk yazar(lar)a aittir. Yazar, telif hakkını Trakya Üniversitesine devrettiğine dair Telif Hakkı Devir Formu'nu doldurarak sisteme yüklemelidir. Yazar, makalesini *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*'ne gönderdiği ve Telif Hakkı Devir Formu'nu sisteme yüklediği andan itibaren telif haklarını dergimize devrettiğini taahhüt etmiş olur.

Etik İlkeler / Kurallar

Dergiye gönderilen bilimsel yazılarda, COPE (Committee on Publication Ethics)'un ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors)'nin Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmaktadır.

Yazarların Etik Sorumlulukları

Yazar(lar) gönderdikleri yazının daha önce herhangi bir yerde, herhangi bir dilde yayımlanmadığı ya da yayımlanmak üzere değerlendirmeye alınmış olmadığını, yanı sıra etik ilkelere uygun ve özgün olduğunu beyan etmelidirler.

Geçerli telif hakkı sözleşme ve yasalarına uymalıdır. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.

Dergimizde tablo, ölçek, şekil ya da diğer her türlü alıntılar gibi telifli materyal ancak geçerli izin ve telif onayı ile yayımlanır ve bu sorumluluk

yazar(lar)a aittir. Yazar(lar); başka yazarlara, katkı sağlayıcılara ya da kaynaklara uygun bir biçimde atıf yapmalı ve ilgili kaynakları belirtmelidir.

Araştırma türü yazıların (kısa raporlar dâhil) yazar(lar)ı; "çalışmayı tasarlama", "verileri toplama", "verileri inceleme", "yazıyı yazma" ve "verilerin ve analizlerin doğruluğunu onaylama" aşamalarından en az 3 tanesine katılmış olmak ve bu durumu beyan etmek zorundadır.

Yazarlar, çalışma ile ilgili bilinmesi gereken ve çalışmanın bulgularını ya da bilimsel sonucunu potansiyel olarak etkileyebilecek bir mali ilişkiyi ya da çıkar çakışması veya rekabet alanlarını açıklamakla yükümlüdür. Çalışmaya yapılan tüm mali katkıları, sponsorlukları ya da proje desteklerini açıklıkla bildirmelidirler.

Sosyal bilimler dâhil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.

Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

Yazar yayımlanmış yazısında bilimsel hata ya da uygunsuzluk saptadığında, yazıyı geri çekme ya da hatayı düzeltme amacıyla olabildiğince hızlı bir şekilde Editör ile temasa geçme yükümlülüğünü taşır.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

Hakemler, yalnız uzmanlık alanları ile ilgili makaleleri değerlendirmeyi kabul etmeli ve işlemi tarafsız bir şekilde ve gizlilik içinde yapmalıdırlar. Hakemler gelen yazıları, yazarlarının etnik köken, cinsiyet, tabiyet, dinî inanış ya da politik felsefelerini dikkate almaksızın bilimsel içerik açısından değerlendirmelidir. Hakemler yazar tarafından atıf yapılmamış ilintili yayınları belirtmelidir. Değerlendirmek üzere atandıkları yazıda herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakemlerin değerlendirmeleri gereken yazıyla ilgili süresi içerisinde geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa ya da gönderilen yazının içeriğinin kendi bilimsel alanı ya da birikimi ile uyumsuz olduğunu düşünüyorsa editöre bu durumu bildirmeli ve editörden hakem sürecine kendisini dâhil etmemesini istemelidir. Hakemler, çıkar çatışması-çıkarcılık birliği olduğunu anladıklarında, makaleyi değerlendirmeyi reddederek, editörlere bilgi vermelidir.

Editörlerin Etik Sorumlulukları

Editörler gelen yazıları, yazarlarının etnik köken, cinsiyet, cinsiyet tercihi, tabiyet, dinî inanış ya da politik felsefelerini dikkate almaksızın bilimsel açıdan değerlendirir.

Editörler, makaleleri alan editörleri ve hakemlerin uzmanlık alanlarını dikkate alarak iki hakeme gönderir, değerlendirilen makalelerdeki kişisel verilerin korunmasını sağlarlar; yazar, hakem ve okuyucuların bireysel verilerini korurlar. Değerlendirmelerin yansız ve bağımsız yapılmasını desteklerler.

Editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında olabilecek herhangi bir çıkar veya rekabet çakışmasına olanak vermemelidir.

BALKANİSTİK DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ YAZIM KURALLARI

1. Başlık: Makale başlığı, sayfaya ortalanmış, Palatino Linotype yazı karakteri ile 12 punto, kalın, büyük harflerle yazılmalıdır.

Başlığın uzunluğu 15 kelimeyi aşmamalıdır. Başlıklar makalenin içeriğini ve konu alanını yansıtmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ilk harfi büyük müteakip harfler küçük ve soyad(lar)ı büyük harflerle olmak üzere başlığın altında sağa yaslı şekilde, koyu harflerle, Palatino Linotype yazı karakteri ile 10 punto yazılmalıdır. Önce ve sonrasında 12 nk boşluk bırakılmalıdır. Yazar(lar)ın unvan(lar)ı, görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ile ORCID numaraları dipnot (*) şeklinde sayfa altında belirtilmelidir.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa biçimde ifade eden ve en az 125 en fazla 300 kelimedenden oluşan Türkçe öz bulunmalı; Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto, kalın, büyük harflerle **ÖZ** şeklinde yazılmalıdır.

4. Anahtar Kelimeler: Özün altında en az 3 en fazla 7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmeli, Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

5. İngilizce Başlık: Makalenin İngilizce başlığı Türkçe anahtar kelimelerden sonra 12 nk boşluk bırakılıp koyu ve büyük harflerle, Palatino Linotype yazı karakteri ile 11 punto yazılmalıdır.

6. Abstract: İngilizce başlıktan sonra özün İngilizcesi koyu ve büyük harflerle **ABSTRACT** şeklinde verilmeli, Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

7. Keywords: İngilizce özün altında anahtar kelimelerin İngilizcesi verilmeli, Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

8. Ana Metin: A4 boyutunda kâğıtlara, MS Word programında, Palatino Linotype yazı karakteri ile 11 punto, 1,15 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraflar 1 cm içeriden başlamalıdır.

Sayfa üst kenarı 5 cm, sağ ve sol kenarlar 4 cm, alt kenar 3 cm olacak şekilde boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmamalıdır.

Dergiye gönderilen makalelerde Türk Dil Kurumu *Yazım Kılavuzu*'na (kısaltmalar dâhil) uyulmalıdır.

Çalışma 30 sayfayı geçmeyecek biçimde olmalıdır.

Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır. Kelime aralarında, nokta ve virgül işaretlerinden sonra bir karakter boşluk bırakılmalıdır.

9. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Her düzey başlıkta sözcüklerin ilk harfi büyük yazılmalı, kalın ve düz olmalıdır.

10. Dipnot: Göndermeler, metin içinde gösterilmelidir. Dipnot, sadece açıklamalara ihtiyaç duyulduğu takdirde kullanılmalıdır. Açıklama maksadıyla verilen dipnotlar Palantino Linotype yazı karakteri ile 8 punto büyüklüğünde yazılmalıdır.

11. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Metin içinde göndermeler, parantez içinde APA 6 (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak yazılmalıdır.

Metin içi göndermeler için örnek: (Tanpınar, 2003: 154).

İki yazarlı esere gönderme yapılırken: (Enginün ve Kerman, 2011: 203).

Metin içinde gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın yalnızca yayın tarihi yazılmalıdır:

Ahmet Hamdi Tanpınar (2003: 456), Ahmet Mithat Efendi'nin üslubunun meddah hikâyelerinin...

Üç veya daha fazla yazarlı esere örnekteki gibi atıf yapılıır: (Kaplan vd. 1974: 35).

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarın soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin adı yazılmalıdır.

12. Kaynakça: Kaynakça APA 6 (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça başlığı metnin sonunda ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve düz olarak, Palatino Linotype yazı karakteri ile 10 punto büyüklüğünde iki yana yaslanarak yazılmalıdır. Künyeler yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmeli, 1 cm paragraf girintisi verilerek iki yana yaslanmalıdır.

Eğer yazar adı yoksa eser adı esas alınmalıdır.

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla eseri kullanılmışsa eser adları alfabetik sırasına göre "2008a", "2008b" şeklinde sıralanır.

Tek yazarlı kitap:

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2003), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

ACAROĞLU, M. Türker (2016), *Türkçeden Bulgarcaya Geçen Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Kitabı çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editörlük yapan varsa adına yazar ve eser bilgisinden sonra yer verilmelidir:

MCCARTHY, Justin, (1995), *Ölüm ve Sürgün*, Bilge Umar (Çev.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

İki yazarlı kitap: İki yazarlı kaynaklarda adı önce yazılmış yazarın soyadı bilgisi ile başlanır:

ENGİNÜN, İnci, KERMAN, Zeynep (2011), *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaynağın üçten fazla yazarı varsa ilkinin büyük harfle soyadı ve küçük harfle adı, sonra vd. ya da ve diğerleri kısaltması kullanılmalıdır:

KAPLAN, Mehmet vd. (1974), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Kitap bölümü: Kitap ve dergi adları italik yazılmalı; makale, kitap bölümü gibi kaynaklar tırnak içinde gösterilmelidir:

SOYADI, Adı (Yıl), "Bölümün başlığı", *Kitabın Adı (İtalik)*, Şehir: Yayınevi, sayfa aralığı.

ERCİLASUN, Ahmet B. (2017), "Dîvânû Lugâti't-Türk Hakkında", *Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı*, Ali İhsan Öbek vd. (Ed.), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 149-156.

Ansiklopedi Maddeleri:

KARPAT, Kemal (1992), "Balkanlar", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 25-32.

Dergi makalesi:

SOYADI, Adı (Yıl), "Makalenin başlığı", *Derginin adı (İtalik)*, Cilt (Sayı), sayfa aralığı.

MORAN, Berna (1978), "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü", *Birikim*, 37, 44-54.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1983), "Gönüllerde Yaşayan Âkif", *Türk Edebiyatı*, 113, 13.

Tezler:

SOYADI, (Adı) (Yıl), *Tezin Tam Başlığı* (italik), Tezin Hazırlandığı Kurum, Tezin Türü, Şehir.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1963), *Kutb'un Hüsvrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

İnternet alıntısı:

SOYADI, Adı (Yıl), "Başlık", internet adresi, (Erişim Tarihi).

MİLLAS, Herkül (2005), "Türk ve Yunan Edebiyatında Mübadele-Benzerlikler ve Farklar", <http://www.herkulmillas.com/tr/hm-makaleleri/kitaplardaki-makaleler/186-tuerk-ve-yunan-edebiyatnda-muebadele-benzerlikler-ve-farklar-.html>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020).